

Т. К. Оспанов, Ж. К. Астамбаева, Н. О. Мергенбаева

МАТЕМАТИКА

2-қисим

Умумий билим беридиган мектепниң 2-синипи үчүн дәрислик

2

Қазақстан Жумхурийитиниң Маарип министрлиги тәвсийә қилған

Алмута «Атамұра» 2022

УДК 373.167.1
ББК 22.1 я71
О 78

Дәрислиқ Башлангуч билим бериш сәвийесиниң 1–4-сингиплирига бекішланған
«Математика» пәниниң үлгілік оқушы программасына мұвақыт тәйярланды.

Шәртлик бәлгүләр

- Тирәк сөзләр
- Дәрисниң мәхсити
- Йеци дәрискә берилгендегі тапшуруқ
- Тәкраплашқа яки пишиқдашқа берилгендегі тапшуруқ
- Ижадий тапшуруқ
- Топ билән иш
- Жұп билән иш
- Ядинарда сақлаңдар!
- Намәлум сан
- Арифметикилық әмәлләр бәлгүсі
- * Селиштурууш бәлгүсі
- Қошумчә өхбарат
- Өй тапшуруғы

Оспанов Т. Қ. вә б.

О 78 Математика. Умумий билим беридиган мектепниң 2-сингипи үчүн
дәрислиқ. Иккі қисимлық./Т. Қ. Оспанов, Ж. Қ. Астамбаева,
Н. О. Мергенбаева. – Алмута: Атамұра, 2022. – 144 бет.

ISBN 978-601-10-0159-5
2-қисим. – 2022 – 144 бет
ISBN 978-601-10-0161-8

ISBN 978-601-10-0161-8 (2-қисим)
ISBN 978-601-10-0159-5

© Оспанов Т. Қ., Астамбаева Ж. Қ.,
Мергенбаева Н. О., 2022
© «Атамұра», 2022

Яш достлар!

Силәр санлар билән һәрхил әмәлләрниң мәжүзикар алимигә йол ачидиган «Математика» дәрислигиниң иккинчи қисмини қолуңларға алдиңлар.

Униңдин йеңи математикилиқ аталғулар билән, геометриялық шәкилләрниң түрлири билән, көпәйтиш вә бөлүш әмәллири билән тонушисиләрләр. Санлиқ вә һәриплек ипадиләрни түзүшни, уларниң мәнасини тепишни, қурулмиси мурәккәвирәк тәңлимиләрни йешишни үгинисиләр. Шундақла яңдаш түрдә йәкүнләнгән несап билән тонушисиләр.

Дәрислик мундәрижисигә қарап, йәнә қандақ мавзуларни оқуп-үгинидиғиниңларни биливелишіндерға болиду.

Дәрислик билән дост болуңлар! «Математика» дәрислиги силәрниң санлар сирини чүшинип, уларға һәртүрлүк әмәлләр қоллинишиңларға вә алған билимнеләрни күндилек турмушта пайдилининшіндерға яхши ярдәмчи болиду.

Билим йолидики қәдиминдерға утуқ тиләймиз!

65-
дәрис

БУЛУҢЛАР. КӨПБУЛУҢЛАР

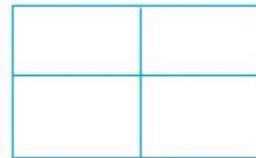
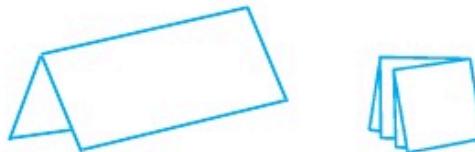

Силәр булуңларни ажритишни, аташни вә уларниң элементлириини ениқлашни үгинисиләр.

- тик булуң
- тар булуң
- кәң булуң
- көпбулуң

1. Өмәлий иш. а) Бир варақ қәғәзни рәсимдики-
дәк қилип, 2 қетим пүкләнделар. Мошундақ пүк-
ләш арқылық тик булуңниң моделини ясидицлар.
Нәччә тик булуң чиқти?

ә) Бириктүрүш арқылық тик вә тик өмәс булуң-
ларни селиштуруңлар.

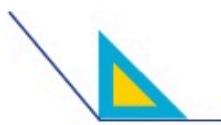

Булуңлар тик, тар вә кәң болиду.

- Тар булуң тик булуңдин кичик.
- Кәң булуң тик булуңдин чоң.

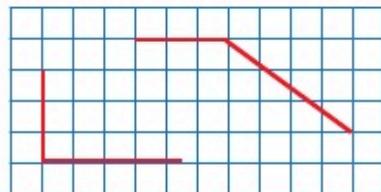
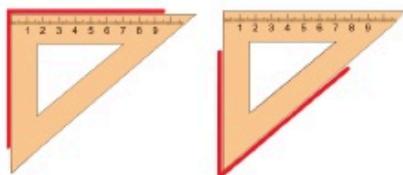
2. Булуңларни селиштуруңлар. Немә байқидиң-
лар?

Бу – булуң. Бу – булуң. Бу – ... булуң.

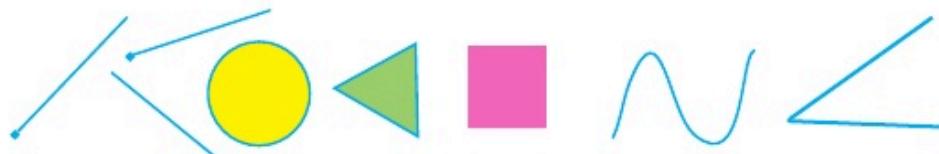
3. Рәсимдә көрситилгөн булуңларни сизиңлар.

Булар қандақ булуңлар? Уларни атаңлар.

4. Чоққилири, булуңлири вә тәрәплири бар шәкилләрни атаңлар. Өзәңлар атиған шәкилләрниң нәччә чоққиси бар? Нәччә булуци бар? Тәрәплири қанчә?

5. Шәкилләрни атаңлар.

Булар – көпбулуңлар.

Мошу көпбулуңларни қандақ топларға бөлүшкө болиду?

6. Ңесапни чиқириңлар.

Марат чана билөн 45 мин, Асим 37 мин тейилди. Марат Асимға қариганда нәччә минут узак тейилди?

7. Тәңдимини йешиңлар: $19 + x = 34$; $64 - a = 31$.

8. Һәрбир шәкилниң нәччә чоққиси, нәччә тәрипи, нәччә булуци бар? Дәптәргә бир тар булуци бар үчбулуң вә икки тар булуци бар төртбулуңлук сизиңлар.

66- дәрис

ГЕОМЕТРИЯЛИК ШӘКИЛЛӘРНИҢ АЖРITИЛИШI

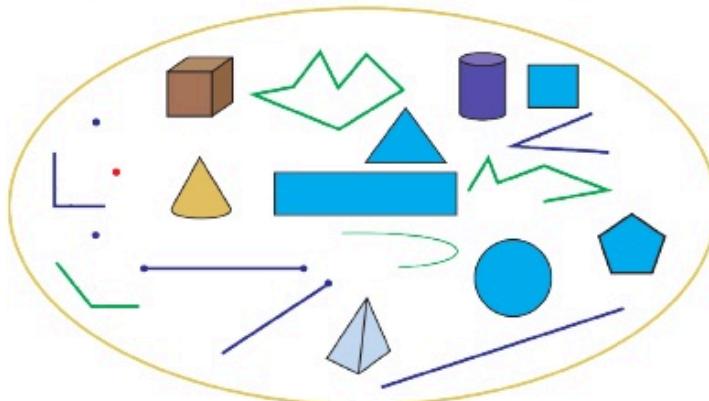

Силәр геометриялык шәкилләрниң муһим бәлгүлирини ениқлап, уларни топларга бөлүшни үгинисиләр.

1. Геометриялык шәкилләр жигиндисиға қараңлар.

- Бу жигиндида нәччә элемент бар? Уларни атаңлар.
- Үниң элементлирини жигиндиларға бөлүңлар.
- Чиққан һәр жигиндини атаңлар вә һәрип билән бәлгүләңлар.
- Мошу жигиндиларниң элементлирини йезиңлар.

Чекит билән тұз сизик – асасий геометриялык шәкилләр.

2. Дәптәргә рәңлиқ қериндашлар билән чекит бәлгүләп, кесиндә, шола, тұз сизик, булун, сунук вә әгир сизикларни сизиндер.

- Қандақ булун сиздиндер?
- Қандақ сизикларни сиздиндер: туюқланғанму яки туюқланмиғанму?

Саламәтлик – зор байлық

3. Өмөлий иш. Партиға төвөндикі шәкиллөрнің модельлириини қоюп, уларни селиштуруңдар. Неме байқидиңдар?

Дүгләк билән
хәрқандақ
көбүлүң

Көп-
булунлар

Төртбулун
билән тик
төртбулун

Тик төрт-
булун билән
квадрат

4. Мисалларни чиқириңдар.

$$(72 - 32) - (34 - 22) \quad (28 + 32) - (70 - 27)$$

5. Іесапни чиқириңдар.

Муз мәйданида 36 оғул вә улардин 4и ошук қызы тейиливатиду. Муз мәйданида жәми нәччә бала тейиливатиду?

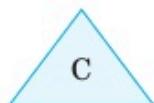
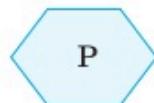
6. Дәптәр чақмақлириниң қийилишқан йеригө йешил вә көк чекитлөрни бәлгүлөңдар.

- Йешил чекит арқылы түз сизиқ сизиңдар. Нәччә түз сизиқ сизишқа болиду?
- Беши көк чекит болидиған шола сизиңдар. Нәччә шола сизишқа болиду?

Келиңдар, ойнайли!

7. Шәкиллөрни уларниң тәрәплири саниниң өсүш тәртиви бойичә орунлаштуруңдар. Өнді мошы шәкиллөрдің һәриплөрдин түзүлгөн сөзни оқуңдар.

A Геометриялық шәкиллөрниң нами грек тилидин киргөн.

67- дәрис

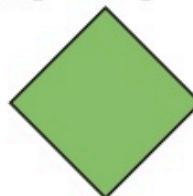
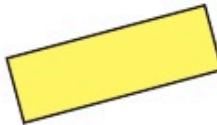
КӨПБУЛУЦЛАРНИҢ АЖРITИЛИШИ

Силәр тик төртбулуңниң, квадратниң вә тик булуңлуқ үчбулуңниң муһим бәлгүлири бойичә ажритишины үгинисиләр.

1. Тәтқиқат. Тик булуңниң моделини пайдилинип, төртбулуңниң булуңлирини селиштуруңдар. Немә байқидиңдар? Хуласә чиқириңлар.

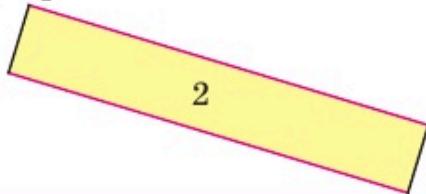
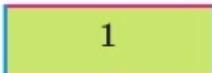
Булар – тик төртбулуңлар.

Барлық булуңи тик болидиган төртбулуңни **тик төртбулуң** дәп атайду.

2. Іәрбір тик төртбулуңниң рәңлири охаш тәрәплириниң узунлугини өлчәңдар. Немә байқидиңдар? Хуласә чиқириңлар. Иккінчи номерлиқ тик төртбулуңни сизиңлар.

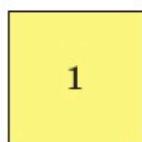
Тик төртбулуңниң қариму-қарши тәрәплири тәң болиду.

3. Тик булуңниң моделини пайдилинип, төртбулуңниң булуңлирини селиштуруңдар. Іәр төртбулуңниң тәрәплириниң узунлугини өлчәңдар вә селиштуруңдар. Немә байқидиңдар?

Спорт – саламәтлик капалити

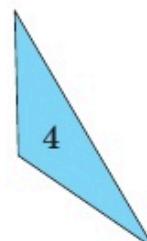
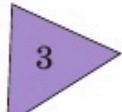
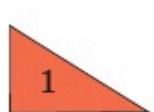
Нәммә тәрәплири тәң төртбулуңларниң номерини атаңлар вә уларни дәптәргә сизиңлар.

1-вә 3-номерлиқ шәкилләр – булар **квадратлар** (барлық тәрәплири өз ара тәң тик төртбулун).

4. Тик булуңлук үчбулуңларниң номерини атаңлар.

5. Өмәлләрни орунлаңлар.

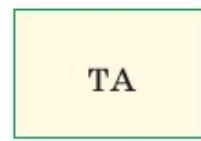
$$\begin{array}{ll} 6 \text{ тәвл. } 2 \text{ с} + 5 \text{ тәвл. } 25 \text{ с} & 8 \text{ дм} - 2 \text{ дм } 5 \text{ см} \\ 3 \text{ жил } 2 \text{ ай} + 4 \text{ жил } 13 \text{ ай} & 1 \text{ ц} - 72 \text{ кг} \end{array}$$

6. Дәптәргә сизиңлар: нәммә булуңлири тик төртбулун; икки тик булуңи бар төртбулун; нәммә булуңлири тар үчбулун.

7. Шәкилләрни мону тәртип билән орунлаштуруңлар: тик төртбулун, тик булуңлук үчбулун, бәшбулун, дүгләк. Шәкилләрдики боғумлардин түзүлгән сөзни оқуңлар.

Дурустамақлинин дегәнни қандаң чүшинисиләр?

68- дәрис

ГЕОМЕТРИЯЛИК ШӘКИЛЛӘРНИ СИЗИШ

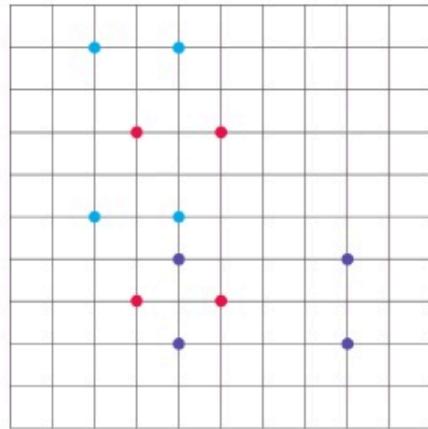
Силәр чақмақ вараққа геометриялик шәкилләрн сизишни үгинисиләр.

1. Дәптәргә рәсимдикидәк рәңликтөрнек чекитләрни қоюңлар.

4 қызил, 4 көк, 4 бенәпшә чекитләрни пайдилинип, 3 тик төртбулуң сизиңлар.

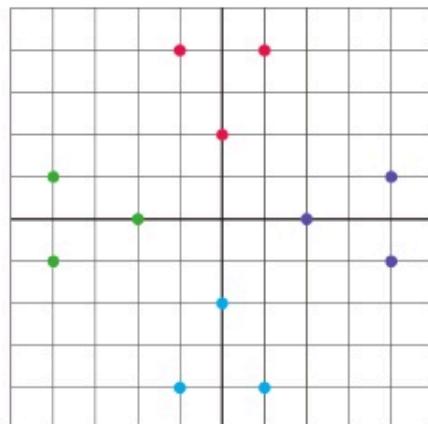
Кызыл төртбулуңның көк вә бенәпшә рәңдики тик төртбулуңларға дәл келидиган қилип, қайси йөнилиштә силжитиши керәк?

2. Дәптәргә рәсимдикидәк рәңликтөрнек чекитләрни қоюңлар.

3 қызил, 3 көк, 3 жасыл, 3 бенәпшә чекитләрни пайдилинип, 4 үчбулуң сизиңлар.

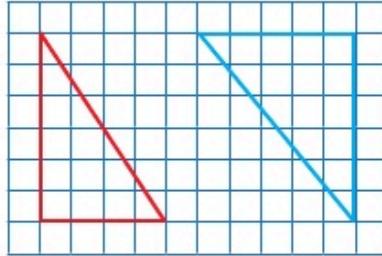
Кызыл үчбулуңның көк, жасыл вә бенәпшә үчбулуң билән дәл келидиган қилип, қайси йөнилиштә силжитиши керәк?

3. Чақмақ қәғәзгә өзәңлар түзгән алгоритм бойичә тик төртбулуң сизиңлар.

Чиниңсун тенимиз

- 4. Тик булуңлук үчбулуң-
луқниң қандақ сизил-
ғинини чүшәндүрүңлар.
Шәкилләрни тик төрт-
булуң чиқидиган қилип,
толуқтуруп сизиңлар.

- 5. Түрләндүрүңлар.

$$6 \text{ дм } 2 \text{ см} = \boxed{} \text{ см} \quad 5 \text{ м } 1 \text{ дм} = \boxed{} \text{ дм}$$

- 6. Йешиңлар: $c - 35 = 27$; $64 + b = 100$.

- 7. Жәдвәл бойичә hesap түзүп, чиқириңлар.

	Болди	Сетилди	Қалди
	?	23 вә 47	14

- 8. Төвәндики алгоритм бойичә шәкил сизиңлар.

- Дәптәргә чақмақтарниң қийилишқан йеригө бир чекит бәлгүләңлар;
- мошу чекиттин төвәнгө 7 чақмақ санап, 2-чекитни бәлгүләңлар;
- 2-чекиттин оңға 7 чақмақ санап, 3-чекитни бәлгүләңлар;
- 3-чекиттин жұқуриға 7 чақмақ санап, 4-чекитни бәлгүләңлар.
- 1 билән 2, 2 билән 3, 3 билән 4 вә 1 билән 4-чекитләрни сизиңлар билән қошуңлар.

Қандақ шәкил чиқти?

- 9. Баш чақмақта қандақ санлар болуши мүмкін? $\boxed{} + 2 < 10 - 3$

- A** Квадрат латинчә «квадратус» – уйғурчә «төрт тәрәплик шәкил» дегөнни билдүриду.

69-
дәрис

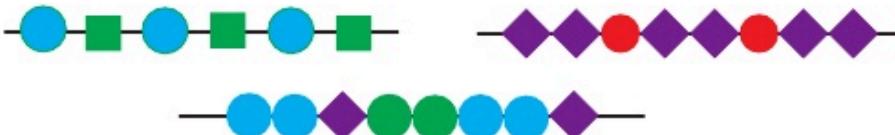
**ГЕОМЕТРИЯЛИК ШӘКИЛЛӘРНИҢ
ВӘ САНЛАРНИҢ ТИЗМИСИ**

Силәр тизминиң түзүлүш қанунийитини ениқлашни вә қанунийәтниң бузулушини төпишни үгинисиләр.

1. Дәптәргә геометриялык шәкилләрдин ибарәт төвәндикидәк тизма сизиңлар. Ын тизма қандақ қанунийәт бойичә түзүлгән?

2. Қазақ миллий ойма-нәқиши тизмисидиңи қанунийәтниң бузулған йерини төпиңлар.

3. Санлар тизмисини түзүңлар вә йезиңлар.

- 3тин 30ғичә үч-үчтін қошуп;
- 5 тин 50кигे бәш-бәштін қошуп.
- 20дин 2гичә икки-иккидін елип;
- 40тін 4кічә төрт-төрттін елип.

4. а) Несаплаңлар. Артуқ ипадини төпиңлар.

$$18 + 15, \quad 17 + 16, \quad 14 + 18, \quad 33 + 0, \quad 29 + 4,$$
$$33 - 0, \quad 34 - 1, \quad 30 + 3.$$

ә) Қанунийәтни ениқлап, тизмини толуктуруңлар.

300, 200, 400, 300, □, □, □, □, 700, 600.

Тазилиқни сойимән

5. Мисалларни чиқириңдар. Йәр тик қатардикі мисаллар қандақ түзүлгөн? Қанунийәткә әмәл қи-лип, мисалларни йезиңдар вә чиқириңдар.

$$10 + 10$$

$$20 + 10$$

.....

$$29 + 11$$

$$38 + 12$$

.....

$$100 - 15$$

$$100 - 25$$

.....

6. Несаплашни орунлап, һәрипниң мәнасини те-пиңдар.

$$26 \xrightarrow{+4} b \xrightarrow{-18}$$

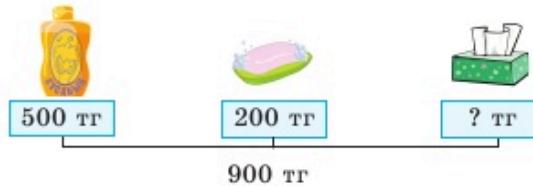
$$a \xleftarrow{+13} \diamond \xleftarrow{-9} 23$$

7. Йешиңдар. $100 - x = 57$; $c + 34 = 98$.

8. Рәсим бойичә несап түзүңдар вә уни чиқириңдар.

9. Санлар тизмисини түзүңдар вә йезиңдар:

- 10дин 100гичә он-ондин қошуп;
- 100дин 1000гичә йүз-йүздин қошуп;
- 100дин 10гичә он-ондин елип;
- 1000дин 100гичә йүз-йүздин елип.

10. Шәкилләрни рәңги бойичә мундақ тәртип би-лән орунлаштуруңдар: қызыл, көк, йешил, сериқ, қоңур, беләпшә, күлрәң. Андин мошу шәкил-ләрдики һәрипләрдин түзүлгөн сөзни оқуңдар. Тазилиқни сақлашниң пайдиси қандақ? Пикрин-ларни билдүрүңдар.

З

А

Л

Т

И

И

К

**ГЕОМЕТРИЯЛИК ШӘКИЛЛӘР
ВӘ УЛАРНИҢ ӨЗ АРА ОРУНЛИШИШИ**

Силәр:

- ✓ булуңниң вә көпбулуңниң түрлирини ажри-тишни;
- ✓ булуңларни вә көпбулуңларни сизишни;
- ✓ көрсөтмө бойичө чақмақ вараққа геометриялык шәкилләрни сизишни;
- ✓ берилгөн қанунийәт бойичө тизма түзүшни, тизмидики қанунийәтниң бузулушини төпиши-ни үгинисиләр.

1. Тик булуңниң моделини пайдилинип, дәптәргө чоққиси:
 - а) жүкурида сол тәрәптә;
 - ә) төвәндә сол тәрәптә;
 - б) жүкурида оң тәрәптә;
 - в) төвәндә оң тәрәптә орунлашқан тик булуң сизиңлар.
2. Тапшуруқни дәптәргө орунлаңлар.
 - Узунлуқлири 1 дм 3 см вә 2 см болидиган иккى кесиндә һәм уларниң қошундиси билән айри-мисиға тәң кесиндиләрни сизиңлар.
 - Туюқланмиған әгир сизикларниң һәрбир кесин-дисиниң узунлуғи 3 см, 4 см вә 1 см-ни тәшкіл қилидиган сунук сизик сизиңлар.
 - Бир чекиттин чиқидиган 4 шола сизиңлар.

3. Дәптәрниң дәл оттурисидиқи төрт чақмақниң чегарисини квадрат болидиган қилип, қызил қериндаш билән сизиңлар. Мошу квадратниң:
- оң тәрәп жуқарқи чоққисидин 4 чақмақ жуқури силжитип, дәл мешундақ көк квадрат сизиңлар.
 - оң тәрәп төвәнки чоққисидин 4 чақмақ төвән силжитип, дәл мешундақ йешил квадрат сизиңлар.
 - сол тәрәп жуқарқи чоққисидин оңға 3 чақмақ силжитип, дәл мешунлақ қоңур квадрат сизиңлар.
 - сол тәрәп төвәнки чоққисидин солға 3 чақмақ силжитип, дәл мешундақ бенәпшә квадрат сизиңлар.
4. Дәптәргә үчбулуңлуқтарни сизиңлар, уларниң һәрқайсисиниң:
- бир тик булуңи болсун;
 - бир кәң булуңи болсун;
 - бир тар булуңи болсун.
5. Дәптәргә төртбулуңлуқтарни сизиңлар, уларниң һәрқайсисиниң:
- икки тик булуңи болсун;
 - бир кәң, бир тар булуңи болсун.
6. Дәптәргә булуңниң, көпбулуңниң, төртбулуңниң түрлирини сизиңлар.
7. а) Төгра тәңлиқ билән натогра тәңсизликнила йезиңлар.
- $$8 \text{ онл. } 7 \text{ бирл. } > 99$$
- $$39 + 8 = 47$$
- $$6 \text{ дм } 8 \text{ см} = 86 \text{ см}$$
- $$76 - 8 < 69$$
- ә) Қанунийәтни ениклаңлар. Санлар тизмисини толуктуруңлар: 22, 23, 25, 26, 28, 29, 31, 32, , , , , 40, 41.

71-
дәрисЭЛЕМЕНТЛИРИНИҢ САНИ ОХШАШ
ЖИГИНДИЛАРНИҢ БИРИКИШИ.
КӨПӘЙТИШ

Силәр көпәйтиш әмәли билән
тонушисиләр.

көпәйтиш

1. Әмәлий иш: «Жигиндиларниң бирикиши».

Үстәлниң сол тәрипиңдә
2 дүгләк билән 2 тик
төртбулуңлуқ ятиду.

Үстәлниң оң тәрипиңдә
2 үчбулуңлуқ билән 2
квадрат ятиду.

Мону көрсәтмә бойичә орунлаңлар:

- 2 дүгләкни үстәлниң оттурисиға қоюңлар;
- қалған шәкилләрни мундақ икки-иккидин
қоюшни давамлаштуруңлар.

Икки-иккидин нәччә қетим қойдуңлар? Жұқурида
орунынан һәрикитиңларни санлық ипадә туридә йезип,
мәнасини тепиңлар.

Охшаш қошуулғучиларниң қошундисини көпәйтиш
әмәли билән алмаштурушқа болиду. Йәни, $2 + 2 +$
 $+ 2 + 2 = 8$ тәңлигини мундақ көрүнүштө йезишқа,
йәни *ихчамлашқа* болиду: $2 \cdot 4 = 8$.
« · » – көпәйтиш әмәлинин бәлгүси.
 $2 \cdot 4 = 8$ тәңлигини мундақ оқуиду: «2дин 4 қетим
алғанда, 8 чиқиду»; «2ни 4кә көпәйтсө, 8 чиқиду».

2. Тәтқиқат. Рәсимләргә қараңлар. Авал қошуш
әмәли билән, андин көпәйтиш әмәли билән
тәңликләрни түзүңлар.

Спорт билән сәнъәт – әмгәк

3. Баш чақмақларга тегишлик санларни йезиңдер.

$$5 + 5 + 5 + 5 + 5 = \square \text{ (тг)} \quad 100 + 100 + 100 = \square \text{ (тг)}$$

$$\square \cdot \square = \square \text{ (тг)} \quad \square \cdot \square = \square \text{ (тг)}$$

4. Іесапни чиқириңдер.

Үч тәкчиниң һәрқайсисида
4 доптин бар. Тәкчиләрдә
нәччә доп бар?

5. Ипадиләрни түзүп, мәнасини төпиңдер.

80	- 35 +	18
49		41

35	+ 25 -	46
74		14

**6. Елиш әмәли билән чиқирилидиган тәңли-
миләрни көчирип йезиңдер вә уларни йешин්дер.**

$$x + 14 = 26$$

$$x - 35 = 24$$

$$57 - x = 47$$

7. Ипадә түзүп, униң мәнасини төпиңдер!

Төрт жигиндиниң һәрқайсисида 5 нәрсидин
бар. Уларни бир жигиндига бириктүрүңдер.
Жигиндида әнді нәччә нәрсә болди?

Ойлиниңдар, төпиңдар!

**8. Бирликлирини қошқанда 10, онлуклирини
қошқанда һәрхил бир ханилиқ сан чиқидиган
қилип, икки ханилиқ санларниң үч қошундисини
йезиңдер. Уларниң мәнасини төпиңдер. Қошуш-
ни елиш арқылы тәкшүрүңдер.**

72- дәрис

КӨПӘЙТИШ ӘМӘЛИНИЦ КОМПОНЕНТЛИРИ

Силәр көпәйтиш әмәлиниң компонентлири билән тонушисиләр.

көпәйтмә

1. а) Үч сан атлап, 12гичә санаңлар.
ә) Төрт сан атлап, 24кичә санаңлар.

2. Ипадиләрни охшаш қошуулғучиларниң қошундиси түридә йезиңлар. Уларниң мәналирини тепиңлар.

$$4 \cdot 2 \quad 5 \cdot 2 \quad 6 \cdot 3 \quad 3 \cdot 3 \quad 8 \cdot 4 \quad 9 \cdot 4$$

3. Үлгигә қарап, қошушни көпәйтиш билән алмаштуруңлар.

Үлгә: $4 + 4 + 4 = 4 \cdot 3 = 12$

$$6 + 6 + 6$$

$$7 + 7 + 7 + 7$$

$$9 + 9$$

$$8 + 8 + 8$$

4 · 3 түридики ипадини көпәйтмә дәп атайду.

4 вә 3 – көпәйткүчиләр.

4 · 3 = 12 – тәңликті.

12 сани – көпәйтминиң яки ипадиниң мәнаси.

4, 3, 12 – көпәйтишниң компонентлири.

4 · 3 = 12 тәңлигини мундақ оқыйду:

4тин 3 қетим алғанда, 12 чиқиду;

4ни Зкә көпәйткәндә, 12 чиқиду.

4 билән Зниң көпәйтмисиниң мәнаси 12гә тәң;

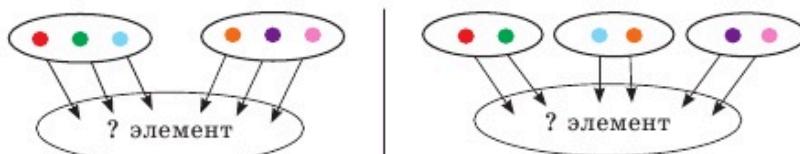
4 санини 3 hәссә ашурса, 12 чиқиду.

4. Биринчи көпәйткүчи 4кә, иккинчи көпәйткүчи 5кә тәң көпәйтмини йезиңлар. Қошуш әмәлиниң ярдими билән униң мәнасини тепиңлар.

5. Рәсимләрни пайдилинип, қошундиларни түзүлләр. Охшаш қошулычиларниң қошундисини көпәйтмә билән алмаштуруп, ипадиләрниң мәнасини төпиңләр. Хуласә чиқириңләр.

Көпәйткүчиләрниң орунлирини алмаштурғандин көпәйтминиң мәнаси өзгәрмәйдү. Бу – көпәйтишниң орун алмаштурууш хусусийти.

6. Икки коробкиниң һәрқайсисида 3 қамчидин бар. Коробкаларда жәми нәччә қамча бар?

7. Несаплимайла, чиқириңләр.

$$7 \cdot 2 * 2 \cdot 7$$

$$4 \cdot 5 * 5 \cdot 4$$

$$6 \cdot 7 * 6 \cdot 5$$

$$8 \cdot 3 * 8 \cdot 3$$

8. Тәңлимиләрни түзүңләр вә уларни йешиңләр.

- a) 23 билән a -ниң айримиси 38гә тәң;
ә) x 29дин 24кә ошук.

9. Көпәйткүчилири 6гә вә 3кә тәң көпәйтмә түзүңләр. Қошуш әмәлини қоллинип, униң мәнасини төпиңләр.

Ойлиниңлар, төпиңләр!

10. Жипка 5 түгүн түгүлди. Қаттар турған һәрбир икки түгүнниң арилиғи 2 см. Жипниң чәткى түгүнлириниң арилиғи нәччә сантиметр болиду?

73- дәрис

ЖИГИНДА ЭЛЕМЕНТЛИРИНИҢ САНИ ОХШАШ БӨЛӘКЛӘРГЕ ВӘ ТӘҢ БӨЛӘКЛӘРГЕ БӨЛҮШ. БӨЛҮШ

Силәр бөлүш әмәли билән тонушисиләр.

бөлүш

1. Әмәлий иш: «Жигинда элементлириниң сани охшаш бөләкләргә вә тәң бөләкләргә бөлүш».

6 квадратни 3 оқыгучига тәң бөлүп беріңлар.

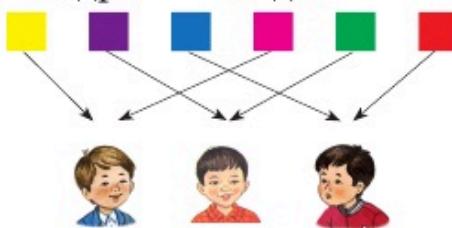
6 квадратни үч-үчтін оқыгучиларға тәң бөлүп беріңлар.

Мону көрсәтмә бойичә орунлаңлар:

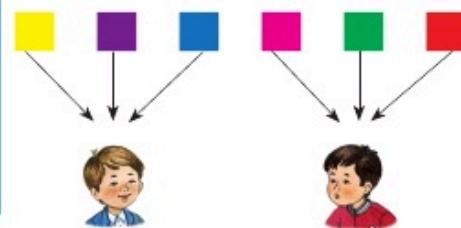
- Авал 3 оқыгучига бир-бир квадраттын беріңлар.
 - Қалған квадратлар-ниму һәр оқыгучига мөшундақ тарқитиңлар.
- Һәр бир оқыгучи нәччә квадраттын алды?

- Һәр оқыгучига 3 квадраттын беріңлар.

Нәччә оқыгучи квадрат алды?

$$6 - 3 - 3 = 0$$

$$6 - 3 - 3 = 0$$

Мошу икки несапни чиқиришта силәр охшаш әмәлни орунлидиңлар, йәни 6дин 3ни 2 қетим алдиңлар. Бу әмәлни мундақ түрдә *ихчамлап* йезишкә болиду: $6 : 3 = 2$. Силәр бөлүш дәп атилидиған әмәлни орунлидиңлар.

«:» – бөлүш әмәлиниң бөлгүсі.

$6 : 3 = 2$ тәңлигини мундақ оқуиду: «6ни 2гә бөлгәндә, 3 чиқиду» яки «6 санида 3тин 2 қетим бар». «6ни 3 һәссә кемитсә, 2 чиқиду».

2. Кесиндиләрни сизип, несапларни чиқирицлар.

Несапларниң йешилишини селиштуруңдар.

а) Узунлуғи 10 см кесинде тәң 2 бөләккә бөлүнгән. Кесиндиниң бир бөлигиниң узунлуғи немигे тәң? ә) Узунлуғи 10 см кесинде бирнәччә бөләккә бөлүнгән. Униң һәр бөлигиниң узунлуғи 2 сантиметрга тәң. Кесинде нәччә бөләккә бөлүнгән?

3. Кәштә басидиган жипларни 4 қызыға икки-иккидин тәң бөлүп бериш үчүн нәччә жип керәк?

4. Санаш таяқчилирини пайдилинип, бөлүш әмәлиниң дуруслуғини тәкшүрүңдар: $12 : 3 = 4$.

5. Чаңғу мусабиқисидә пәллигө чаңғучиларниң бири 11 saat 10 минутта, иккінчisi униндин 13 минут балдур кәлди. Иккінчи чаңғучи пәллигө қайси вақитта кәлди?

6. Һәр несапқа ипадә түзүп, уларниң мәнасини төпиңдер.

а) 20 спортчи 4 қатарға тәң бөлүнүп турди. Һәр қатарға нәччә спортчидин турди?

ә) 20 спортчи һәр қатарға 4тин турди. Спортчилар нәччә қатарға турди?

74- дәрис

БӨЛҮШ ӘМӘЛИНИҢ КОМПОНЕНТЛИРИ

Силәр бөлүш әмәлиниң компонент-
лири билән тонушисиләр.

бөлүнмә

1. Мону санларни үч-үчтін нәччә қетим елиш кереклигини чүшәндүрүнлар: 6, 9, 12, 15.

$$6 - 3 - 3 = 0$$

$$12 - 3 - 3 - 3 - 3 = 0$$

$$9 - 3 - 3 - 3 = 0$$

$$15 - 3 - 3 - 3 - 3 - 3 = 0$$

2. Үлгигә қарап, елишни бөлүш билән алмаштуруңлар.

Үлгә: $14 - 7 - 7 = 0$, $14 : 7 = 2$.

$$16 - 4 - 4 - 4 - 4 = 0$$

$$18 - 3 - 3 - 3 - 3 - 3 - 3 = 0$$

$$15 - 5 - 5 - 5 = 0$$

$$20 - 5 - 5 - 5 - 5 = 0$$

14 : 7 түридики ипадини **бөлүнмә** дәп атайду.

14 – бөлүнгүчи.

7 – бөлгүчи.

$14 : 7 = 2$ – тәңлик.

2 – бөлүнминиң мәнаси.

14, 7, 2 – бөлүшниң компонентлири.

14 : 7 = 2 тәңлигини мундақ оқыйду:

«14 санида 7дин 2 қетим бар», яки «14ни 7гә бөлгөндө, 2 чиқиду», яки «14 билән 7 санлири бөлүнмисиниң мәнаси 2гә тәң», яки «14 санини 7 һәссә кемитсә, 2 чиқиду».

3. Рәсимләрни пайдилинип, бөлүшни орунлаңлар.

$$12 : 2 = \square$$

$$12 : 6 = \square$$

$$10 : 5 = \square$$

$$10 : 2 = \square$$

$$21 : 3 = \square$$

$$21 : 7 = \square$$

Спорт билән сәнъәт – әмгәк

4. Бөлүнгүчи 18гә, бөлгүчи 2гә тәң бөлүнмә тузыллар. Елиш әмәли билән бөлүнминиң мәнаси-ни төпиңлар.

5. Һесапларни чиқириңлар.

Нойлида 6 бала жүриду. Улар бирнәччә топқа бөлүнди. Әгәр һәр топта 2 балидин болса, у чағда топ сани нәччә?

Нойлида 6 бала жүриду. Улар икки топқа тәң бөлүнди. Һәр топта нәччә балидин болди?

6. □ орнига тегишлиқ санни қоюңлар.

$$6 + 6 + 6 = 6 \cdot \boxed{}$$

$$\boxed{} \cdot \boxed{} = 5 + 5 + 5 + 5$$

$$2 + 2 + \boxed{} = 2 \cdot 3$$

$$\boxed{} \cdot \boxed{} = 1 + 1 + 1 + 1$$

7. а) Елишни бөлүш билән алмаштуруңлар.

$$27 - 9 - 9 - 9 = 0$$

$$18 - 6 - 6 - 6 = 0$$

ә) Бөлүшни елиш билән алмаштуруңлар.

$$30 : 6 = 5$$

$$15 : 3 = 5$$

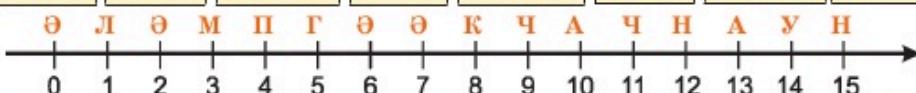
$$20 : 4 = 5$$

б) 0 сани чиққычә 45, 40, 35, 30 санлиридин бәш-бәштин нәччә қетим елиш керәк?

8. Сан шолиси бойидин ипадиләрниң мәнасиға лайик санлар билән һәрипләрни төпиңлар. Уларни өсүш тәртиви билән орунлаштуруңлар. Қандақ сөз чиқти? Бу сөзниң мәнасини қандақ чүшинисиләр?

$2 \cdot 5$	$3 \cdot 3$	$14 : 2$	$4 \cdot 3$	$12 : 4$	$2 \cdot 4$	$20 : 4$	$6 : 3$
-------------	-------------	----------	-------------	----------	-------------	----------	---------

75- дәрис

КӨПӘЙТИШ ӘМӘЛИНИҚ КОМПОНЕНТ- ЛИРИ АРИСИДИКИ ӨЗ АРА БАҒЛИНИШ

Силәр көпәйтиш әмәлиниң компонентлири арисидики өз ара бағлинишни билисиләр.

1. а) Рәсим бойичә көпәйтмә түзүллар вә унің мәнасини тепицлар. Мошу тәңліктиki санлар немини билдүриду?

ә) Көпәйтишни қошуш билән алмаштуруулар. Ипадиләрниң мәнасини тепицлар.

$$\text{Үлгә: } 20 \cdot 4 = 20 + 20 + 20 + 20 = 80.$$

$$3 \cdot 6$$

$$4 \cdot 5$$

$$3 \cdot 8$$

$$10 \cdot 3$$

$$40 \cdot 2$$

2. Ың тик қатардики бириңчи тәңлікниң мәнасини қоллинип, иккінчи тәңлікниң мәнасини тепицлар.

$$8 \cdot 2 = 16$$

$$3 \cdot 6 = 18$$

$$6 \cdot 5 = 30$$

$$8 \cdot 3 = \boxed{}$$

$$3 \cdot 7 = \boxed{}$$

$$6 \cdot 6 = \boxed{}$$

3. Тәңлікни оқуулар: $4 \cdot 2 = 8$. Көпәйтиш әмәлиниң компонентлирини атаңлар.

а) Көпәйтминиң мәнаси **8ни** бириңчи көпәйткүчи **4кә** бөлүнлар. Нәтижини 8 санидин төрт-төрттин елип тепицлар.

ә) Көпәйтминиң мәнаси **8ни** иккінчи көпәйткүчи **2гә** бөлүнлар. Нәтижини 8 санидин икки-иккидин елип тепицлар. Немә байқидиңлар? Көпәйтиш әмәлиниң компонентлири арисидики бағлиниш тоғрилик хуласә чиқириңлар.

! Өгөр көпәйтминиң мәнасини көпәйткүчиләрниң

● биригә бөлсә, иккінчи көпәйткүчи чиқиду.

4. Йезиқларни пайдилинип, несап түзүңлар.

Йешилиши:

$$4 \cdot 5 = 20 \text{ (кг)}$$

Жаавави: 20 кг.

5. Ипадиләрни түзүңлар вә уларниң мәнасини төпиңләр.

<i>Үлгә:</i> $6 \cdot 3 = 6 + 6 + 6 = 18$	$5 \cdot 3$	$4 \cdot 3$
$18 : 3 = 6$
$18 : 6 = 3$

$5 \cdot 3$	$4 \cdot 3$
...	...
...	...

6. Несаплимайла, селиштуруңлар.

$$3 \cdot 7 * 7 \cdot 3 \quad 6 \cdot 3 * 6 \cdot 5 \quad 8 \cdot 3 * 8 \cdot 2 \quad 3 \cdot 5 * 3 \cdot 4$$

7. Өмәлләрни орунлаңлар.

$$5 \text{ м } 6 \text{ дм} + 8 \text{ м } 9 \text{ дм} \quad 7 \text{ тәвл. } 9 \text{ с} - 5 \text{ тәвл. } 22 \text{ с}$$

8. \square орниға тегишлик санни қоюңлар.

a) $7 \cdot 3 = 7 + 7 + 7 = \square \rightarrow 21 : \square = 7 \quad \square : 7 = 3$

ə) $9 \cdot 2 = 9 + 9 = \square \rightarrow \square : 2 = 9, \quad 18 : \square = 2.$

Ойлиниңлар, төпинңлар!

9. Санлар арқилиқ йошурунған мақални оқуңлар.

Униң үчүн сериқ рәңлиқ қоршалған санларни көпәйтминиң мәнаси дәп несапладап, жәдвәлдин уларға лайиқ һәрипни төпиңләр. Мәсилән, 6 сани 2 вә Зниң көпәйтмисиге тәң. Жәдвәлдин мөшү көпәйтминиң мәнасиға, йәни 6г мұвапиқ һәрипни тапимиз. У – Ә һәрипи.

6 2 4 6 8 Һәммисини 10 6 12 2 6 8

.	1	2	3	4	5	6
2	M	Г	Ә	К	Й	Н

76- дәрис

БӨЛҮШ ӘМӘЛИНИҚ КОМПОНЕНТ- ЛИРИ АРИСИДИКИ ӨЗ АРА БАҒЛИНИШ

Силәр бөлүш әмәлиниң компонентлири арисидики өз ара бағлинишни билисилләр.

1. а) Рәсим бойичә бөлүнмә түзүңлар вә униң мәнасини тәпицлар. Мошу тәңликтеки санлар немини билдүриду?

ә) Бөлүнминиң мәнасини елиш арқылы тәпицлар.

$$4 : 2$$

$$6 : 3$$

$$10 : 5$$

$$12 : 6$$

$$14 : 7$$

$$16 : 4$$

$$24 : 6$$

$$36 : 9$$

2. Ыңгылыш рәсими мувапиқ бөлүнмә түзүп йезиңдер.

3. Тәңликтеги оқуңдар: $8 : 4 = 2$. Бөлүш әмәлиниң компонентлирини атаңдар.

а) Бөлүнгүчи **8ни** бөлүнминиң мәнаси **2гә** бөлүңләр. Мәнасини **8** санидин икки-иккидин елип тәпицлар.

ә) Бөлүнминиң мәнаси **2ни** бөлгүчи **4кә** көпәйтештегиңиң қошуш билән алмаштуруп, мәнасини тәпицлар.

Бөлүш әмәлиниң компонентлири арисидики бағлиниш тоғрилық хуласә чиқириңлар.

- Өгөр бөлгүчини бөлүнминин мәнасиға көпәйтсө, бөлүнгүчи чиқиду.
- Өгөр бөлүнгүчини бөлүнминин мәнасиға бөлсө, бөлгүчи чиқиду.

4. Іесапни оқуңдар. Схемисини сизип, уни чиқириңдар.

Муәллим 18 балини бирнәччә топқа бөлди. Шу чағда һәр топта 6 балидин болди. Муәллим балиларни нәччә топқа бөлди?

5. Ипадиләрдин тогра тәңдик түзүңлар.

4 · 2

8 : 4

11 – 9

24 – 16

6. Іесапни чиқириңдар.

Қазақчә челишиш бойичә мусабиқигә бир йезидин 15 бала, иккінчи йезидин 18 бала қатнашти. Бириңи күни мусабиқидин 12 бала чиқип кәтти. Мусабиқини нәччә бала давамлаштурди?

7. □ орниға тегишлиқ санни қоюңдар.

a) $24 - 6 - 6 - 6 - 6 = 0 \rightarrow 24 : 6 = \square$

$4 \cdot 6 = \square$ $24 : 4 = \square$

ә) $35 - \square - \square - \square - \square - \square = 0 \rightarrow 35 : 7 = \square$

$5 \cdot 7 = \square$ $35 : 5 = \square$

8. Бирликлирини қошқанда 15, онлуқлирини қошқанда һәрхил бир ханилиқ сан чиқидиган қилип, икки ханилиқ санларниң үч қошундисини йезип, мәнасини тепиңдер. Қошушни елиш билән тәкшүрүңлар.

77-
дәрис

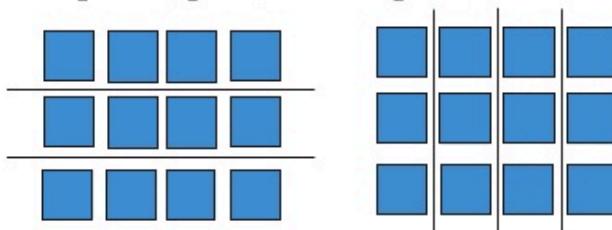
**КӨПӘЙТИШ БИЛӘН БӨЛҮШ – ӨЗ
АРА ТӘТҮР (ӘКСИ) ӘМӘЛЛӘР**

Силәр көпәйтиш билән бөлүшниң өз ара тәтүр (әкси) әмәлләр екәнлегини билисиләр.

1. Рәсимләргә қарап, соалларға жавап беринлар.

- a)
- Ыәр қатарда 4 квадраттын болса, у чағда 3 қатарда нәччә квадрат бар?
 - Ыәр тик қатарда 3 квадраттын болса, у чағда 4 тик қатарда нәччә квадрат бар?

Мошу рәсимләр бойичә 2 көпәйтмә йезиңлар вә уларниң мәнасини төпиңлар. Тәңликләрни оқуңлар. Көпәйткүчиләрни вә көпәйтминиң мәнасини се-лиштуруңлар. Немә байқидиңлар? Хуласә чи-кириңлар.

- ә)
- 12 санида төрт-төрттин нәччә қетим бар?
 - 12 санида үч-үчтин нәччә қетим бар?

Бөлүнмиләрни йезиңлар вә мәналирини төпиңлар. Тәңликләрни оқуңлар. Бөлүнгүчини, бөлгүчини, бөлүнминиң мәнасини атаңлар.

Көпәйтиш билән бөлүш – өз ара әкси әмәлләр.

2. а) Тәңликләрни тәткىқләңлар. Хуласиләңлар.

$$4 \cdot 3 = 12 \text{ вә } 3 \cdot 4 = 12 \rightarrow 12 : 3 = 4 \text{ вә } 12 : 4 = 3$$

Көпәйтиш билән бөлүшкә берилгән тәңликләрниң өз ара бағлинишини чүшәндүрүңлар.

Миллий оюнлар

ә) Іәр тәңлиқ билән өз ара бағлинишлик тәңликләрни йезиңдер.

$$\begin{array}{llll} 8 \cdot 2 = 16 & 18 : 3 = 6 & 8 \cdot 4 = 32 & 15 : 3 = 5 \\ 2 \cdot 5 = 10 & 28 : 4 = 7 & 4 \cdot 5 = 20 & 16 : 2 = 8 \end{array}$$

3. Іәрқайсиси Зкә тәң төрт қошулғучиниң қошундисини йезиңдер. Қошушни көпәйтиш билән алмаштуруп, ипадиниң мәнасини төпиңдер.

4. Дүгләкләрни пайдилинип, өмәлләрни орунлаңдар.

9 : 3

16 : 4

18 : 6

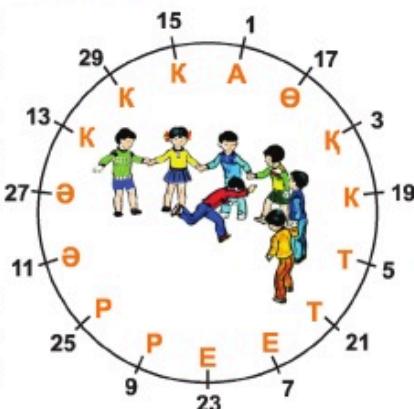

5. $7 + 7 + 7 + 7$ қошундисиниң мәнасини төпиңдер. Мошу ипадини көпәйтмә түридә йезип, мәнасини төпиңдер. Қандақ тәңлиқ чиқти? Мошу тәңлиkkә бағлиқ 2 тәңлиқ йезиңдер.

Келиңлар, ойнайли!

6. Рәсимгә қараңдар. Саат тилиниң յөнилиши билән 1 санидин башлап иккисүйегидин қошуп, дүгләкниң бойи билән икки айланудуруңдар. Мәсилән $1 + 2 = 3$, $3 + 2 = 5 \dots$. Мошу санларга мувапиқ һәрипләрдин балилар оюниниң намини түзүп көрүңдар.

A Көпәйтиш (\cdot) вә бөлүш ($:$) бәлгүлирини немис математиги Готфрид Вильгельм Лейбниц киргүзгән.

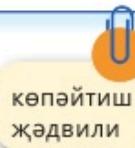

78- дәрис

2гә көпәйтиш жәдвали

Силәр санни 2гә көпәйтиш жәдвалини түзүшни вә уни қоллинишни үгинисиләр.

1. Рәсимни вә үлгини пайдилинип, ипадиләрниң мәнасини тепиңдер.

Үлгә:

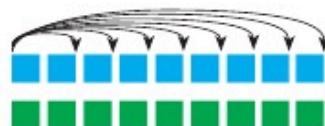
$$2 + 2 = 2 \cdot 2 = 4$$

$$3 + 3 = 3 \cdot 2 = 6$$

$$4 + 4 = \dots$$

$$\dots \dots \dots$$

$$9 + 9 = \dots$$

2. Санни 2гә көпәйтиш жәдвалини ядлаңдар вә уни қоллинишни үгиниңдер.

Ядигларда сақлаңдар!

$$2 \cdot 2 = 4$$

$$3 \cdot 2 = 6$$

$$4 \cdot 2 = 8$$

$$5 \cdot 2 = 10$$

$$6 \cdot 2 = 12$$

$$7 \cdot 2 = 14$$

$$8 \cdot 2 = 16$$

$$9 \cdot 2 = 18$$

Қоллинишни билиңдар!

$4 \cdot 2 = 8$ – санни 2гә көпәйтиш жәдвали бойичә.

$2 \cdot 4 = 4 \cdot 2 = 8$ – көпәйтишниң орун алмаштурууш хусусийити бойичә.

$8 : 2 = 4$ вә $8 : 4 = 2$, чүнки көпәйтиш билән бөлүш – өз ара тәтүүр әмәлләр.

3. Санни 2гә көпәйтиш жәдвалини пайдилинип, жәдвәлләрни толтуруңдар.

	3	4	5	6	7	8	9
$\square \cdot 2$							

	4	6	8	10	12	14	16	18
$\square : 2$								

! 2гә бөлүнидиган санлар – жұп санлар, 2гә бөлүнмейдиган санлар тағ санлар дәп атилиду.

 4. 20дин башлап жұп санларни кемиши тәртиви билән, 20гиче тағ санларни өсүш тәртиви билән йезиңдер.

 5. Мисалларни чүшәндүрүп чиқириңдер.

$$\text{Үлгә: } 20 \cdot 2 = 2 \text{ онл.} \cdot 2 = 4 \text{ онл.} = 40$$

$$600 : 2 = 6 \text{ йүзл.} : 2 = 3 \text{ йүзл.} = 300$$

$$30 \cdot 2$$

$$800 : 2$$

$$40 \text{ кг} \cdot 2$$

$$100 \text{ см} : 2$$

 6. Һесапларни чиқириңдер.

a) Һәрқайсисида 7дин 2 халта ошуқ бар. Халтилардикі ошуқтар нәччө?

ә) Мусабиқигә 10 бала қатнашты. Улар 5 топқа тәң бөлүнүп турди. Һәр топта нәччө бала бар?

 7. Қолайлық усул билән һесаплаңдар.

$$24 + 15 + 16$$

$$(16 + 43) + 27$$

$$43 + 22 + 17$$

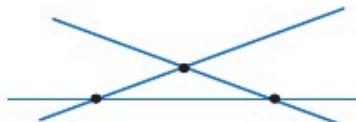
$$36 + (24 + 33)$$

8. 3, 6, 7, 8, 9 санлириниң арисидин жұп саларни тепиңдер вә уларни 2гә кемитиңдер. Нәтижини йезиңдер. Чиққан тәңликлөрни һөрхил оқуңдар.

9. Рәсимдә нәччө түз сизиқ вә кесинде бар? Мошу шәкилләрдин түзүлгөн шәкилни атаңдар.

79- дәрис

Зкә көпәйтиш жәдвали

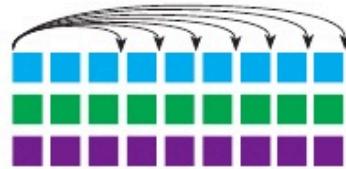
Силәр санни Зкә көпәйтиш жәдвалини түзүшни вә уни қоллинишни үгинисиләр.

1. Рәсимни вә үлгини пайдилинип, ипадиләрниң мәнасини төпицлар.

Үлгәс: $3 + 3 + 3 = 3 \cdot 3 = 9$
 $4 + 4 + 4 = 4 \cdot 3 = 12$

$5 + 5 + 5 = \dots$
 $\dots \dots \dots \dots$
 $9 + 9 + 9 = \dots$

2. Санни Зкә көпәйтиш жәдвалини ядлаңлар вә қоллинишини үгиниңлар.

Ядиңларда сақлаңлар!	Қоллинишни билиңлар!
$3 \cdot 3 = 9$	$5 \cdot 3 = 15$ – санни Зкә көпәйтиш жәдвали бойичә.
$4 \cdot 3 = 12$	$3 \cdot 5 = 5 \cdot 3 = 15$ – көпәйтишниң орун алмаштурууш хусусийити бойичә.
$5 \cdot 3 = 15$	
$6 \cdot 3 = 18$	
$7 \cdot 3 = 21$	
$8 \cdot 3 = 24$	$15 : 5 = 3$ вә $15 : 3 = 5$, чүнки көпәйтиш билән бөлүш – өз ара тәтүр әмәлләр.
$9 \cdot 3 = 27$	

3. Санни Зкә көпәйтиш жәдвалини пайдилинип, жәдвәлләрни толтуруңлар.

	4	5	6	7	8	9
$\square \cdot 3$						

	9	12	15	18	21	24	27
$\square : 3$							

Миллий оюнлар

4. Мисалларни чиқириңдар.

Үлгө: $20 \cdot 3 = 2 \text{ онл.} \cdot 3 = 6 \text{ онл.} = 60$
 $600 : 3 = 6 \text{ йүзл.} : 3 = 2 \text{ йүзл.} = 200$

$30 \cdot 3$

$900 : 3$

$30 \text{ дм} \cdot 3$

$90 \text{ кг} : 3$

5. Ңесапни чиқириңдар.

«Ошук етиш» мусабиқисиге 15 бала қатнашты. Улар һәр топта 5 балидин болидиган қилип, бирнәччә топқа бөлүнді. Мусабиқиге нәччә топ қатнашты?

6. Мисалларни чиқириңдар.

$36 + 46$

$63 - 47$

$9 \cdot 2$

$18 : 3$

$23 + 77$

$92 - 56$

$6 : 2$

$21 : 3$

7. Селиштуруңлар.

$2 \cdot 3 * 12 : 3$

$6 \cdot 3 * 3 \cdot 6$

$14 : 2 * 9 : 3$

8. Йешиндер: $x + 47 = 91$; $53 - y = 27$.

9. Ипадиләрниң мәнасини төпиңдар.

$7 \cdot 3$

$15 : 3$

$4 \cdot 3$

$24 : 3$

$300 \cdot 3$

$90 : 3$

$100 \text{ кг} \cdot 3$

$30 \text{ см} : 3$

Ким илдам?

10. 0 санидин башлап, үч-үчтін қошуп, 30ғиче санаңлар. Һәрбир үчинчи санға мұвапиқ һәрипләрдин сөз түзүңлар. Чиққан сөзни оқуңлар вә у тоғрилиқ пикриңларни ейтиңлар.

Ә Ә Ж М Б Һ Ә О К К И Л У И Й Ш Ә Н Қ М М З Ә Н О К Ж У А Р С Қ

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----

80- дәрис

4кә көпәйтиш жәдвали

 Силәр санни 4кә көпәйтиш жәдвалини түзүшни вә уни қоллинишни үгинисиләр.

 1. Рәсимни вә ұлгини пайдилинип, ипадиләрниң мәнасини тепиңдер.

Үлгә:

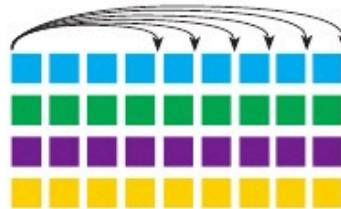
$$4 + 4 + 4 + 4 = 4 \cdot 4 = 16$$

$$5 + 5 + 5 + 5 = 5 \cdot 4 = 20$$

$$6 + 6 + 6 + 6 =$$

.....

$$9 + 9 + 9 + 9 =$$

 2. Санни 4кә көпәйтиш жәдвалини ядлаңдар вә қоллинишни үгиниңдер.

Ядигларда сақлаңдар!	Қоллинишни билиңдер!
$4 \cdot 4 = 16$	$6 \cdot 4 = 24$ – санни 4кә көпәйтиш жәдвали бойичә.
$5 \cdot 4 = 20$	$4 \cdot 6 = 6 \cdot 4 = 24$ – көпәйтишниң орун алмаштуруш хусусийити бойичә.
$6 \cdot 4 = 24$	
$7 \cdot 4 = 28$	
$8 \cdot 4 = 32$	$24 : 4 = 6$ вә $24 : 6 = 4$, чүнки көпәйтиш билән бәлүш – өз ара тәтүр әмәлләр.
$9 \cdot 4 = 36$	

 3. Санни 4кә көпәйтиш жәдвалини пайдилинип, жәдвәлләрни толтуруңдар.

	5	6	7	8	9
$\square \cdot 4$					

	16	20	24	28	32	36
$\square : 4$						

4. Мисалларни чиқириңдар.

Үлгө: $20 \cdot 4 = 2 \text{ онл.} \cdot 4 = 8 \text{ онл.} = 80$
 $800 : 4 = 8 \text{ йүзл.} : 4 = 2 \text{ йүзл.} = 200$

50 · 4

200 : 4

20 л · 4

80 м : 4

5. Ңесапни чиқириңдар.

Биләк билән күч синишиш оюниға 4 топтин қурулған оюнчилар қатнашти. Һәр топта 6 оюнчидин бар. Оюнга жәми һәччә адәм қатнашти?

Бир топтики оюнчилар саны	Топлар саны	Барлық оюнчилар саны
6	4	?

6. Ипадиләрни селиштуруңдар.

7 · 3 * 7 · 2

60 · 3 * 60 · 2

4 · 3 * 4 · 2

6 + 3 * 6 · 3

7. 2гиму, Зкиму бөлүндиған **4 12 9 10 6** әң кичик санни төпіңдер.

8. Ипадиләрниң мәнасини төпіңдер.

5 · 4

28 : 4

8 · 4

20 : 4

200 · 4

32 : 4

9 ц · 3

36 дм : 4

Ким илдам?

9. Ипадиләрниң мәнасини кемиш тәртиви билән оқуңдар. Қандак сөз чиқти? Бу сөзниң мәнасини қандак чүшинисиләр?

Күчи
36 : 4

Хәлиқниң
3 · 4

бирликтә
8 : 4

81- дәрис

5кә көпәйтиш жәдвали

Силәр санни 5кә көпәйтиш жәдвалини түзүшни вә уни қоллинишни үгинисиләр.

1. Рәсимни вә үлгини пайдилинип, ипадиләрниң мәнасини тепиңдер.

Үлгә:

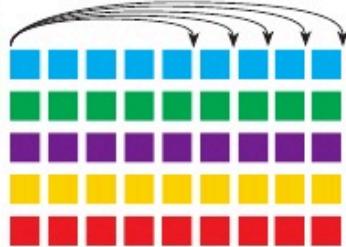
$$5 + 5 + 5 + 5 + 5 = 5 \cdot 5 = 25$$

$$6 + 6 + 6 + 6 + 6 = 6 \cdot 5 = 30$$

$$7 + 7 + 7 + 7 + 7 =$$

.....

$$9 + 9 + 9 + 9 + 9 =$$

2. Санни 5кә көпәйтиш жәдвалини ядлаңдар вә қоллинишни үгиниңдар.

Ядиңларда сақлаңдар!	Қоллинишни билиңдар!
$5 \cdot 5 = 25$	$6 \cdot 5 = 30$ – санни 5кә көпәйтиш жәдвали бойичә.
$6 \cdot 5 = 30$	$5 \cdot 6 = 6 \cdot 5 = 30$ – көпәйтишниң орун алмаштурууш хусусийити бойичә.
$7 \cdot 5 = 35$	$30 : 5 = 6$ вә $30 : 6 = 5$, чүнки көпәйтиш билән бөлүш – өз ара тәтүр әмәлләр.
$8 \cdot 5 = 40$	
$9 \cdot 5 = 45$	

3. Санни 5кә көпәйтиш жәдвалини пайдилинип, жәдвәлләрни толтуруңдар.

	6	7	8	9
$\square \cdot 5$				

	25	30	35	40	45
$\square : 5$					

4. Мисалларни чиқириңдар.

Үлгө: $20 \cdot 5 = 2 \text{ онл.} \cdot 5 = 10 \text{ онл.} = 100$
 $100 : 5 = 10 \text{ онл.} : 5 = 2 \text{ онл.} = 20$

$$\begin{array}{l} 40 \cdot 5 \\ 200 : 5 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} 2 \text{ кг} \cdot 5 \\ 10 \text{ кг} : 5 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} 30 \text{ мин} : 5 \\ 25 \text{ ц} : 5 \end{array}$$

5. а) 30 5 6 вә 5 1 5 санлирини пайдилининп, үч төгра тәңлік түзүңлар.

ә) Жәдвәлни толтуруңлар.

Бөлүнгүчи		35	40	
Бөлгүчи	6		5	5
Бөлүнминиң мәнаси	5	5		9

6. Дәптергө тәрәплириниң узунлуғи 6 сантиметрга тәң квадрат сизиңлар.

7. Ипадиләрниң мәнасини тепиңлар.

$$8 \cdot 5$$

$$45 : 5$$

$$5 \cdot 5$$

$$400 : 5$$

$$20 \text{ мин} \cdot 5$$

$$25 \text{ кг} : 5$$

8. Әң кичик икки ханилиқ санға 35ни қошуп, чиққан санни әң өң бир ханилиқ санға бөлүңлар. Қандақ сан чиқти?

Келиңлар, ойнайли!

9. Малик билән Анар «Саламәтлик» сөзидики һәрипләрдин сөзләрни түзди. Малик 3 сөз, Анар униндин 2 һәссә артуқ сөз түзди. Анар нәччә сөз түзди?

САЛАМӘТЛИК

Малик билән Анар түзгән сөзләрни тепишқа тиришиңлар.

82- дәрис

МОНЕТИЛАР БИЛӘН ҚӘҒӘЗ АХЧИЛАР

Силәр һәрхил монетилар вә қәғәз ахчилар билән һәртүрлүк төләшләрни үгинисиләр.

 1. Көпәйтиш билән бөлүшни орунлаңдар.

$$50 \cdot 2 = 5 \text{ онл.} \cdot 2 = \dots \quad 100 \cdot 5 = 1 \text{ йүзл.} \cdot 5 = \dots$$

$$200 \cdot 3 = 2 \text{ йүзл.} \cdot 3 = \dots \quad 300 : 6 = 30 \text{ онл.} : 6 = \dots$$

$$400 : 5 = 40 \text{ онл.} : 5 = \dots \quad 600 : 3 = 6 \text{ йүзл.} : 3 = \dots$$

 2. Қазақстанниң қандақ санлар йезилған монетилири билән қәғәз ахчилирини билисиләр? Мошу ахчиларниң хунуни билдүридиған санларни авал өсүш тәртиви билән, андин кемиш тәртиви билән йезинілар.

 3. 50 тг, 100 тг, 200 тг монетилирини пайдилинип, 500 тәңгини майдилашниң һәрхил вариантирини йезинілар.

Үлгә: $200 \text{ тг} + 200 \text{ тг} + 100 \text{ тг} = 500 \text{ тг}$

$\dots + \dots + \dots$

 4. Ңесапни чиқириңлар.

Жандос аписи билән биллә дуканга барди. Улар 500 тәңгигә май, 200 тәңгигә кәмпүт вә 100 тәңгигә нан сетивалди. Жандос билән аписи нәччә тәңгигә сода қилди?

5. Несаплаңлар.

$$20 \text{ тг} + 50 \text{ тг} = \boxed{} \text{ тг} \quad 20 \text{ тг} + (100 \text{ тг} - 80 \text{ тг}) = \boxed{} \text{ тг}$$

$$100 \text{ тг} - 50 \text{ тг} = \boxed{} \text{ тг} \quad 50 \text{ тг} - (50 \text{ тг} - 20 \text{ тг}) = \boxed{} \text{ тг}$$

$$50 \text{ тг} \cdot 2 = \boxed{} \text{ тг} \quad 10 \text{ тг} : 2 = \boxed{} \text{ тг}$$

6. Селиштуруңлар.

$$400 \text{ тг} * 400 \text{ тг} \quad 600 \text{ тг} * 700 \text{ тг} - 200 \text{ тг}$$

$$500 \text{ тг} * 300 \text{ тг} \quad 100 \text{ тг} + 900 \text{ тг} * 900 \text{ тг}$$

7. Рәсимгә қараңлар. 100 тәңгини: а) охшаш монетилар билән; ә) һәртүрлүк монетилар билән қандақ чиқиривелишқа болиду?

8. 16 тг, 27 тг, 51 тг, 56 тг, 65 тг, 70 тг ахчини қандақ монетилар билән жиғишишқа болиду?

Ойлиниңлар, Тепиңлар!

9. а) Дуканда үч литрлиқ минерал суниң бааси 200 тг. Өгөр Қәйсәрниң 500 тәңгилик икки қөгөз ахчиси болса, у 9 л суни нәччә тәңгиге сетивалиду? Сетиқчи униңға нәччә тәңгө қайтуруushi керәк?

ә) 600 тәңгиге охшаш икки доп вә бир сәкрәтмә елишқа болиду. Қайсиси қиммәт: допму яки сәкрәтмиму?

«Тәңгө» сөзи түркниң «денге» яки «танга» дегән күмүч тиийнлириниң намидин чиққан.

КӨПӘЙТИШ ВӘ БӨЛҮШ. ҢЕСАПЛАР

Силәр:

- ✓ hәртүрлүк арифметикилиқ өмәллири бар ипадиләрниң мәнасини тепиши;
- ✓ көпәйтиш билән бөлүшниң компонентлири арисидики өз ара бағлинишни енигләшни;
- ✓ санға көпәйтиш жәдвилини түзүшни вә уни несаплашларда қоллинишни;
- ✓ ахча билән hәртүрлүк өмәлләрни орунлашни;
- ✓ көпәйтиш вә бөлүш өмәллиригә берилгән несапларни чиқиришни үгәндидилар.

1. Ипадләрниң мәнасини тепицлар.

$$200 \cdot 3 \quad 200 : 4 \quad 45 + 30 + 25 + 10$$

$$57 - 39 \quad 100 \cdot 3 \quad 35 : 5$$

$$300 : 5 \quad 23 + 57 \quad 7 \cdot 4$$

$$64 + 27 \quad 84 - 26 \quad (33 + 14) + 26$$

2. Тапшуруқларни орунлаңлар.

- Бөлүнгүчи – 28, бөлүнминиң мәнаси – 4. Бөлгүчини тепицлар.
- 9 билән 5 саниниң көпәйтмисиниң мәнаси немигә тәң?
- 27 билән 3 саниниң бөлүнмисиниң мәнаси немигә тәң?
- 4 санини 5 hәссә ашурса, қандақ сан чиқиду?
- 18 санини 2 hәссә кемитсө, қандақ сан чиқиду?

3. 9, 5 вә 45 санлирини пайдилинип, төрт тоғра тәңлик түзүңлар.

4. Көпәйтиш жәдвалини пайдилинип, ипадиләрниң мәнасини төпиңлар.

$$7 \cdot 2$$

$$7 \cdot 2$$

$$14 : 2$$

$$14 : 7$$

$$9 \cdot 5$$

$$5 \cdot 9$$

$$45 : 9$$

$$45 : 5$$

5. Көпәйтмини охшаш қошуулғучиларниң қошундиси түридә йезиңлар вә уларниң мәнасини төпиңлар.

$$30 \cdot 2 = \dots$$

$$200 \cdot 3 = \dots$$

$$300 \cdot 3 = \dots$$

$$40 \cdot 2 = \dots$$

$$100 \cdot 5 = \dots$$

$$200 \cdot 5 = \dots$$

6. Ңесапларни чиқириңлар.

а) Үч коробкиниң һәрқайсисида 5 кәмпүттин бар. Мошу коробкиларда жәми нәччә кәмпүт бар?

ә) 12 алма 3 тәхсигә тәң бөлүнүп селинди. Һәр тәхсигә нәччә алмидин селинди?

7. Өмәлләрни орунлаңлар.

$$500 \text{ тг} + 200 \text{ тг}$$

$$30 \text{ тг} + (100 \text{ тг} - 70 \text{ тг})$$

$$20 \text{ тг} - 5 \text{ тг}$$

$$80 \text{ тг} - (50 \text{ тг} + 20 \text{ тг})$$

8. Ңесапни чиқириңлар.

Сирдаш дукандин рәсим дәптирини сетивалди. У сетиқчиға 200 тәңгилик иккі монета бәрди, сетиқчи униңға 100 тг қайтурди. Рәсим дәптири қанчә тәңгә туриду?

**84-
дәрис**

**ИПАДИЛӘРДИКИ ӘМӘЛЛӘРНИҢ
ОРУНЛИНИШ ТӘРТИВИ**

Силәр ипадиләрдики әмәлләрниң орунлиниш тәртивини ениқлашни үгинисиләр.

1. Ипадиләрдики әмәлләрниң орунлиниш тәртивигә қараңлар.

Үлгәз:

$$\overset{(1)}{17} + \overset{(2)}{8} - 10$$

$$45 : \overset{(1)}{5} \cdot \overset{(2)}{4}$$

$$6 \cdot \overset{(1)}{4} : \overset{(2)}{8}$$

$$80 - \overset{(1)}{(90 - \overset{(2)}{20})}$$

$$4 : (6 : \overset{(1)}{3})$$

$$2 \cdot \overset{(1)}{2} \cdot \overset{(2)}{4}$$

$$\overset{(1)}{(70 - 20)} \cdot \overset{(2)}{2}$$

$$6 : \overset{(1)}{2} + \overset{(2)}{51}$$

$$15 + \overset{(2)}{15} : \overset{(1)}{3}$$

Тирнақсиз ипадиләрдә йезилиш тәртивигә қаралып авал көпәйтиш билән бөлүш әмәллири, андин кейин қошуш билән елиш әмәллири орунлиниду.

2. Тәтқиқат. Әмәлләрниң орунлиниш тәртивини ениқлаңлар. Ипадиләрниң мәнасини төпиңләр.

$$10 - 18 : 6$$

$$2 + 8 : 4$$

$$21 : (26 - 19)$$

$$25 - 5 \cdot 4$$

3. Әмәлләрни орунлаңлар.

$$400 - 100 + 200$$

$$6 : (18 : 6)$$

$$9 \cdot 2 : 3$$

$$(800 + 100) - 600$$

$$27 : 3 \cdot 3$$

$$4 \cdot 5 : 5$$

4. Тәңликләр тогра болидиган қилип, тирнақларни қоюңлар.

$$10 - 2 : 2 = 4 \quad 25 + 10 : 5 = 27 \quad 12 : 3 + 3 = 2$$

Пайдилиқ таамлар, витаминалар

5. Тәрәплириниң узунлуғи 6 см вә 3 см болидған тик төртбулунлуқ сизиңдер.

6. Ипадиләрни селиштуруңдар.

$$40 : 5 * 32 : 4$$

$$35 - 16 * 7 \cdot 5$$

$$28 : 4 * 73 - 68$$

$$24 : 4 * 30 : 5$$

7. Ңесапни чиқириңдер.

Дориханида бир күнде 4 құта витамин сетилди. 3 күнде жәми нәччә құта витамин сетилди?

Бир күнде сетилған витаминлар	Күнлөр саны	3 күнде сетилған витаминлар
4 қ.	3	? қ.

8. Өмәлләрниң орунлиниш тәртивини ениқлаңдар. Ипадиләрниң мәнасини төпиңдер.

$$5 \cdot 3 : 3$$

$$27 : 3 \cdot 4$$

$$(8 + 4) : 4$$

$$36 : (56 - 52)$$

Ойлиниңдар, төпиңдар!

9. Рәсимгә қараңдар.

Көмпүтләрниң баһасини ениқлаңдар.

Көмпүтниң саламәтликкә пайдиси барму? Пикирлишиңдер.

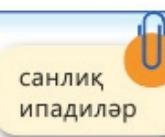
A Әгәр адәм 10 – 12 saat тамақ ичмисө, у чағда организмдикі қәнт мөлчәри азийип кетиду.

85- дәрис

САНЛИҚ ИПАДИЛӘР

 Силәр бир-икки әмәлдин ибарәт санлиқ ипадиләрни оқушни, йезишни вә мәнасини төпишни давамлаштурисыләр.

1. Ипадиләрни йезиңлар вә мәнасини төпиңлар.
а) 9 билән 2ниң көпәйтмиси; ә) 36 билән 30ниң айримисини 2гә бөлүш. б) 16 билән 29 санлирииниң қошундисини 9ға бөлүш.

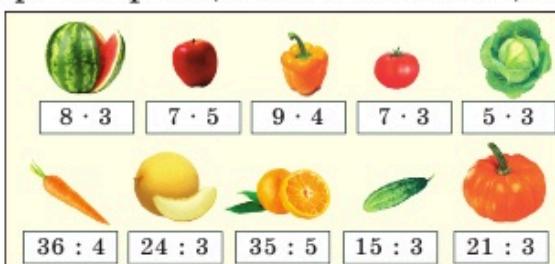

2. Санлиқ ипадиләрни оқуңлар. Әмәлләрниң орунлиниш тәртивиин ениклап, мисалларни чиқириңлар.

$$\begin{array}{lll} 13 - 4 : 2 & 2 \cdot 3 \cdot 5 & 35 : (4 + 1) \\ 3 \cdot (52 - 48) & 6 \cdot 3 : 2 & 12 : (20 - 16) \end{array}$$

3. Бир-бири билән өз ара бағлық ипадиләр жүпини йезиңлар. Уларниң мәнасини төпиңлар.

Көпәйтиш билән бөлүшниң компонентлирини пайдилининип, мүмкін болидиган барлық тәңликләрни йезиңлар.

4. а) Несапни жәдвәл түзүп чиқириңлар.

Мәктәптә «Витаминларниң пайдиси» мавзусида күч синишиш өтти. Униңға һәр синиптин 6 оқуучидин үч синипниң оқуучилири қатнашти. Күч синишишқа нәччә бала қатнашти?

Витаминлар

ә) Мошу несапқа бир өкси несап түзүңлар вә уни чиқириңлар.

5. Несапни оқуңлар. Уни чиқириш йоллирини чүшөндүрүңлар.

Айнурда 20 тәңгилік вә 50 тәңгилік икки монета бар. У 40 тәңгигө дәптәр сетивалди. Айнурниң нәччә тәңгиси қалды?

Йешими: $(20 + 50) - 40$ Йешими: $(50 - 40) + 20$

6. Пәкәт тәңлимиләрнила көчирип йезиңлар.

Уларниң йешимини төпиңлар.

$$35 - 7 = 30$$

$$62 - 2 < 70$$

$$500 + x = 900$$

$$80 - 24$$

$$x - 72 = 28$$

$$42 > 8 \cdot 5$$

7. Ипадиләрни йезиңлар. Уларниң мәнасини төпиңлар.

а) 45ни 4 билән 1ниң қошундисиға бөлүш;

ә) 43 санидин 36 билән 4ниң бөлүнмисини елиш.

8. Дехан етизлиқтин көктат жиғди. Мошу һәққидә мәлumatтар дүгләк диаграммидә көрситилгән.

Жұмлиләрни толуқтуруңлар:

- Өң көп жиғилған көктат у –
- Сәвзә ... қариганда көп жиғилди,
- бирақ ... тин аз жиғилди.

Диаграмма бойичә өзәңлар һәқиқәт пикирләрни түзүңлар.

Витаминларниң һәммиси дегидәк адәм организмида 6 саатқицила сақлинини.

86- дәрис

Һәриплек ипадиләр

Силәр бир-икки әмәллик һәриплек ипадиләрни түзүшни вә һәрипниң берилгән мәнасида уларниң мәнасини төпишни үгинисиләр.

1. Ипадиләрни түзүңләр вә мәнасини төпиңләр.

- а) 44 билән 35ниң айримисини a һәссә ашуруш, бу йәрдики $a = 5$.
- ә) 24 билән x -ниң бөлүнмиси, бу йәрдики $x = 3$.
- б) 23 билән 13ниң қошундисини b һәссә кемитиш, бу йәрдики $b = 4$.
- в) x -ни 27 билән 3ниң бөлүнмисигә көпәйтиш, бу йәрдики $x = 4$.

2. Ипадиләрниң мәнасини төпиңләр вә мува-
пиқлигини ениңлаңлар.

Өсүмлүккләрдин елини-
диган мәһсулатлар

$$\begin{aligned}y &: 8, y = 40 \\(80 - 48) &: b, b = 4 \\c - 6 \cdot 2, c &= 90\end{aligned}$$

Найванлардин елини-
диган мәһсулатлар

$$\begin{aligned}30 + 9 \cdot a, a &= 3 \\x : (22 - 19), x &= 21\end{aligned}$$

57

8

78

5

7

3. Тоғра тәңликләрни төпип, дәптәргә көчирип
йезинләр.

$$\begin{aligned}b + 30 &= 30 + b \\3 \cdot 4 + 3 &= 3 \cdot 5 \\a \cdot 5 &= a \cdot 4\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}27 - c &= 32 - c \\28 : x &= x : 28 \\9 \cdot 3 - 3 &= 8 \cdot 3\end{aligned}$$

Пайдиلىк таамлар

4. Несапни чиқириңлар.

а) Мәктивимиздө «Таам – адемниң сағламлиғи» намлиқ көргөзмө өтти. Униңға 3 синиптин 12 оқуғучи қатнашты. Һәр синиптин қатнашқан оқуғучиларниң сани охшаш. Көргөзмигө һәр синиптин нәччә оқуғучи қатнашты?

Бир синиптин қатнашқан оқуғучилар сани	Синип сани	3 синиптин қатнашқан оқуғучилар сани
?	3	12

ә) Жәдвәлни пайдилинип, а) несавига бир тәтүр несап түзүңлар вә уни чиқириңлар.

5. Саатлар қандақ вақитни көрситиватиду? 4 saat бурун саат қайси вақитни көрсәткән?

6. Селиштуруңлар:

$$c + (59 - 58) * 1 + c;$$

$$b + 0 * b + 1.$$

7. Өмөллөрни орунлаңлар.

7 saat 7 мин – 5 saat 23 мин

3 hәптө 4 тәвл. + 2 hәптө 3 тәвл.

8. а) b -ни 5 hәссә кемитиш, бу йәрдики $b = 45$;

ә) 54 билән 46ниң қошундисини a hәссә ашуруш, бу йәрдики $a = 4$.

Ойланиңлар, тепиңлар!

9. b билән a -ниң орниға қандақ салларни қоюп, төвәндикі ипадиләрниң мәнасини тепишиңа болиду?

$$(100 - b) + 10$$

$$(80 - a) + 10$$

87-
дәрис

**қошуш билән көпәйтишниң
хусусийәтлири**

Силәр қошуш билән көпәйтишниң хусусийәтлирини һәриплек тәэллимиләр түридә йезишни вә уларни қоллинишни үгинисиләр.

1. Мәналири охшаш ипадиләрни төпип, мақалларни оқуңдар. Мошу ипадиләрни селиштуруңдар.

$$3 \cdot 2$$

Спорт –

$$38 + 62$$

зор байлық

$$4 \cdot 3$$

Чиниксаң –

$$62 + 38$$

Саламәтлик –

$$500 + a$$

жени сақ

$$2 \cdot 3$$

тетик болисән

$$a + 500$$

Тени сақниң – саламәтлик капалити

$$3 \cdot 4$$

2. Ипадиләрниң мәнасини қолайлық усул билән несаплап төпиделәр.

$$73 + 9 + 7$$

$$30 + (70 + 3)$$

$$4 + 6 + 26$$

3. Һәр рәсим бойичә икки көпәйтмә түзүңдар. Көпәйтмиләрниң мәналирини селиштуруңдар.

★	★	★
★	★	★
★	★	★
★	★	★
★	★	★

*	*	*	*
*	*	*	*
*	*	*	*
*	*	*	*
*	*	*	*

C	C	C	C	C
C	C	C	C	C
C	C	C	C	C
C	C	C	C	C
C	C	C	C	C

4. Һәрбири 9ға тәң бәш қошулғучиниң қошундисини йезиңдар. Қошундини көпәйтмә билән алмаштуруңдар.

!
Қошуш билән көпәйтишниң хусусийәтлирини
һәриплек тәңлик түридә йезишқа болиду.

Іәрқандак a вә b санлири үчүн:

$$a + b = b + a \text{ вә } a \cdot b = b \cdot a.$$

Іәрқандак a , b вә c санлири үчүн:

$$(a + b) + c = a + (b + c) = (a + c) + b.$$

5. Ипадиләрни селиштурууцлар.

$$46 + b * b + 48$$

$$b \cdot 5 * 5 \cdot b$$

$$3 \cdot 4 * 4 \cdot 2$$

$$(b + 13) + 27 * 39 + (b + 27)$$

$$6 \cdot 5 * 7 \cdot 5$$

6. Іесапни жәдвәл түзүп чиқи-
риңлар.

Мәктәпниң спортзалиға һәр
коробкида 9дин 45 спорт қура-
ли сетивелинді. Нәччә коробка
спорт қурали сетивелинді?

7. Өмөлләрниң намәлүм компонентлирини төпиң-
лар.

$$8 \cdot 3 + \square = 28$$

$$5 \cdot \square = 4 \cdot 5$$

$$4 \cdot \square = 6 \cdot 3 + 2$$

$$2 \cdot \square = 16 + 0$$

8. а) Ипадиләрниң мәнасини төпиңлар.

$$64 + 8 + 26$$

$$(32 + 15) + 25$$

ә) Селиштурууцлар.

$$a \cdot 2 * 2 \cdot a$$

$$7 \cdot 2 + 7 * 7 \cdot 4$$

$$200 \cdot 4 * 4 \cdot 300$$

$$b \cdot 3 - b * b \cdot 2$$

Ойланиңдар, төпиңлар!

9. 2ни төрт қетим қоллинип, 0 санини қандақ
чиқирип елишқа болиду?

88-
дәрис**1 САНИГА БАҒЛИҚ КӨПӘЙТИШ БИЛӘН
БӨЛҮШНИҢ ХУСУСИЙӘТЛИРИ**

Силәр 1 санига бағлиқ көпәйтиш билән бөлүшниң хусусиейтлирини қоллинишни үгинисиләр.

1. а) Көпәйтишни қошуш билән алмаштуруп, көпәйтмиләрниң мәнасини несаплаңдар.

$$1 \cdot 3$$

$$2 \cdot 1$$

$$34 \cdot 1$$

$$3 \cdot 1$$

$$1 \cdot 2$$

$$1 \cdot 7$$

Қайси көпәйтмини қошуш билән алмаштурушқа болмайду? Немишкә?

Санни 1гә көпәйткәндә, шу санниң өзи чиқиду:

$a \cdot 1 = a$. Бу йәрдики a – һәрқандың сан.

2. Көпәйтмиләрниң мәнасини несаплаңдар.

$$26 \cdot 1$$

$$(40 - 24) \cdot 1$$

$$28 \cdot (14 - 13)$$

$$1 \cdot (17 + 34)$$

$$1 \cdot (37 + 3)$$

$$(25 - 24) \cdot 13$$

**3. Чүшүп қалған салларни төпиңдер. Хуласә чи-
қириңдар.**

$$1 \cdot 3 = 3 \longrightarrow 3 : 1 = \square$$

Санни 1гә бөлгәндә, шу санниң өзи чиқиду:

$a : 1 = a$. Бу йәрдики a – һәрқандың сан.

4. Ипадиләрниң мәнасини төпиңдер.

$$7 \cdot 1$$

$$(35 - 13) \cdot 1$$

$$97 : 1$$

$$83 : (19 - 18)$$

$$6 : 1$$

$$(64 - 60) : 1$$

$$(0 + 1) \cdot 1$$

$$(29 + 19) \cdot 1$$

**5. Мәналири охшаш һәриплек ипадиләр жүпини
терип йезиңдер.**

$$9 \cdot x$$

$$(8 + 1) \cdot x$$

$$(45 - 44) \cdot x$$

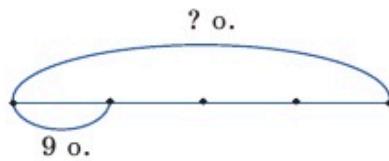
$$x \cdot 7$$

$$x \cdot 1$$

$$(7 - 0) \cdot x$$

6. Іесапни чиқириңлар.

Ат спорти мусабиқисигे 4 топтин түзүлгөн оюнчилар қатнашты. Іәр топта 9 оюнчи бар. Мусабиқиге жәми нәччә оюнчи қатнашты?

7. Сантиметр билән ипадиләп чиқириңлар.

$$\begin{array}{ll} 6 \text{ дм } 3 \text{ см} + 2 \text{ дм } 8 \text{ см} & 3 \text{ дм } 6 \text{ см} : 1 \\ 84 \text{ см} - 5 \text{ дм } 7 \text{ см} & 5 \text{ дм} \cdot 2 \end{array}$$

8. Тәңдимиләрни түзүңлар.

- а) 56 вә 55 санлириниң айримиси билән 13ниң көпәйтмисиниң мәнаси 13кә тәң.
- ә) 16 билән 15 санлириниң айримисини 4 һәссә ашурса, 4 чиқиду.

9. а) Іесаплаңлар.

$$18 \cdot (87 - 86) \quad 1 \cdot (100 - 14) \quad (25 + 19) : 1$$

ә) Селиштуруңлар.

$$1 \cdot 37 * 1 + 37 \quad 9 : 1 * 16 - 7 \quad b - b * 1$$

Ойлиниңлар, тепиңлар!

- 10.** 1 сани билән мону санларниң һөрқайсисиниң қошуундисиниң мәнаси артуқму яки көпәйтмиләрниң мәнаси артуқму?

- 10 30 40 60 70 90

89- дәрис

АДДИЙ ТӘҢЛИМИЛӘР. ТӘҢСИЗЛИКЛӘР

Силәр аддий тәңлиミләрни йешишни, $x < \square$ вә $x > \square$ қатарлық тәңсизликләрни йешиш үчүн һажәт санни тепишиңи үгинисиләр.

аддий
тәңлимиләр

1. а) Тогра тәңликләр чиқидиган қилип, x -ниң орниға тегишлик санларни қоюңдар.

$$45 + x = 50 \quad 87 - x = 80 \quad x \cdot 5 = 40$$

ә) Ыәрипниң орниға 10дин кам һажәт санни таллап, тогра санлық тәңсизликләрни йезинىлар.

$$a > 5 \quad b > 6 \quad 7 > b \quad 8 > k$$

2. а) Тәңлиминиң йешимигә қараңдар вә ядинларда сакланылар.

$x \cdot 3 = 18$. Намәлум көпәйткүчи x -ни тикиш үчүн, көпәйтминиң мөнаси 18ни мәлум көпәйткүчи Зкә бөлүш керәк.

$$\begin{array}{r} x \cdot 3 = 18 \\ x = 18 : 3 \\ x = 6 \\ \hline 6 \cdot 3 = 18 \\ 18 = 18 \end{array}$$

ә) Тәңлимиләрни чүшәндүрүп йешиңдер: $y \cdot 4 = 28$.

3. Үлгө бойичә тәңлимә түзүңлар вә уни йешиңлар.

Үлгэ:

8 һәссә артуқ 40 кг	$x \text{ кг}$	$40 : x = 8$ $x = 40 : 8$ $x = 5$ $40 : 5 = 8$ $8 = 8$
--	----------------	--

Жавави: 5 кг.

Спорт – саламәтлик капалити

Намәлум бөлгүчини қандақ тапиду? Хуласилән-лар.

4. Тәңдимини чүшәндүрүп йешиңлар.

$$x : 5 = 8 \quad y : 4 = 9 \quad 35 : x = 5$$

5. x -ниң орниға 27 санини қоюп, тәңсизликләрни тәкшүрүңлар. Һәммә тәңсизлиқләр тоғриму?

$$\begin{array}{lll} 2 + 27 > x & x > 1 \cdot 24 & 0 < x \\ x < 27 : 1 & x < 28 : 4 & x > 27 + 1 \end{array}$$

6. 5 сани қайси тәңдиминиң йешими? Жұававини дурус тапсаңлар, Олимпиада оюнлирида чемпион аталған әң яш қазақстанлық спортчини били- силәр.

$$b : 5 = 8$$

Бақтияр Артаев

$$7 \cdot a = 21$$

Илья Ильин

$$x \cdot 9 = 45$$

Бекзат Саттарханов

$$35 : c = 5$$

Серик Сәпиев

7. а) Тәңдимиләрни йешиңлар.

$$x \cdot 5 = 25 \quad b : 2 = 8 \quad 3 \cdot a = 15 \quad 20 : c = 4$$

ә) Тоғра тәңсизликләрни тепип йезинлар.

$$66 \text{ бирл.} < 37 \quad 75 + 9 > 85 \cdot 1$$

$$4 \text{ дм } 3 \text{ см} > 42 \text{ см} \quad 54 : 1 > 54 - 6$$

90- дәрис

ҚУРУЛМИСИ МУРӘККӘВИРӘК ТӘҢЛИМИЛӘР

Қурулмиси
мурәккәвирәк
тәңлимиләр

Силәр қурулмиси мурәккәвирәк тәң-
лимиләрни йешишни үгинисиләр.

1. Тәңлимиләрни оқуңлар вә селиштуруңлар.
Уларниң охшашлиги немидә? Пәрқичу?

$$x + 8 = 27$$

вә

$$x + (11 - 3) = 27$$

2. а) $x + (100 - 57) = 91$ тәңлимисини йешиш
үлгисигә қараңлар.

$$x + (100 - 57) = 91$$

$$x + 43 = 91$$

$$x = 91 - 43$$

$$x = 48$$

$$48 + (100 - 57) = 91$$

$$91 = 91$$

1. Намәлум компонентни
атаңлар.

2. Санлиқ ипадиниң мәнаси-
ни төпиңлар.

3. Өмәлниң намәлум компо-
нентини төпиңлар.

4. Тәңлиминиң йешимини
йезиңлар вә тәкшүрүңлар.

ә) Тәңлимиләрни 2-тапшуруқтиki алгоритм бо-
йичә йешиңлар.

$$(96 - 18) - x = 29$$

$$5 + x = 100 - 93$$

$$x - (84 - 55) = 36$$

$$x + 3 = 63 + 17$$

3. Тәңлимиләрни түзүңлар вә уларни йешиңлар.

а) Намәлум сан билән 4ниң көпәйтмиси 28гә тәң.

ә) Намәлум сан 45тин 5 нәссә кам.

4. Тәңсизлик түзүңлар.

а) Намәлум сан 5 билән 6 санлириниң көпәйт-
мисидин артуқ; ә) 9 билән 3 санлириниң бөлүн-
миси намәлум сандын кам.

Спорт – саламәтлик капалити

5. Жәдвәллөрни толтуруңдар.

Көпәйткүчи	a	6	a	Бөлүнгүчи	c	18	a
Көпәйткүчи	7	b	b	Бөлгүчи	5	c	c
Көпәйтминиң мәнаси				Бөлүнми-ниң мәнаси			

6. x -ниң мәнаси 0-ға тәң тәңлимиләрни көчирип йезиндер.

$$x + 26 = 26$$

$$4 - x = 4$$

$$x - 0 = 12$$

$$6 + x = 6$$

$$x - 7 = 0$$

$$x : 1 = 13$$

7. 78 билән 19ниң айримисиниң мәнаси: а) елингүчидин нәччә бирлик кам? ә) алгүчидин нәччә бирлик артуқ? б) мошу санларниң қошундисиниң мәнасидин нәччә бирлик кам?

8. Тәңлимиләрни йешиңдер.

$$b + (35 - 16) = 78$$

$$a - 56 = 25 + 9$$

Ким илдам?

9. а) 6 жил илгири Батур 7 яшта еди. 15 жилдин кейин у нәччә яшта болиду?

ә) Тәңлимиләрни йешиңдер вә мувалиқлиқни ениңлаңдар.

Штангичи

$$x \cdot 7 = 35$$

Футболчи

$$24 : x = 6$$

Боксчи

$$x + 18 = 61 - 32$$

Гимнаст

$$35 - x = 26$$

Фигурилиқ тейилгүчи

$$x - (21 - 9) = 0$$

$$x = 4$$

$$x = 5$$

$$x = 9$$

$$x = 12$$

$$x = 11$$

**САНЛИҚ ВӘ ҺӘРИПЛИК ИПАДИЛӘР.
ТӘҢЛИМИЛӘР. ҺЕСАПЛАР****Силәр:**

- ✓ ипадиләрдики өмәлләрниң орунлиниш тәртивини ениңлашни;
- ✓ бир-иккى өмәллик санлиқ вә һәриплек ипадиләрни оқушни, йезишни;
- ✓ һәрипниң берилгән мәнасида ипадиниң мәнасини тепишни;
- ✓ 1 санига бағлық көпәйтиш билән бөлүшниң хусусийәтлирини қоллинишни;
- ✓ тәңликләрни йешишни;
- ✓ тәңсизликләрни түзүшни;
- ✓ көпәйтиш билән бөлүш өмәллиригә берилгән һесапларни чиқиришни үгәндиделар.

1. Ипадиләрни йезиңлар.

- a) 32 билән 8ниң бөлүнмисини 5кә көпәйтиш;
ә) a билән бниң көпәйтмисини 8гә бөлүш.

2. $x = 8$ дәп елип, ипадиләрниң мәнасини тепиңлар.

$$(80 - 49) + x \quad (100 - 62) - x \quad x - (72 - 65)$$

3. Мәналири охшаш ипадиләрни терип йезиңлар.

$$\begin{array}{l} 5 \cdot a \\ 4 \cdot 2 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} 3 \cdot 2 \\ 9 : 3 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} a \cdot 5 \\ 12 : 2 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} 7 \cdot 2 \\ b \cdot 5 \end{array}$$

4. Өмәллөрни орунлаңдар.

a) $8 \text{ см} \cdot 5$ $7 \text{ кг} \cdot 3$ $6 \text{ л} \cdot 4$ $9 \text{ мин} \cdot 2$
 $40 \text{ см} : 5$ $21 \text{ кг} : 3$ $24 \text{ л} : 4$ $18 \text{ мин} : 2$
 $40 \text{ см} : 8$ $21 \text{ кг} : 7$ $24 \text{ л} : 6$ $18 \text{ мин} : 9$

ә) Ипадиләрниң мәнасини төпинцлар.

$$\begin{array}{lll} 24 \cdot 1 & 99 : 1 & (30 - 22) : 1 \\ 65 : 1 & 1 \cdot 37 & 12 : (10 - 9) \end{array}$$

5. Селиштуруңлар.

$$\begin{array}{ll} 80 - 30 * 40 & 17 + 3 \cdot 2 * 25 \\ 6 : 1 * 6 & 25 - 5 \cdot 5 * 5 \\ a + 1 * a + 0 & 1 \cdot b * b \cdot 1 \end{array}$$

6. Тәңлимиләрни йешиңлар.

$$\begin{array}{ll} 59 + x = 72 - 9 & (66 + 18) - x = 29 \\ x \cdot 4 = 36 & b : 5 = 9 \end{array}$$

7. 20дин кам санларниң пәкәт биринила пайдилинип, тоғра санлық тәңсизлик йезиңлар.

$$a > 18 \quad b > 17 \quad c > 15 \quad x > 10$$

8. Іесапларни чиқириңлар.

а) Мусабиқигә һәрқайсисида 4 балидин 3 топ қатнашти. Мусабиқигә жәми нәччә бала қатнашти?

ә) Мусабиқигә кәлгән 12 бала 3 топқа тәң бөлүнди. Бир топта нәччә балидин болди?

б) Мусабиқигә кәлгән 12 бала бирнәччә топқа бөлүнди. Балилар нәччә топқа бөлүнди?

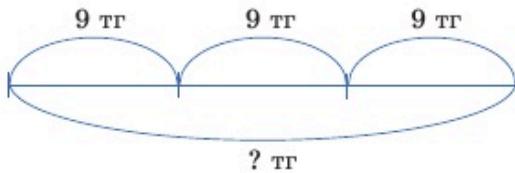
92- дәрис

МИҚДАРЛАР АРИСИДИКИ БЕҚИН- ДИЛИҚҚА БЕРИЛГӨН ҢЕСАПЛАР

Силәр миқдарлар (нәрсениң баһаси, саны вә хуни) арисидики бекиндилиққа берилгөн ңесапларни чиқиришни үгинисиләр.

1. а) Ңесапни чиқириңлар.

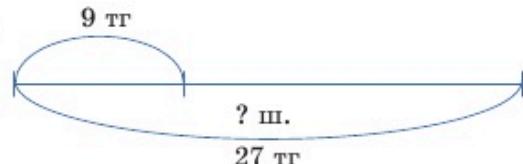
Аминәм баһаси 9 тг туридиған 3 шар сетивалди. У мөшү сетивалған нәрсилиригө нәччә тәңгә төлиди?

ә) Жұмлини толуқтуруңлар: нәрсениң хунини тепиш үчүн

2. а) Ңесапни чиқириңлар.

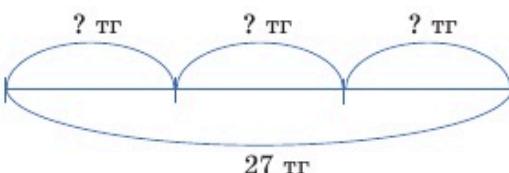
Аминәмниң 27 тәңгиси бар еди. У мөшү ахциға 9 тәңгилик нәччә шар сетивалиду?

ә) Жұмлини толуқтуруңлар: нәрсениң санини тепиш үчүн

3. а) Ңесапни чиқириңлар.

Аминәм охшаш баһада 3 шар сетивалди. У сетікчиға 27 тәңгә төлиди. Бир шар нәччә тәңгә туриду?

ә) Жұмлини толуқтуруңлар: нәрсениң баһасини тепиш үчүн

4. Тәтқиқат. Жұдвални толтуруңлар.

Нәрсиләр	Банаси	Сани	Хуни
	30	3	? тг
	? тг	8	800 тг
	a тг	?	600 тг

5. Тегишлик өмәлләр бөлгүсини қоюңлар.

$$3 \bigcirc 4 > 10$$

$$10 \bigcirc 2 = 5$$

$$36 \bigcirc 9 < 5$$

$$32 \bigcirc 1 = 32$$

$$a \bigcirc a > a \cdot 1$$

$$b \bigcirc a = a \bigcirc b$$

6. Несапни чиқириңлар.

Апам һөрқайсиси 200 тг туридиған

4 сувенир сетивалди. Апам сувенирларни нәччө тәңгигә сетивалди?

Мошу несапқа тәтүр несапларни түзүңлар.

7. Тәңлимиләрни йешиндер:

$$x + (37 + 44) = 92;$$

$$c : 4 = 9.$$

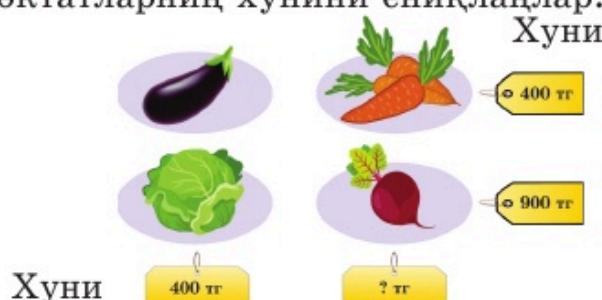
8. Несапниң йешимини йезиндер.

Акам 900 тәңгигә бирнәччә китап сетивалди.

Әгәр бир китап a тг турса, у чағда акам нәччө китап сетивалди?

9. Көктатларниң хунини ениқлаңдар.

93- дәрис

САННИ БИРНӘЧЧӘ НӘССӘ АШУРУШҚА ВӘ КЕМИТИШКӘ БЕРИЛГӘН НӘСАПЛАР

 Силәр санни бирнәччә нәссә ашурушқа вә кемитишкә берилгән несапларни чиқиришни үгинисиләр.

 1. Рәсим бойичә соалларга жавап беріңдер.

Квадратлар нәччә? Үчбулуңлуқтар нәччә?

а) Үчбулуңлуқтар нәччә болса, квадратлар шунчә болуш үчүн, 2 квадраттн нәччә қетим елиш керәк?

$2 \cdot 4 = 8$ тәңлиги немини билдүриду?

ә) Квадратлар қанчә болса, һәр топта шунчә үчбулуңлуқ болидиган қилип, үчбулуңлуқтар санини нәччә топқа бөлүш керәк?

$8 : 4 = 2$ тәңлиги немини билдүриду?

 2. Несапни чиқириш үлгисиге қараңдар.

Мурат китапханидін 6 китап алды, Сайнур униндин 3 нәссә кам китап алды. Сайнур китапханидін нәччә китап алды?

Мурат – 6 к.
Сайнур – ? к. 3 нәссә кам

Йешими: $6 : 3 = 2$ (к.)
Жавави: 2 китап.

3. Несапни чиқириңлар.

Адиләм инисиға 6 рәсим дәптәр вә униңдин 2 һәссә артуқ қериндаш сетип өкәлди. Адиләм инисиға нәччә қериндаш сетип өкәлди?

4. Несапни чиқириңлар.

Марат ахшам 4 несап, бүгүн униңдин 2 һәссә артуқ несап чиқарди. Марат бүгүн нәччә несап чиқарди?

5. а) 10 : 5 ипадисиниң мәнаси 10 : 2 ипадисиниң мәнасидин нәччә бирлик кам?
ә) 3 · 5 ипадисиниң мәнаси 3 · 4 ипадисиниң мәнасидин нәччә бирлик артуқ?

6. Ипадиләрниң мәнасини тепип, уларни рим рәкәмлири билән йезиңлар.

$$\text{VIII} : \text{II}$$

$$\text{IV} \cdot \text{III}$$

$$(\text{XII} - \text{IX}) \cdot \text{IV}$$

$$\text{X} \cdot \text{I} - \text{VII}$$

$$\text{XII} : \text{III} \cdot \text{II}$$

$$\text{V} \cdot \text{II} + \text{I}$$

7. Ипадиләрни түзүңлар вә уларниң мәнасини тепиңлар.

4	$\cdot 4 +$	37
5		49

18	$: 3 \cdot$	5
27		1

8. Несапни чиқириңлар.

Айжан 4 тепишимақ, Алим униңдин 2 һәссә артуқ тепишимақ тапти. Алим нәччә тепишимақ тапти?

Ойлиниңлар, тепиңлар!

9. 15 билән 100 санлириниң арисида 9 сани нәччә қетим бар?

94-
дәрис

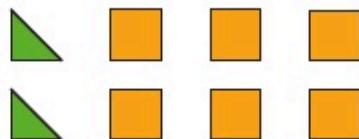
**НӘССИЛИК СЕЛИШТУРУШҚА
БЕРИЛГӨН НЕСАПЛАР**

Силәр нәссилик селиштурушуңа берилгөн несапларни йешишни, тәтүр несапларни түзүшни вә уларни чиқиришни үгинисиләр.

1. Рәсим бойичә соалларға жавап беріңдер.

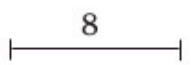
- Учбулуңлуктар нәччә? Квадратларчу?
- Квадратлар учбулуңлуктарға қариганда нәччә нәссә артуқ?
- Учбулуңлуктар квадратларға қариганда нәччә нәссә кам?

6 санида икки-иккидин нәччә қетим бар екәнлигини билиш үчүн, бни 2гә бөлүш керәк: $6 : 2 = 3$. Бу тәңликтің квадратларниң учбулуңлуктарға қариганда 3 нәссә артуқ екәнлигини билдүриду (яки, өксичә, учбулуңлуктарниң квадратларға қариганда 3 нәссә кам екәнлигини билдүриду).

2. Несапни чиқириңдер.

«Іүнәрвәнчилик буюмлири» көргөзмисидә 8 орун жиққуч вә 16 сандук болди. Көргөзмеге қоюлған сандуктар орун жиққучқа қариганда нәччә нәссә артуқ?

Ата көспи – бала нәспи

Бир санниң иккинчи сандын нәччә һәссә артуқ яки нәччә һәссә кам екәнлигини билиш үчүн, чоң санни кичик санға бөлүш керек.

3. а) 45 сани 9дин нәччә һәссә артуқ?
ә) 7 сани 28дин нәччә һәссә кам?

4. Йесапни чиқириңлар.

Дуканда 15 апқур вә униндин 3 һәссә кам тавақ сетилди. Дуканда нәччә тавақ сетилди?

$$\begin{array}{ccc} \text{Апқур} - 15 & \leftarrow & 3 \text{ һәссә} \\ \text{Tavaq} - ? & \curvearrowright & \text{кам} \end{array}$$

5. Кесиндиниң узунлугини өлчәңлар. Узунлуғи мөшү кесиндиниң узунлугидин 2 һәссә кам кесиндә сизиңлар.

6. Жәдвәл бойиче тәңлимә түзүңлар. Уларни йешиңлар.

Елингучи	$54 - 29$	x
Алғучи	x	$91 - 37$
Айриминиң мәнаси	17	19

7. Мисалларни чиқириңлар.

$$(39 + 23) - 59 \quad 27 : 3 \cdot 4 \quad 50 \cdot 2 - 99$$

8. Йесапни чиқириңлар.

Дуканда 6 легән вә 18 тәхсә сетилди. Дуканда легәнгә қариганда тәхсә нәччә һәссә артуқ сетилди?

95-
дәрис

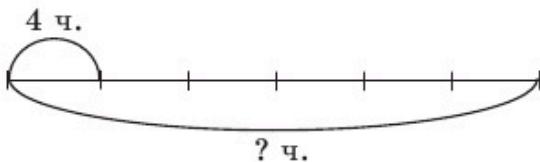
**КӨПӘЙТИШ БИЛӘН БӨЛҮШНИҢ
НАМӘЛУМ КОМПОНЕНТЛИРИНИ
ТЕПИШҚА БЕРИЛГӘН ҢЕСАПЛАР**

 Силәр көпәйтиш билән бөлүшниң намәлүм компонентлирини тепишқа берилгән ңесапларни чиқиришни, тәтүр ңесапларни түзүшни вә уларни чиқиришни үгинисиләр.

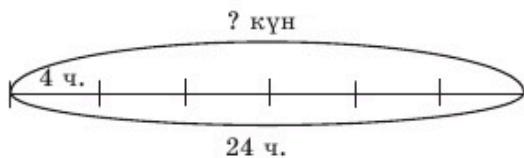
1. Ңесапни чиқириңлар.

Момам нәврилиригә бегишелап чүшәк тикти. У күнігә 4 чүшәктин тикип, 6 күндә пүтәрди. Момам нәччә чүшәк тикти?

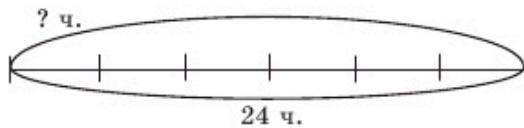
2. Ңесапни чиқириңлар.

Момам күнігә 4 чүшәктин тикип, бирнәччә күндә 24 чүшәк тәйярлиди. Момам мошу чүшәкләрни нәччә күндә тикип пүтәрди?

3. Ңесапни чиқириңлар.

Момам 24 чүшәкни күнігә бирнәччидин тикип, 6 күндә түгәтти. Момам күнігә нәччә чүшәк тикти?

1, 2, 3-ңесаплар – өз ара тәтүр ңесаплар.

4. Несапни чиқириңлар.

Үч севәтниң һәрбиридә 8 орам жип бар. Севәтләрдә жәми нәччә орам жип бар?

Мошу несапқа тәтүр несап түзүңлар вә уни чиқириңлар.

5. Әмәлләрни орунлиниш тәртиви бойичә түзүңлар. Уларниң мәнасини төпиңлар.

A. _____

1) $28 : 4$

2) $7 + 16$

Ә. _____

1) $11 - 7$

2) $16 : 4$

Б. _____

1) $8 \cdot 3$

2) $35 - 24$

6. Йешин්лар: $x \cdot 9 = 27$; $24 : y = 3$.**7. Несапни чиқириңлар.**

Апам Норуз мәйримигә бегишлап горжун токуди вә уларни 4 сумкиға бөлүп салди. Әгәр һәр сумкида 9 горжундин болса, апам жәми нәччә горжун токуди?

Мошу несапқа тәтүр несап түзүңлар.

Ким илдам?**8. Ипадиләрниң мәнасини дурус төпип, қазақ хәл-қиниң бирнәччә ойма-нәқишини биливелиңлар.**

$28 : 4 + 25$

$45 : 5 + 43$

13 Йопурмак

32 Тәртқулақ

24 Фазбоюн

52 Құш қанити

$5 \cdot 7 - 22$

$15 + 36 : 4$

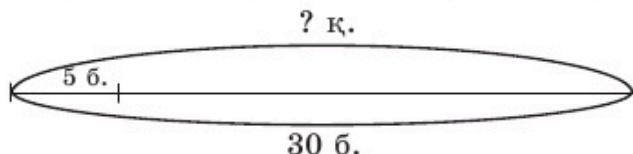
96-
дәрис

**КӨПӘЙТИШ БИЛӘН БӨЛҮШНИҢ
НАМӘЛУМ КОМПОНЕНТЛИРИНИ
ТЕПИШҚА БЕРИЛГӘН ҢЕСАПЛАР**

 Силәр көпәйтиш билән бөлүшниң намәлүм компонентлирини тепишқа берилгән ңесапларни чиқиришни, тәтүр ңесапларни түзүшни вә уларни чиқиришни давамлаштурисиләр.

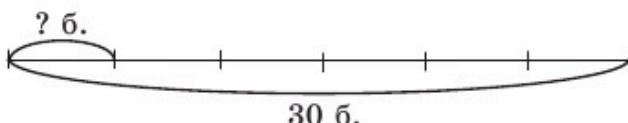
 1. Ңесапни чиқириңлар.

Зәргәр 30 биләйүзүк ясиди. У мөшү биләйүзүк ләрни һәрбиридә 5 тин болидиган қилип, бирнәчә қутиға салди. Нәччә қута наҗәт болди?

 2. Ңесапни чиқириңлар.

Зәргәр 30 биләйүзүкни 6 қутиға тәң бөлүп салди. Зәргәр һәр қутиға нәччә биләйүзүктин салди?

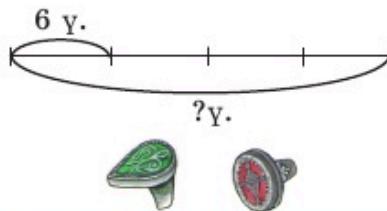

30 б.

 3. 1-вә 2-тапшуруқтыки ңесапларға көпәйтиш әмәлигә бағлиқ бир ңесаптин түзүңлар. Схемисини сизиңлар.

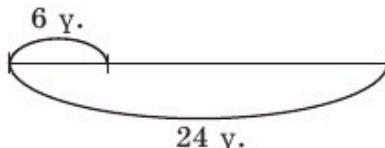
 4. Ңесапларни чиқириңлар.

а) Зәргәр көргәзмә залидики 4 үстәлниң һәрбиригә 6 үзүңкін қойди. Зәргәр үстәлләргә жәми нәччә үзүк қойди?

Ата кәспи – бала нәспи

ә) Зәргәр 24 үзүкни көргәзмә залидики бирнәччә үстәлгә бөлүп қойди. Әгәр у һәр үстәлгә 6 үзүктин қойса, у чағда зәргәргә нәччә үстәл керәк болиду?

б) Мошу тапшуруқниң а) вә ә) несаплириға тәтүр несап түзүңлар.

5. а) Бөлүнгүчи – 24, бөлгүчи – 3, 4, 6, 8 дәп елип, бөлүнминиң мәнасини тепиңлар.
 ә) Көпәйткүчилири 9 вә 5. Көпәйтминиң мәнасини тепиңлар.
 б) Бөлүнгүчи 28, бөлүнминиң мәнаси 7. Бөлгүчи немигә тәң?

6. Тапшуруқни орунлаңдар.

16гә ашуруңлар				8 һәссә кемитиңлар			
24	37	76	83	16	24	32	40

7. Тегишлиқ өмәл бөлгүси билән намәлум санни тепиңлар. $(17 \bigcirc 8) \bigcirc \square = 15$

8. Несапларни чиқириңлар.

- а) Көргәзмигә қоюлған 36 һалқа күнігә 4тин сетилди. Һалқилар нәччә күндә сетилди?
 ә) Көргәзмигә қоюлған һалқилар күнігә 4тин 9 күндә сетилди. Нәччә һалқа сетилди?

Ойлиниңлар, тепиңлар!

9. 2 санини 4 қетим қоллинип, 4ни қандақ чиқиривелишқа болиду?

97- дәрис

УДУЛ ВӘ ЯНДАШ ТҮРДӘ ЙӘКҮНЛӘНГӘН НЕСАПЛАР

Силәр «артуқ» яки «кам» нисбәтлири билән бағлиқ үдул вә яндаш түрдә йәкүнләнгән несапларни чиқириши үгинисиләр.

яндаш түрдә
йәкүнләнгән
несап

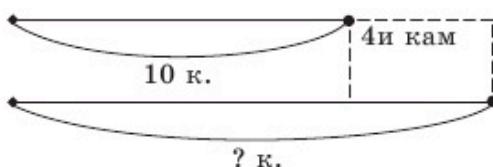

1. Несапни чиқириңдер.

Биринчи күйчи 10 күй, иккинчи күйчи униндин 4 күйни артуқ орунлиди. Иккинчи күйчи нәччә күй орунлиди?

2. Биринчи күйчи 10 күй орунлиди. Бу иккинчи күйчигө қариганда 4 һәссә кам. Иккинчи күйчи нәччә күй орунлиди?

Йәкүнләш: өгөр биринчи күйчи иккинчи күйчи гө қариганда 4 күйни кам орунлиса, у чағда иккинчи күйчи биринчи күйчигө қариганда 4 күй артуқ орунлиди.

Йешими: $10 + 4 = 14$.

Жавави: 14 күй.

Бу – яндаш түрдә йәкүнләнгән несап.

3. 1-вә 2-тапшуруқлардики несапларни пайдилинип, яндаш түрдә йәкүнләнгән несап түзүңлар вә уни чиқириңдер.

Іұнири бар бала өрләйду

4. Тәңдемилерни йешиңдер.

$$17 + b = 40 + 9$$

$$17 - b = 40 - 29$$

5. Жұп санларни 2 қаралып кемитиңдер, тағ сандарни 5 қаралып ашуруңдар.

3

4

5

6

8

9

6. Ңесапларни чиқириңдер вə селиштуруңдар.

Нахшичилар конкурсида биринчи қатнашқучи 16 пай алды, бу иккінчи қатнашқучига қариганда 2 пай артуқ. Иккінчи қатнашқучи нәччә пай алды?

Нахшичилар конкурсида биринчи қатнашқучи 16 пай, иккінчиси уннан 2 пай кам алды. Иккінчи қатнашқучи нәччә пай алды?

Ким илдам?

7. Мисалларни чиқирип, қазақ хөлқиниң миллий музика өсөвениң бирнәччисини биливельдер.

$$27 : 3 + \square = 11$$

$$5 \cdot 3 + \square = 27$$

$$3 \cdot 4 : 2 = \square$$

$$\square + 14 : 2 = 52$$

$$18 + 28 : 4 = \square$$

25 – қобыз, 2 – даулпаз, 45 – жетиген,
12 – сазсырнай, 6 – домбра.

98- дәрис

УДУЛ ВӘ ЯНДАШ ТҮРДӘ ЙӘКҮНЛӘНГӘН ҢЕСАПЛАР

Силәр «hәссә ошуқ» яки «hәссә кам» нисбәтлиригә бағылған удул вә яндаш түрдә йәкүнләнгән ңесапларни чиқиришни үгинисиләр.

1. Ңесапни чиқирицлар.

Тикинчи 4 чапан вә уинидин

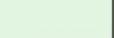
3 hәссә артуқ кәмзул тикти.

Тикинчи нәччә кәмзул тикти?

Ч. - 4

К. - ?

3 hәссә артуқ

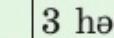
2. Ңесапни чиқирицлар.

Тикинчи 12 кәмзул тикти. Бу чапанларға қариганда 3 hәссә артуқ. Тикинчи нәччә чапан тикти?

К. - 12

Ч. - ?

3 hәссә артуқ

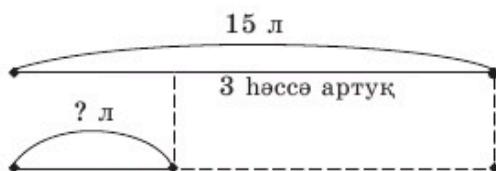

3. 1-вә 2-тапшуралардикі ңесапларни селиштуруңдар. Хуласә чиқирицлар.

4. Ңесапни тәңлимә түзүп чиқирицлар.

Құпидә 15 л қимиз бар. Бу тулумдикі қимизға қариганда 3 hәссә артуқ. Тулумда нәччә литр қимиз бар?

5. Йезиқлар бойичә несапларни түзүңлар.

1-неше несапниң үесими:
 $13 - 10 = 3$ (кг)
 Жауави: 3 кг.

2-неше несапниң үесими:
 $10 + 3 = 13$ (кг)
 Жауави: 13 кг.

6. Тәңлимиләрни йешиңлар.

$$5 \cdot c = 35 \quad x - 19 = 27 - 9 \quad y + (42 - 17) = 34$$

7. Несапни тәңлимә түзүп чиқириңлар.

Тулумда 5 л қимиз бар. Бу күпидики қимизға қариганда 3 һәссә кам. Күпидә нәччә литр қимиз бар?

8. Кроссвордни йешиңлар.

1. Арифметикилиқ
әмәл.

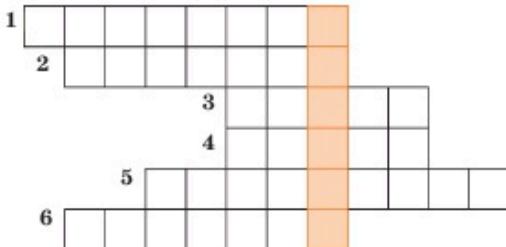
2. $21 + 18$ қандак
ипадә?

3. Сан.

4. Геометриялық
шәкил.

5. Тәңлиқ әмәс, ...

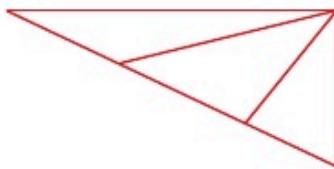
6. Сантиметр қандак миқдарниң бирлиги?

Ойлиниңлар, тепиңлар!

9. Қайси рәсимдә үчбулуңлуктарниң сани артуқ?

99- дәрис

ИККИ ӘМӘЛ БИЛӘН ЧИҚИРИЛИ- ДИҒАН ҢЕСАПЛАР

Силәр көпәйтиш билән бөлүшкә берилгән икки әмәл билән орунлинидиган ңесапни чиқиришни үгинисиләр.

1. Ңесапни оқуңдар, униң қисқичә йезигифа вә йешимиғә қараңдар.

Норуз мәйримидә Айжан 2 мақал, Мадина униңдин 3 һәссә артуқ мақал ейтти. Саламәт Мадинига қариганда 2 һәссә кам мақал ейтти. Саламәт нәччә мақал ейтти?

Йешими:

Айжан – 2 м.

1) $2 \cdot 3 = 6$ (м.) – Мадина

Мадина – ? м.

2) $6 : 2 = 3$ (м.) – Саламәт

Саламәт – ? м.

Жаавави: 3 мақал.

2. Ңесапни чиқириңдар.

Көргәзмидә 8 сапал коза вә униңдин 3 һәссә артуқ тоқулма гиләм болди. Көргәзмидики сапал козилар гиләмләрдин нәччигә кам?

3. Ңесапни чиқириңдар.

Семәт тепиши мақлар билән шеирларни ядлашқа 55 мин сәрип қилди. У тепиши мақларни 15 минутта ядлиди. Һәрбир шеирни ядлашқа 8 мин вақит сәрип қилди. Семәт нәччә шеир ядлиди?

4. Іесапни чиқириңлар.

Чолпанда 50 тг вә 20 тг болди. Ү 60 тәңгигә дәптәр сетивалди. Чолпанда нәччә тәңгә қалди?

5. Әмәлләрниң орунлиниш тәртиви бойичә ипадиләрни түзүңләр. Уларниң мәнасини төпиңләр.

A. _____

1) $33 + 12$

2) $45 : 5$

Ә. _____

1) $62 - 58$

2) $5 \cdot 4$

Б. _____

1) $35 : 7$

2) $5 \cdot 3$.

6. Әмәлләрни орунлаңлар.

6 дм – 2 дм 4 см

1 ц – 7 кг · 4

5 жил 4 ай – 3 жил 13 ай

25 жил + 6 жил · 3

7. Іесапни чиқириңлар.

Концертқа 3 қызы қатнашты. Бу оғулларға қариганда Зкә кам. Концертқа қатнашқан оғуллар сани қызларға қариганда нәччә һәссә артуқ?

Ойлиниңлар, төпиңләр!

8. «Әдәбий оқуш» дәрисидә Айбек, Асийәм, Қәйсәр вә Гүлзат қазақ хәлқиниң миллий кийимлири тоғрилиқ билидиганлирини ейтти. Айбек, Асийәм, Гүлзат чапан һәккүдә ейтмиди. Айбек билән Гүлзат сәвкеле тоғрилиқ ейтқини йоқ. Айбек кәмзул һәккүдә ейтмиди. Балиларниң қайсиси қандақ миллий кийим тоғрилиқ ейтқинини ениңлаңлар.

100- дәрис

ИККИ ӘМӘЛ БИЛӘН ЧИҚИРИЛИ- ДИҒАН ҢЕСАПЛАР

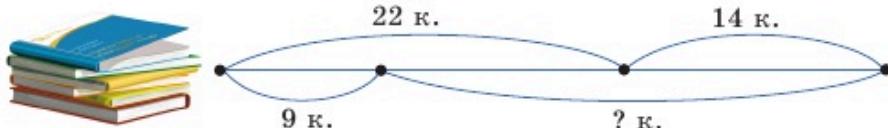

Силәр икки әмәл билән орунлини диган ңесапларни чиқиришни давамлаштурисыләр.

1. Ңесапни чиқирицлар.

Дуканға чүшкічә 22 китап, чүштин кейин 14 китап елип келинди. Мошу китапларниң 9и сетилип көтти. Нәччә китап қалды?

2. Ңесапни чиқирицлар.

Момам қурақ чүшәк тикиш үчүн, сериқ һәм қызил қурақларни пайдиланди. У 2 қатарниң һәр қайсисига 9 қызил қурақ вә йәнә 18 сериқ қурақни пайдиланди. Қурақ чүшәк тикиш үчүн момам жәми нәччә қурақ пайдиланди?

3. Ңесапни чиқирицлар.

Шәһәрдә 2 мирасгах вә униздин 8 һәссә ошуқ китапхана бар. Мирасгәлләрға қариганда китапханиларниң нәччиси ошуқ?

4. Ңесапни чиқирицлар.

Апам иримчик қошулған 18 тоғач вә сұзмә қошулған 14 тоғач пишарди. Мошу тоғачларни у 4 балиға тәң бөлүп берди. Һәрбир бала нәччә тоғачтын алды?

Ана тилемни һөрмәтләймән

5. $20 + 10 \cdot 3$ ипадиси бойичә Пәридәм мундақ несан түзди: «Айгүлдә 20 тг, Асийәмдә 10 тг, Қәйсәрдә қизларда қанчә ахча болса, шунчә ахча бар. Қәйсәрдә қанчә ахча бар?

Пәридәм несанни дурус түздиму? Чүшәндүрүңлар.

6. Тәңлимиләрни йешиңлар.

$$a - (100 - 76) = 72$$

$$14 + b = 62 - 18$$

7. Несапни чиқириңлар.

Кериндаш билән хәлпигүч 50 тг туриду. Өгөр хәлпигүч 5 тг турса, у чағда қериндаш хәлпигүчкө қариганда нәччә һәссә қиммәт?

8. Мисалларни чиқирип, қазак хәлқиниң язгучи-шаирлириниң қандак шеирлар билән өсәрләрни язғанлигини биливелиңлар.

$$4 \cdot a + 35, a = 5 \quad 76 - 18 : x, x = 2 \quad 45 + c \cdot 3, c = 4$$

А. Қунанбайұлы

И. Алтынсарин

Б. Соқпақбаев

57. Мениң исмим – Қожа

67. Келиңлар, балилар, оқайли!

55. Қиш

Өзгә тилниң һәммисини бил, өз тилиңни һөрмәтлә!

101- дәрис

ИККИ ӘМӘЛ БИЛӘН ЧИҚИРИЛИДИГАН ҢЕСАПЛАР

 Силәр икки әмәл билән орунлинидиган ңесапларни чиқиришни давамлаштуристиләр.

 1. Ңесапни чиқириңлар.

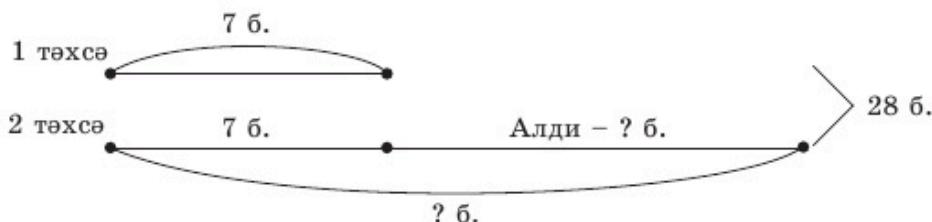
Мәктевимиздә «Қазақ хәлқиниң урп-адәтлири» мавзусида мусабиқә өтти. Униңға һәрбир синиптин 4 балидин сәккиз синипниң оқуғучилири қатнашты. Биринчи айлинимдин кейин, 12 оқуғучи чиқип кәтти. Мусабиқиниң кейинки айлинимиға қанчә бала өтти?

 2. Ңесапни чиқириңлар.

Айгүлниң 43 тәңгиси бар еди. Акиси униңға йәнә 57 тг бәрди. Бу ахциға Айгүл 2 қурут сетивалди. Бир қурут нәччә тәңгә туриду?

 3. Ңесапни чиқириңлар.

Икки тәхсидә 28 боғусақ болди.
Биринчи тәхсидин бирнәччә боғусақ алғандын кейин, һәр икки тәхсидә 7 боғусақтын қалды. Тәхсиләрниң биридин нәччә боғусақ елинди?

 4. Мону ипадә бойичә ңесап түзүңлар вә уни чиқириңлар: $40 : 5 + 20$

5. Іесапни чиқириңлар.

Театрниң икки кассисида концертқа 800 билет болди. Бириңчи кассидин 200 билет сетилғанда, у йәрдә 100 билет қалды. Дәсләп кассиларда нәччә билеттин болди?

6. Іесапни чиқириңлар.

Мәктәп китапханисида 12 «Қазақ батурлири» вә 18 «Дуния чөчиги» китаплири болди.

Китапханичи мошу китапларни үч синипқа тәң бөлүп бәрди. Іәр синип нәччә китаптин алды?

7. Схемилар бойичә әмәлләрни орунлаңлар.

$$\begin{array}{r} 32 + 23 \\ \hline ? - 19 \\ ? \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 8 : 2 \\ \hline ? + 27 \\ ? \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 86 \\ \hline ? + ? \\ \hline 7 \cdot 5 \end{array}$$

8. Тәңлимиләрни йешиндеңләр.

$$x - (19 + 19) = 55 \quad 17 + y = 47 - 17$$

9. Іесапни чиқириңлар.

Апам 4 л қимиз, қимизға қарығанда 3 һәссә ошук шубат вә шубатқа қарығанда 6 һәссә кам сүт сетивалди. Апам нәччә литр сүт сетивалди?

10. Тегишлик әмәлләр бәлгүси билән санларни телиңләр.

$$6 \textcolor{red}{\circ} 4 \textcolor{red}{\circ} \square = 8 \quad 18 \textcolor{red}{\circ} \square \textcolor{red}{\circ} 4 = 36$$

Ана жутуң аман болса,
Рәңги-роюң саман болмас.

**САНЛИҚ ВӘ ҮӘРИПЛИК ИПАДИЛӘР.
ТӘҢДИМИЛӘР. ҮЕСАПЛАР**

Силәр:

- ✓ қуруулмиси мурөккөвирек тәңдимиләрни йешишни;
- ✓ көпәйтиш билән бөлүшкә берилгөн үесапларни чиқиришни;
- ✓ ипадиләрниң мәнасини төпишни үгәндизилдер.

1. Үесапни чиқириңлар.

«Норуз» мәйрәмлик концертиға һәр синиптин 3 оқуғучидин 4 синипниң балилири қатнашты. Концертқа нәччә оқуғучи қатнашты?

2. Үесапни чиқириңлар.

Қазақчә күрәшкә кәлгөн палванлар 3 топқа бөлүнді. Һәр топта 4 палван болса, у чаңда қазақчә күрәшкә жәми нәччә палван қатнашты?

3. Ипадиләрниң мәнасини төпиндер.

$$70 - (80 - 40) \quad 20 + (90 - 30) \quad (65 - 17) + 29$$

4. Үесапни чиқириңлар.

Норуз мәйримигә қатнишиш үчүн һөркайсисида 3 адәмдин 8 топ меһман көлди. Улар 4 адәмдин кигиз өйләргө орунлашты. Меһманлар нәччә кигиз өйгө орунлашты?

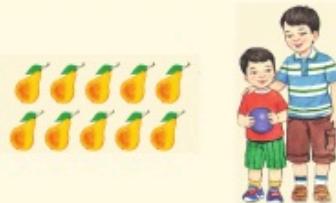
5. Тәңдимиләрни йешиндер.

$$(96 - 37) - x = 27 \qquad y + (62 - 27) = 36$$

ТЕТИКЛИШИШ ВӘ САНИМАҚ

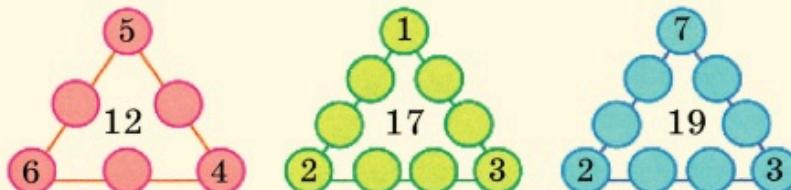
1. Икки балида 10 нәшпүт болди. Бири 1 нәшпүт, иккинчиси 3 нәшпүт йегендә, уларниң қалған нәшпүтлириниң сани бирдәк болди. Дәсләп һәр балида нәччә нәшпүт болди?

2. 1, 2, 3, 4, 5 рәқәмлирини бирла қетим пайдилинип, мисални өслигә кәтүрүңлар. Шунда биринчи вә иккинчи қошулғучилар икки ханилиқ санлар, үчинчи қошулғучи бир ханилиқ сан болсун.

$$\square + \square + \square = 60$$

3. Баш дүгләкләрни толтуруңлар.

4. Айгүл, Алийәм вә Адил мәтинни раван оқуш конкурсиға қатнашти. Әгәр төвәндики жаваплар хата болса, у чаңда балиларниң һәрқайиси қандақ орун егилигәнлигини тепип көрүңлар.

Айгүл

биринчи яки
үчинчи орунни
алди.

Адил

биринчи
орунни
алди.

Алийәм

иккинчи
орунни
алди.

103, 104- дәрисләр

ӨТКӘН МАТЕРИАЛНИ ТӘКРАРЛАШ. ПИШШИҚДАШ

Силәр өтүлгөн материални тәкраплайсиләр вә пишшиқдайсиләр.

1. а) Дәптәргә икки қизил чекит бәлгүләңлар. Мошу чекитләр арқилиқ түз сизиқларни жүргүзүңлар. Мошундақ нәччә түз сизиқ жүргүзүшкә болиду? ә) Дәптәргә үч чекит бәлгүләңлар. Мошу чекитләр арқилиқ кесиндиләрни жүргүзүңлар. Нәччә кесиндә чиқти?

2. Һесапни чиқириңлар.

2 оқуучиниң һәрқайсиси қәғәздин 9 тик төртбулунуңлуқниң моделини қийивалди. Балилар нәччә тик төртбулунуңлук қийивалди?

3. Санлар тизмисини түзүңлар вә йезиңлар:

- а) Зтин башлап 33кичә 6гә ашуруп қошуңлар;
- ә) 4тин башлап 39гичә 7гә ашуруп қошуңлар;
- б) 35тин башлап 3кичә 8гә кемитип қошуңлар;
- в) 46дин башлап 1гичә 9га кемитип қошуңлар.

4. 4; 6; 8; 10 санлирини бирдин башқа охшаш қошулғучиларниң қошундиси түридә йезиңлар. Қошундини көпәйтмә билән алмаштуруңлар.

5. Жәдвәлләрни толтуруңлар.

Көпәйткүчи	2		6
Көпәйткүчи		5	3
Көпәйтминиң мәнаси	12	15	

Бөлүнгүчи	12		18
Бөлгүчи	3	3	6
Бөлүнминиң мәнаси		5	

6. Тәнликтөгра болидиган қилип, тирнақларни қоюңлар.

$$10 - 2 : 2 = 4 \quad 17 - 2 : 3 = 5 \quad 4 \cdot 2 + 3 = 20$$

7. Ипадиләрни түзүп, мәнасини төпиңлар.

- а) 3 билән 7ниң көпәйтмисидин 9ни елиш;
ә) 8 билән 3ниң көпәйтмисини 4кә бөлүш.

- 8** а) 18 сани 2 вә 9 санлиридин қанчилик ошук?
ә) 18 сани 2 вә 9 санлиридин нәччә һәссә ошук?

9. Микәрларниң намәлум мәнасини төпиңлар.

Нәрсиләр	Баһаси	Сани	Хуни
	9 тг	?	36 тг
	20 тг	4	? тг
	? тг	5	100 тг

10. Несапларни чиқириңлар вә селиштуруңлар.

Садир төпишмақ йошуруш көргәзмисидә биринчи күни 6 пай топлиди, бу иккинчи күни топлиған пайлириға қариганда 3 һәссә кам. Садир иккинчи күни нәччә пай топлиди?

Садир төпишмақ йошуруш көргәзмисидә биринчи күни 6 пай, иккинчи күни униндин 3 һәссә ошук пай топлиди. Садир иккинчи күни биринчи күнінде қариганда нәччә пай ошук топлиди?

11. Ипадиләрниң мәнасини төпиңлар.

- а) $3 \cdot x$, бу йәрдики $x = 4$; ә) $x : 9$, бу йәрдики $x = 27$.

12. Тәңлимиләрни чүшәндүрүп йешиңлар.

$$x : 3 = 8$$

$$18 : x = 2$$

$$x \cdot 3 = 15$$

$$x + (54 - 8) = 48$$

105- дәрис

ИККИ ЯКИ ҮЧ ӘМӘЛДИН ИБАРӘТ САНЛИҚ ИПАДИЛӘР

Силәр санлиқ ипадиләрни түзүшни вә уларниң мәнасини төпишни давамлаштурисыләр.

1. Әмәлләрниң орунлиниш тәртивини ениқлаңлар, мәналирини төпиңләр.

$$3 \cdot 8 : 4$$

$$61 - 5 \cdot 3$$

$$3 \cdot 4 + 48$$

$$(14 + 16) : 3$$

$$79 + 3 \cdot 7$$

$$7 \cdot 3 - 9$$

2. Ипадиләрни йезиңләр. Мәналирини төпиңләр.

- а) 10 билән 4ниң көпәйтмисигә 45 билән 5ниң бөлүнмисини қошуш;
- ә) 3 билән 2ниң қошундисига 54 билән 46ниң айримисини көпәйтиш;
- б) 17 билән 19ниң қошундисини 71 билән 62ниң айримисига бөлүш.

3. Әмәлләрниң орунлиниш тәртивини ениқлап, ипадиләрниң мәнасини төпиңләр.

$$13 - 6 : 2$$

$$2 \cdot (42 - 38) + 34$$

$$3 \cdot 6 : (24 - 18)$$

$$32 : (36 : 9) + 18$$

$$2 : (20 - 18) : 1$$

$$35 + 8 \cdot 5 \cdot 1$$

4. Язмилар бойичә һесапларни түзүңләр.

1-хесапниң йешими:

$$8 \cdot 3 - 10 = 14 \text{ (кг)}$$

Жавави: 14 кг.

2-хесапниң йешими:

$$40 : 5 + 20 = 28 \text{ (л)}$$

Жавави: 28 л.

5. Ипадиләрни ихчамлаңлар.

$$6 + 6 + 6$$

$$7 + 7 + 7 + 35$$

$$9 + 9 + 9 - 19$$

Әтрап мұнит

6. Схема бойичө мисалларни чиқириңдар.

$$\begin{array}{r} 26 + 14 \\ \hline ? - 17 \\ ? \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 6 \cdot 3 \\ \hline ? : 2 \\ ? \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 32 : 4 \\ \hline ? + 48 \\ ? \end{array}$$

7. Тәңдімә түзүңлар вә уни йешиңлар: $24 - 7$ ипадаси билән намәлум санниң айримиси 9ға тәң.

8. Һесапни чиқириңдар.

2-синип оқуғучилири құшларға бегишлап картондин 28 йәмдан, пластиктин 17 йәмдан ясиди. Һәммә йәмданни 5 дәрәкқә тәң бөлүп асти. Оқуғучилар һәр дәрәкқә нәччә йәмдан асти?

9. Ипадиләрни оқуңлар. Уларниң мәнасини тепиңдер.

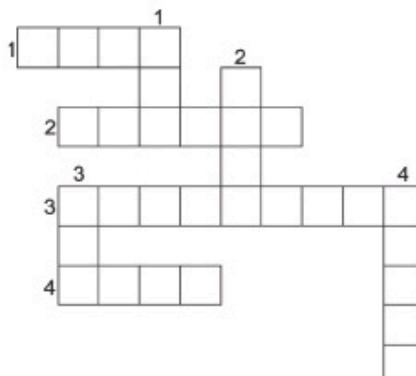
$$76 + 8 \cdot 3 \quad 7 \cdot 2 - 6 + 63 \quad 91 + 18 : 2 - 53$$

Ким илдам?

10. Кроссвордни йешиңлар.

Тогрисига:

1. Вақитни ениқлайдыған өсвап.
2. Узунлуқни өлчәшкә бегишланған өсвап.
3. Онлуклар разрядидин кичик разряд.
4. Бир чекиттингиз сизилған сизик.

Тикигә: 1. Сизиңниң түри.

2. Нәрсиләрниң бағаси билән саниңниң көпейтмисиге тәң миқдар.
3. 4тиң кейинки сан.
4. Санни йезиш үчүн пайдилинидиган бөлгү.

106- дәрис

ИККИ ЯКИ ҮЧ ӘМӘЛДИН ИБАРӘТ НӘРИПЛИК ИПАДИЛӘР

Силәр нәриплик ипадиләрни түзүшни,
нәрипниң берилгән мәнасида уларниң мәнасини
несаплашни үгинисиләр.

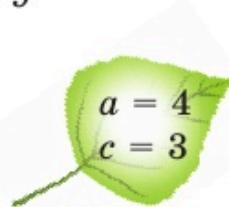

1. Ипадиләрни оқуцлар.

$$\begin{array}{lll} 4 \cdot a : 2 & 3 \cdot 5 + x & 9 + 3 \cdot b \\ 21 - c \cdot 3 & (12 + 18) : b & a \cdot 5 - 9 \end{array}$$

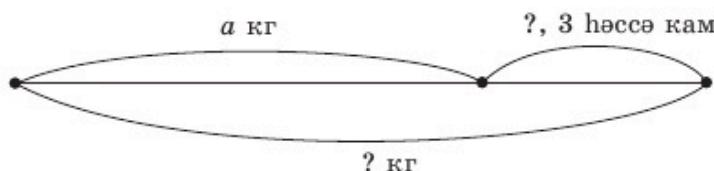
2. Ипадиләрни йезинىлар вә улар-
ниң мәнасини төпицлар.

- $a \cdot 5$ билән $5 : 1$ ипадилириниң қошундиси;
- $3 \cdot 4$ билән $32 : a$ ипадилириниң айримиси;
- 2 билән c -ниң қошундисини 24 билән 19ниң айримисига көпәйтиш;
- 100 билән 64ниң айримисини 1 билән c -ниң қошундисига бөлүш.

3. Схема бойичә несап түзүңлар. Несапниң йе-
шимини нәриплик ипадә түридә йезинىлар.

4. Тәңлимиләрни йешинىлар.

$$x \cdot 3 = 27$$

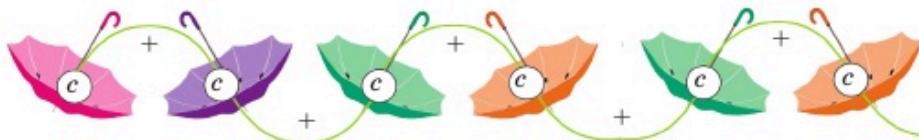
$$b : 3 = 6$$

$$a + 29 = 5 + 40$$

5. Тапшуруқни орунлаңдар.

Қошундини көпәйтмә билән алмаштуруңлар.

Көпәйтмини қошунда билән алмаштуруңлар.

6. Узунлуғи $21 : a$ сантиметрга тәң кесиндә сизиңлар. Бу йәрдики $a = 7$; $a = 3$.

7. Селиштуруңлар.

$$26 - 19 * 7 + 4$$

$$57 : 1 * 57 - 0$$

$$36 + 8 * 45$$

$$1 \cdot 23 * 23 : 1$$

8. Әмәлләрниң орунлиниш тәртивини ениқлап, дәптәргә көчирип йезиңлар. $a = 5$, $x = 19$, $b = 9$, $c = 18$ дәп елип, ипадиләрниң мәнасини төпиңлар.

$$11 - 2 \cdot a \quad (9 + x) : 4 \quad 9 \cdot 2 - b \quad 36 - c : 2$$

Ойлиниңлар, төпиңлар!

9. Саламәт бовисидин: «Сиз нәч-чә яшта?» – дәп сориди. Бовиси: «Әгәр мениң йешимни 7 һәс-сә кемиткәндә чиққан санни 7гә кемитсәң, 3 чиқиду. Мениң йе-шым нәччидә екәнлигини өзәң төпивал» – деди. Саламәтниң бовиси нәччә яшта?

107- дәрис

ИККИ ЯКИ ҮЧ ӘМӘЛДИН ИБАРӘТ САНЛИҚ ИПАДИЛӘРНИ СЕЛИШТУРУШ

Силәр санлиқ ипадиләрни селиштурушни үгини-
силәр.

1. Іесаплимайла, селиштуруңлар.

$$7 \cdot 4 + 53 * 4 \cdot 7 + 42 \quad | \quad 59 + 12 - 7 * 59 + 13 - 7 \\ 5 \cdot (8 - 6) \cdot 1 * (8 - 5) \cdot 5 : 1 \quad | \quad 6 \cdot 2 : (3 + 0) * 6 \cdot 3 : (0 + 3)$$

2. Тәңдилклөр билән тәңсизликлөр тогра боли-
диган қилип, бош чақмақларга тегишлиқ санни
қоюңлар.

$$4 \cdot 6 + 36 = 36 + \square \cdot 3$$

$$36 : 4 - 3 > 36 : \square - 3$$

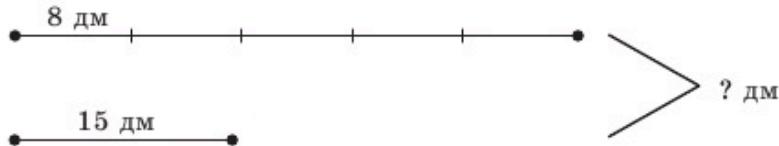

$$45 : \square - 4 < 45 : 5 - 4$$

3. Іесапни чиқириңлар.

Дадам орам симдин һәрқайсисиниң узунлуғи
8 дм болидиган қилип, 5 қетим кесивалди. Шу
чағда орамда 15 дм сим қалди. Дәсләп орамда
нәччә дециметр сим болған еди?

4. \square орниға тегишлиқ санни қоюңлар.

$$6 \cdot \square = 6 \cdot 3 + 6 \quad 6 : 2 = \square : 3$$

$$9 \cdot 3 = 8 \cdot 3 + \square \quad \square \cdot 3 = 27 - 3$$

Тәбиәтни қогдаш

5. Несапни чиқириңлар.

Бир жилниң ичидә икки омартидин 64 кг һәсәл жигилди. Биринчи омартидин 36 кг һәсәл, қалғини иккінчи омартидин елинди. Биринчи омартидин иккінчисиге қариганда нәччә килограмм һәсәл ошуқ жигилди?

6. Селиштуруңлар.

$$\begin{array}{lll} 4 \text{ л} * 7 \text{ л} & 3 \text{ дм} * 13 \text{ см} & 5 \text{ м} 3 \text{ дм} * 50 \text{ дм} \\ 2 \text{ м} * 2 \text{ дм} & 7 \text{ м} * 69 \text{ дм} & 2 \text{ дм} 4 \text{ см} * 24 \text{ см} \end{array}$$

7. Несаплимайла селиштуруңлар.

$$\begin{aligned} & 24 + 49 - 5 * 49 + 24 - 6 \\ & (32 - 29) \cdot 3 \cdot 3 * (32 - 29) \cdot 3 : 3 \\ & 3 \cdot 5 : (4 + 1) * 5 \cdot 3 : (1 + 4) \end{aligned}$$

Ойлиниңлар, төпинңлар!

8. Сериқ рәңлик тилимчилардикі санлар билән йошурунған сөзләрни оқуңлар. Униң үчүн һәрбір санни жәдвәлдикі санлар көпәйтмисиниң мәнаси билән алмаштуруңлар. Мәсилән, $5 \cdot 1 = 5$. Һәр тик құр билән қатарниң қийилишишидикі көпәйтминиң мәнасиға мувавиқ һәрипни тапимиз. У – «Т» һәрипи.

.	1	2	3	4	5
5	Т	Ә	Р	Л	С
6	А	Б	Н	И	Й

5 10 12 24 10 5 18 24

6 25 15 6 30 20 24

108- дәрис

ИККИ ЯКИ ҮЧ ӘМӘЛДИН ИБАРӘТ ҺӘРИПЛИК ИПАДИЛӘРНИ СЕЛИШТУРУШ

Силәр һәриплек ипадиләләрни селиштурушни үгинисиләр.

1. Тәңликләр төгра болидиган қилип, һәрипниң орниға сан қоюнлар.

$$a \cdot 3 + 4 \cdot 2 = 3 \cdot 5 + 4 \cdot 2$$

$$4 \cdot (6 - 1) : 5 = 4 \cdot (2 + c) : 3$$

2. Селиштуруңлар.

$$a + 53 + 6 * a + 57 + 6 \quad | \quad 40 : b - 3 * 30 : b - 3$$

$$14 : 2 \cdot (a+4) * 18 : 2 \cdot (4+a) \quad | \quad 6 \cdot a : (12 - 8) * 6 \cdot a : (3 + 2)$$

3. Селиштуруңлар.

a) $2 \cdot b + 2 * 2 \cdot 9$, бу йәрдики $b = 8$;

ә) $9 \cdot 4 * 9 \cdot k - 8$, бу йәрдики $k = 5$;

б) $c : 3 - 1 * c : 4 + 2$, бу йәрдики $c = 12$.

4. Берилгән ипадиләрдин бир төгра тәңлик вә бир натогра тәңсизлик түзүңлар.

а) $a \cdot 4$ вә $12 : 4$ ипадилириниң қошундиси;

ә) $5 + 4$ вә $6 : a$ ипадилириниң көпәйтмиси;

б) $4 \cdot a$ вә $12 : 4$ ипадилириниң қошундиси;

в) $3 \cdot 4$ вә $a + 10$ ипадилириниң бөлүнмиси;

г) $4 + 5$ вә $5 : a$ ипадилириниң көпәйтмиси;

ф) $4 \cdot 5$ вә $10 + a$ ипадилириниң бөлүнмиси.

5. Ипадиләрдиң һәрипниң мәнасини төпиңлар.

$$6 \cdot 4 = 6 \cdot x + 12 : 2 \qquad 5 \cdot a = 5 \cdot 2 + 5 \cdot 3$$

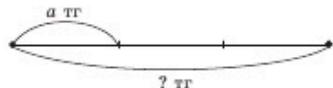
$$7 \cdot 3 = 7 \cdot x - 14 : 2 \qquad 8 \cdot a = 8 \cdot 5 - 8 \cdot 3$$

Тәбиэтниң қогдаш

6. Іесапнин үешимини һәриплек ипадә туридә йезиңдер.

Әркін һәрқайсиси a тәңгә туридиган 3 китап сетивалди. Әркін сетивалған китаплары үчүн нәччә тәңгә төлиди?

7. Селиштуруңдар.

$$4 \cdot b : (4 + 1) * b \cdot 4 : (3 + 1) \quad (42 - 26) : b \cdot 4 * (42 - 26) : b \cdot 5$$

Ойланиңдар, тепиңдар!

8. Һойлида 3 метрлиқ 20 көтөк бар. Бир метрдин кесип, отун тәйярлаш үчүн, уларниң һәммисини нәччә қетим қесиш керәк?

9. Ипадиләрниң мәнасиға мувалиқ һәрипләрни жәдвәлгә язсаңдар, Қазақстаниң Қызыл китабига киргөн өсүмлүкни билисиләр.

$5 \cdot 4 - 12$	K
------------------	---

$28 : 4 \cdot 2$	A
------------------	---

$12 : 3 + 21$	L
---------------	---

$3 \cdot 3 + 18$	У
------------------	---

$20 : 4 + 31$	Ч
---------------	---

8	27	36	27	25	14

Бирниң кәссәң, онни тик.

109- дәрис

ҚОЛАЙЛИҚ ҢЕСАПЛАШ УСУЛЛИРИ

Силәр ипадиләрниң мәнасини қолайлық усул билән төпишни давамлаштурисыләр.

1. Санларни қошуш вә елиш усуллирига қараңлар. Мошу усулларниң қайсиси қолайлигирақ?

1-усул: $56 + 28 + 14 = (56 + 28) + 14 = 84 + 14 = 98$.

2-усул: $56 + 28 + 14 = 28 + (56 + 14) = 28 + 70 = 98$.

2. Санларни һесаплаш усуллирига қараңлар. Мошу усулларниң қайсиси қолайлигирақ?

1-усул: $7 + 7 + 7 - 8 = 14 + 7 - 8 = 21 - 8 = 13$.

2-усул: $7 + 7 + 7 - 8 = 7 \cdot 3 - 8 = 21 - 8 = 13$.

3. а) Қошушниң орун алмаштуруш хусусийитини пайдилинип һесаплаңлар.

$$32 + 19 + 18 + 11$$

$$15 + 27 + 33 + 25$$

ә) Қошушниң топлаш хусусийитини пайдилинип һесаплаңлар.

$$(58 + 27) + 13$$

$$36 + (14 + 48)$$

4. а) Ипадиләрниң мәнасини төпнәлар.

$$21 : (11 - 8) \cdot 4$$

$$65 - (37 - 10) : 3$$

ә) Қошундиниң көпәйтмә билән алмаштуруңлар.

$$c + c + c + c + c$$

$$(a + b) + (a + b) + (a + b)$$

5. Ңесаплимайла, селиштуруңлар.

$$26 \cdot 4 * 4 \cdot 26$$

$$7 \cdot 4 * 7 \cdot 6$$

$$36 + 5 * 36 \cdot 5$$

$$25 + 25 * 25 \cdot 2$$

Тәбиэт сөгиси

6. Жәдвәл бойичә тәңлимә түзүллар. Уларни йешиндер.

Елингучи	$800 - 300$	Бөлүнгүчи	40
Алғучи	x	Бөлгүчи	x
Айриминиң мәнаси	200	Бөлүнминиң мәнаси	5

Келиңлар, ойнайли!

7. Санларни қошуш нәтижисидә 25 пай жиғидиган қилип, чақмақлар арқылық месип өтүңлар.

Әскәртши: несаплашни 0-дин башлаңлар. Берилгән санларниң бири ошуқ.

	1	7	
1		7	1
	3	0	
4	5		

8. а) Қолайлық усул билән несаплап чиқириңлар.

$$17 + 35 + 23 \quad 56 + (14 + 28)$$

ә) Ипадиләрни ихчамлаңлар.

$$7 + 7 + 6 + 6 \quad 9 + 9 + 9 - 8$$

Ойлиниңлар, тепиңлар!

9. Мурат Алиханга: «Әгәр мениндә назирқи бар алмиса қариганда 2 алма ошуқ болса, у чағда мениң алмам сениңкидин 2 һәссә ошуқ болар еди», – деди. Әгәр балиларниң һәр иккисидә жәми 10 алма болса, уларниң һәрқайсысыда нәччә алмидин болған?

110-
дәрис**ӨЗӘҢЛАРНИ ТӘКШҮРҮНДЛАР****ҚОЛАЙЛИҚ ҢЕСАПЛАШ УСУЛЛИРИ****Силәр:**

- ✓ қошуш билән көпәйтишниң хусусийәтлирини қолайлық ңесаплашлар үчүн пайдилинишни;
- ✓ санлық вә һәриплік ипадиләрни түзүшни, селиштурушни үгәндидиңлар.

1. Ипадиләрни ихчамлаңлар.

$$6 + 7 + 7 + 6$$

$$5 + 5 + 5 - 4 \cdot 2$$

$$27 - 15 + 7 + 7$$

$$24 + 8 + 8 + 26$$

2. Өмәлләрниң орунлиниш тәртивини ениклап, ипадиләрниң мәнасини тепиңлар.

$$18 : (13 - 10) + 53 \quad 9 \cdot 2 - 3 \cdot 6 \quad 28 : 4 + 9 \cdot 3$$

3. Ҙәриплік ипадә түзүңлар вә унин мәнасини тепиңлар.

- а) 36ни 9 билән 5 санлириниң айримисига бөлүш;
ә) 17 билән 13 санлириниң қошундисини b санига көпәйтиш, бу йәрдики $b = 3$.

4. Ипадиләрни селиштуруңлар.

$$18 : 3 + 29 * 14 : 1 + 28$$

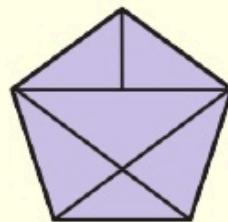
$$4 \cdot 3 : (11 - 9) * 3 \cdot 4 : (5 + 1)$$

$$6 \cdot b - 9 * b \cdot 6 - 8$$

$$(70 - b) : (8 - 5) * (70 - b) : (4 + 1)$$

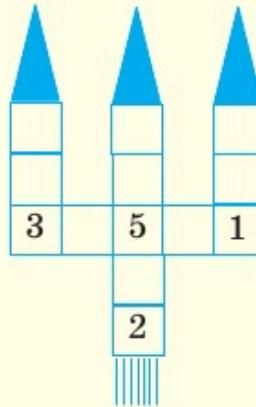
ТЕТИКЛИШИШ ВӘ САНИМАҚ

1. 6 таяқчидин 4 тар булуци бар шәкил құраштуруңдар.
2. Үстөл билән шкафниң ариси 4 м. Өгөр үстөлни 2 м оңға, шкафни 2 м солға силжітса, уларниң ариси нәччә метр болиду?
3. Рәсимдә жәми нәччә үчбулундук бар?

4. Мән бир сан ойлидим. 25 билән 16 санлиринин қошундисиниң мәнаси ойлиған сандин 10ға кам. Мән ойлиған санин төпіңдер.

5. 1дин 13кічә салларни тикигиму, тоғрисигиму қошқанда, нәтижидә 25 чиқидиган қилип, чақмақтарға орунлаштуруңдар.

Әскәртши: бир санни иккі қетим қоллинишқа болмайду.

6. 9, 5, 2 вә 19 санлирини пайдилинип, икки қошунда түзүңдар. Шу чағда биринчи қошундиниң мәнаси иккинчи қошундиниң мәнасидин 4 һәссә ошуқ болидиган болсун.

111-
дәрисСАННИ БИРНӘЧЧӘ ҺӘССӘ АШУРУШҚА
ЯКИ КЕМИТИШКӘ ВӘ ҺӘССИЛИК СЕ-
ЛИШТУРУШҚА БЕРИЛГӘН ҢЕСАПЛАР

 Силәр берилгән ңесапқа тәтүр ңесапларни түзүшни вә чиқиришни давамлаштурисиләр.

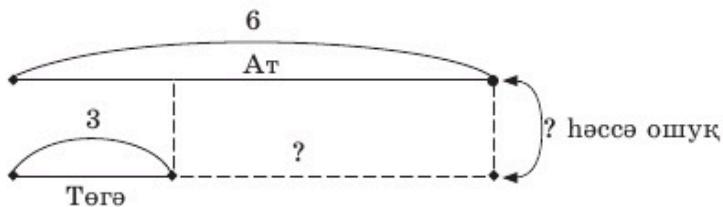
 1. Ңесапни чиқириңлар.

Йезидики бовамниң 3 төгиси вә униңдин 2 һәссә ошуқ ети бар. Бовамниң нәччә ети бар?

Төгә – 3 ←
Ат – ? 2 һәссә ошуқ

2. Схема бойичә ңесап түзүңлар. Уни чиқириңлар.

Бу ңесап 1-тапшуруктыки ңесапқа тәтүр ңесап болуп ңесаплинамду? Жұававиңларни чүшән-дүрүңлар.

3. Ңесапни чиқириңлар.

Сәяһеткә 18 қиз вә униңдин 9и кам оғул чиқти. Сәяһеткә қызларға қариганданда оғуллар нәччә һәссә кам чиқти?

Тұгулған жутқа сәнгөт

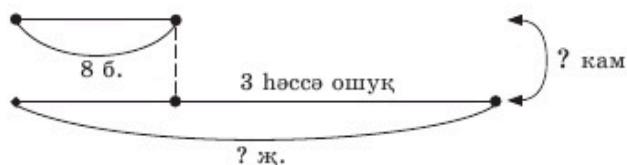

4. 3-тапшуруқтыки несапқа тәтүр несап түзүнлар вә қисқиңе йезигини йезип, уни чиқириңлар.

5. Несапни чиқириңлар.

Нойлида 8 бөжән вә униндин 3 һәссә ошук тохуниң жұжилири жүриду. Тохуниң жұжилиригө қариганда бөжәнләр нәччигө кам?

Мошу несапқа тәтүр несап түзүнлар. Уни чиқириңлар.

6. Мисалларни чиқириңлар.

$$\begin{array}{c} 2 \cdot 8 + 28 \\ \diagdown \quad \diagup \\ ? - 17 \\ \diagdown \quad \diagup \\ ? \end{array}$$

$$\begin{array}{c} 62 - 24 : 4 \\ \diagdown \quad \diagup \\ 36 + ? \\ \diagdown \quad \diagup \\ ? \end{array}$$

7. Тегишлиқ әмәлләр бәлгүсіни қоюңлар.

$$3 \circ 3 \circ 3 \circ 3 = 4 \qquad 3 \circ 3 \circ 3 \circ 3 = 0$$

8. Несапни чиқириңлар.

Нойлида егизлиги 10 м қаригай вә униндин 5 м пака қейин өсуватиду. Қейиннин егизлиги қаригайдын нәччә һәссә пака?

Қаригай – 10 м
Кейин – ? м, [5 м пака] ? һәссә пака

9. Поездда 16 вагон бар. Акам 9-вагонға билет алди. Мошу вагоннин алдида вә кәйнидә нәччә вагон бар?

112- дәрис

КӨПӘЙТИШ БИЛӘН БӨЛҮШКӘ БЕРИЛ- ГӘН ЯНДАШ ТҮРДӘ ЙӘКҮНЛӘНГӘН ҢЕСАПЛАР

Силәр көпәйтиш билән бөлүшкә берилгән яндаш түрдә йәкүнләнгән ңесапларни түзүшни вә чиқиришни давамлаштурисиләр.

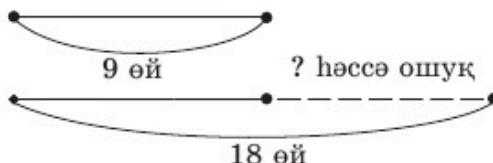
1. Ңесапни чиқириңлар.

Бир кочида 18 өй бар, бу иккинчи кочига қариганда 2 һәссә ошуқ. Иккинчи кочида нәччә өй бар?

$$\begin{array}{l} \text{1-кочида} - 18 \text{ өй} \quad \boxed{2 \text{ һәссә ошуқ}} \\ \text{2-кочида} - ? \text{ өй} \end{array}$$

2. Схема бойичә ңесап түзүңлар. Уни чиқириңлар.

1-тапшуруқтики ңесапқа өкси ңесап чиқарғыниндерни дәлилләндәр.

3. Ңесапни чиқириңлар.

Бағда 8 алма дәриги бар, бу нәшпүт дәриғигә қариганда 2 һәсә кам. Бағда нәччә нәшпүт дәриги бар?

Түгүлған жутқа сөйнөт

4. 3-тапшуруқтиki несапқа бир тәтүр несап түзүллар. Қисқиңе йезигини йезип, уни чиқириңлар.

5. Несапни чиқириңлар.

Акам дачида 3 күн дәм алди. Бу униң санаториядә дәм алған күнлиригө қариганда 6 һәссә кам. Акам санаториядә нәччә күн дәм алди?

6. Көрситилгән өлчәм бирликлиригө турлән-дүрүңлар.

$$6 \text{ м} = \dots \text{ дм}$$

$$300 \text{ см} = \dots \text{ м}$$

$$8 \text{ дм} = \dots \text{ см}$$

$$9 \text{ дм } 3 \text{ см} = \dots \text{ см}$$

$$36 \text{ см} = \dots \text{ дм} \dots \text{ см}$$

$$2 \text{ м } 4 \text{ дм} = \dots \text{ дм}$$

7. Несапланылар: $(36 + 42) - (35 : 5)$; $9 \cdot 3 + 27 : 9$.

8. Йешинцлар: $x + (43 - 15) = 29$; $y + 67 = 100 - 23$.

9. Схемига мувалиқ ипадә түзүңлар вә униң мәнасини тепиңлар.

5-тапшуруқтиki несапқа тәтүр несап чиқарғи-ниңларни дәлилләңдәр.

Ойланиңлар, тепиңлар!

10. Чақмақларни 1, 2, 3, 4 санлири билән толту-руңлар. Бу санлар һәрбір құрда вә тик қатада бир қе-тимдинла болуши тегиши.

3	2		4		3		
1		3	2		1	4	2
2			1		4	2	3
			2			4	1

113- дәрис КӨПӘЙТИШ БИЛӘН БӨЛҮШКӘ БЕРИЛГӘН ҢЕСАПЛАР

 Силәр көпәйтиш билән бөлүшкә берилгән тоғра вә яндаш түрдә йәкүнләңгән тәтүр ңесапларни түзүшни вә чиқиришни давамлаштурисыләр.

 1. Ңесапни тәңлимә түзүп чиқириңлар.

Мәхсим билән Әзиз шашка ойниди. Мәхсим 16 пай, Әзиз униндин 2 һәссә кам пай жигди. Әзиз қанчә пай жигди?

 2. Қисқичә йезиқни пайдилинип, мурәkkәп ңесап түзүңлар. Уни чиқириңлар.

Әзиз – 8 пай
Мәхсим – ? пай

? пай кам

 3. Балилар лагерига бизниң мәктәптин 6 қиз барди. Бу оғулларға қариганда 2 һәссә кам. Лагерьға қызларға қариганда нәччә оғул ошуқ барди?

 4. Ңесапни чиқириңлар.

Кизлар 18 гүлни 3 қатарға тәң бөлүп тикти. Кизлар һәр қатарға нәччә гүлдин тикти?

Отиязлиқ тәтил күнлирим

5. 4-тапшурұқтиki несапқа тәтүр несапни чиқириңдар.

Кизлар 18 гүлни һөр қатарға бдин тикти. Кизлар нәччә қатарға гүл тикти?

6. Несапни чиқириңдар.

Балилар сиғимчанлиғи 2 литрлик 3 сусөпкүч билән гүлләргө су қуиди. Балилар нәччә литр су ишләтти?
Мошу несапқа бир әкси несап түзүңлар. Уни чиқириңдар.

7. Схемилар бойичә әмәлләрни орунлаңдар.

$$\begin{array}{r} 100 - 47 \\ \diagup \quad \diagdown \\ 35 + ? \\ \diagup \quad \diagdown \\ ? \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 63 + 27 \\ \diagup \quad \diagdown \\ ? - 56 \\ \diagup \quad \diagdown \\ ? \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 67 - 62 \\ \diagup \quad \diagdown \\ ? \cdot ? \\ \diagup \quad \diagdown \\ 45 \end{array}$$

8. Несапларни чиқириңдар.

Бовам әтигәнлиги 10 түп көчәт тикти, бу кәчқурун тиккән көчәтлиригө қариганда 2 һәссә кам. Бовам кәчқурун нәччә көчәт тикти?

Бовам әтигәнлиги 10 түп көчәт тикти, кәчқурунлуғи униндин 2 һәссә ошуқ көчәт тикти. Бовам кәчқурун нәччә түп көчәт тикти?

Ойлиниңлар, тепиңлар!

9. 2, 9, 5 вә 19 санлирини пайдилинип, 2 айрима түзүңлар. Шу чағда мошу айримиларниң бириң мәнаси иккинчисидин 2 һәссә кам болидиган болсун.

114- дәрис

НЕСАПЛАРНИ ЧИҚИРИШ

Силәр барлық арифметикилиқ әмәлләргө берилгән несапларни чиқиришни, уларға тәтүр несапларни түзүшни вә чиқиришни давамлаштурысиләр.

1. Несапни чиқирицлар.

Әтиязлиқ тәтилдә Өхмәт 3 кроссворд йәшти вә униңдин 3 һәссә ошуқ несап чиқарди. Өхмәт несапқа қариганда нәччә һәссә кам кроссворд йәшти?

2. Балилар 9 нәшпүт дәригини вә униңдин 2си ошуқ өрүк дәрәқлириниң ғолини һаклиди. Балилар жәми нәччә дәрәқниң ғолини һаклиди?

3. Несапни чиқирицлар.

- 8 пакетниң һөрқайсисида 3 килограммдин ун бар. Пакетларда жәми нәччә килограмм ун бар?
- Массиси 24 кг ун 8 пакетқа тәң бөлүнүп селинди. Бир пакетқа нәччә килограмм ун селинди?
- 24 кг унни 3 килограммдин пакетларға бөлүп селиш керәк. Нәччә пакет лазим?

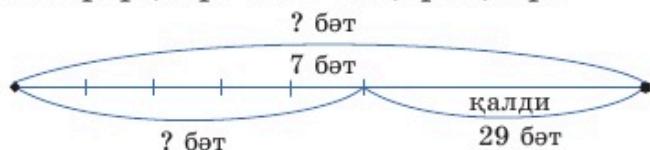
4. Несапни чиқирицлар.

Китапта 64 бәт бар. Гүли 5 күн ичидә құнигө 7 бәттини оқуп турди. Гүли китапниң йәнә нәччә бетини оқуши керәк?

Өтиязлиқ тәтил күнлирим

5. Схема бойичә 4-тапшуруқтыки һесапқа тәтүр һесап түзүңлар. Уни чиқириңлар.

6. Тәңдимиләрни йешиңлар.

$$8 : x = 8$$

$$x : 8 = 1$$

$$x + 300 = 700 - 100$$

7. Һесаплаңлар.

$$27 : 3 + 14 : 2$$

$$100 - 60 : 3 \cdot 4$$

$$(65 - 56) \cdot 5 + 55$$

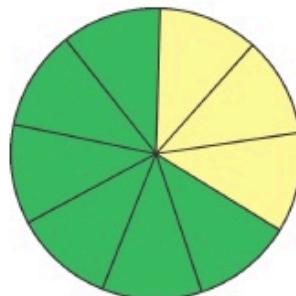
$$9 \cdot 5 + 36 : 4$$

8. Диаграммани пайдилинип, бош чақмақтарға үшүп қалған санни қоюңлар. Соалға жавап беріңлар.

Өтиязлиқ тәтилдә Камиләм \square күн бова-момисиниң өйидә, 3 күн тағисиниң өйидә меһманда болди. Камиләм нәччә күн меһманда болди?

Диаграмма бойичә өзәңлар бағыт соалларни қоюңлар.

9. Әхтәм 5 яшта. Әхтәмниң акисиниң йеши униндін 3 һәссә чоң, һәдиси акисидин 7 яш кичик. Әхтәмниң һәдиси нәччә яшта?

10. Һесапни чиқириңлар.

Арман өйидин дукангичә 5 мин мациду. Әгәр у дуканға 2 қетим берип көлсә, йолиға жәми қанчә вақит сәрип қилиду?

115- дәрис

ИККИ ӘМӘЛ БИЛӘН ЧИҚИРИЛИ- ДИФАН ҢЕСАПЛАР

 Силәр икки әмәл билән орунлинидиган ңесапларни чиқиришни, тәтүр ңесапларни түзүшни вә чиқиришни давамлаштурисиләр.

1. Ңесапни чиқириңлар.

9 қызы вә униндин 2 һәссә ошуқ оғул сәяһеткә чиқти. Сәяһеткә жәми нәччә бала чиқти?

$$\begin{array}{ccc} \text{Кызлар} - 9 & \leftarrow & ? \\ \text{Оғуллар} - ? & \rightarrow & 2 \text{ һәссә ошуқ} \end{array} > ? \text{ б.}$$

2. Тәтқиқат. Схема бойичә ңесап түзүңлар. Уни чиқириңлар.

Бу ңесап 1-тапшуруктиki ңесапқа тәтүр ңесап болуп ңесаплинамду? Жұаваиңларни чүшөндүрүңлар.

3. Тәтқиқат. Ңесапни чиқириңлар.

Елимиз пайтәхтини зиярәт қилишқа мәктивимиздин 27 бала вә 13 соң киши кәлди. Улар 5 топқа тәң бөлүнди. Һәр топта нәччә адәмдин бар?

4. 3-тапшуруктиki ңесапқа тәтүр ңесап түзүңлар. Уни чиқириңлар.

5. Іесапни чиқирицлар.

Сәяһетчиләр өзлири билән биллә 4 ящик мевә елип чиқти. Іәр ящектә 7 кг мевә бар. Биринчи күни 6 кг мевә йейилди. Нәччә килограмм мевә қалды?

6. Рәсимгә қараңлар. Іәқиқәт пикирләрни атаңлар.

- Барлық йешил рәңлик шәкилләр – тик төртбулуңлуклар.
- Барлық қызыл рәңлик шәкилләр – дүгләкләр.
- Көк рәңлик шәкил – квадрат.

Рәсим бойичә өзәңлар башқа һәқиқәт вә ялған пикирләрни түзүңлар.

7. Іесапни чиқирицлар.

Сәяһет давамида оқуғучилар поезд билән 2 күн, автобус билән униндин 2 һәссә ошуқ күн маңди. Оқуғучилар транспорт билән нәччә күн маңди?

8. Ипадиләрниң мәнасини тепип, униңға мувариқ һәрипләрни жәдвәлгә йезиңлар. Йошурунған сөзни оқунылар.

$5 \cdot 5 + 75$ М

$38 - 17$ Л

$24 + 39$ У

$40 : 5 + 62$ Т

$80 - 4 \cdot 4$ А

$100 - 41$ А

64	21	100	63	70	59

9. Бир машинина 5 адәм патиду. 18 адәмни йәткүзүш үчүн мошу машина нәччә қетим берип келиши керәк?

116- дәрис

АДДИЙ ВӘ МУРӘККӨП НЕСАПЛАР

 Силәр аддий вә мурәккөп несапларни чиқириши-ни, тәтүр несапларни тұзұшни вә уларни чиқи-риши давамлаштуристиләр.

1. Несапни чиқириңлар.

Балилар сәяһеткә һәрқайсисида 5 данидин 9 халта самса елип чиқти. Оқуучилар чүшкічә 36 самса йеди. Нәччә самса қалди?

Болди – һәрқайсисида 5тин 9 ш.

Йейилди – 36 с.

Қалди – ? с.

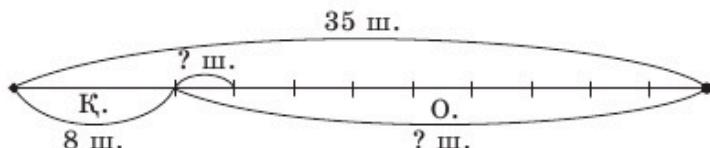

2. 1-тапшуруқтыки несапқа бир тәтүр несап түзүңлар вә уни чиқириңлар.

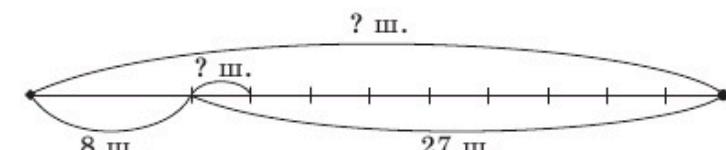

3. Несапни чиқириңлар.

Сәяһеткә балилар 35 шоколад елип чиқти. Уларниң 8 шоколадини қыздар йеди. Қалған шоколадларни 9 оғул тәң бөлүвалди. Нәрбір оғул нәччә шоколад алды?

4. Схема бойичә несап түзүңлар. Уни чиқириңлар.

5. Іесапни тәңлимә түзүп чиқириңлар.

Деңиз қирғиғида 18 қолвақ вә униндин 2 һәссә кам кемә болди. Деңиз қирғиғида нәччә кемә болди?

6. Богумлириниң узунлуғи 2 см, 4 см вә

3 сантиметрға тәң сунуқ сизиқ сизиңлар. Узунлуғи мошу сунуқ сизиңниң узунлуғыға тәң кесиндә сизиңлар.

7. Көрситилгән өлчәм бирликлирини түрлән-дүрүңлар.

$$2 \text{ дм } 6 \text{ см} = \boxed{} \text{ см}$$

$$86 \text{ дм} = \boxed{} \text{ м } \boxed{} \text{ дм}$$

$$5 \text{ м } 3 \text{ дм} = \boxed{} \text{ дм}$$

$$20 \text{ см} = \boxed{} \text{ дм}$$

8. Тегишлиқ өмәлләр бәлгүси билән санларни те-
пиңлар.

$$21 \circ 3 \circ \boxed{} = 35 \quad 68 \circ 20 \circ 4 \circ \boxed{} = 38$$

9. Іесапни чиқириңлар.

Сәяһеттә жүрүп, балилар 2 л ширнә вә униндин 6 л ошук су ичи. Балилар ширнигә қариганда нәччә һәссә ошук су ичи?

Ким илдам?

10. Ипадиләрниң мәнасини тепип, унинға мува-
пиқ һәрипләрни жәдвәлгә йезиңлар. Йошурунған
сөзни оқуңлар. Униң тогрилик билидигиниңлар-
ни ейтип бериңлар.

$$9 \cdot 2 \boxed{\text{Ч}}$$

$$3 \cdot 3 \boxed{\text{И}}$$

$$8 : 4 \boxed{\text{Р}}$$

$$3 : 1 \boxed{\text{Н}}$$

$$7 \cdot 2 \boxed{\text{А}}$$

18	14	2	9	3

117- ИККИ ӘМӘЛ БИЛӘН ЧИҚИРИЛИ- ДӘРИС ДИҒАН ҢЕСАПЛАР

Силәр икки әмәл билән орунлинидиган ңесапларни чиқиришни, уларға тәтүр ңесапларни түзүшни вә чиқиришни давамлаштуристиләр.

1. Ңесапни чиқириңлар.

Һайванатлар бегида 4 буга, униндин 2си ошук кейик вә буга билән кейик қанчә болса, шунчә арқар бар. Һайванатлар бегида нәччә арқар бар?

2. Тәтқиқат. Схема бойичә ңесап түзүңлар вә чиқириңлар.

Мошу ңесап 1-тапшуруқтиki ңесапқа тәтүр ңесап болуп ңесаплинамду? Жұававиңларни чүшәндүрүңлар.

3. Қисқиңә язма бойичә ңесап түзүңлар вә уни чиқириңлар.

$$\begin{array}{c} \text{Буга} - 4 \\ \text{Кейик} - 6 \\ \text{Арқар} - ? \end{array} \quad ? \text{ кам} > ?$$

Мошу ңесап 1-тапшуруқтиki ңесапқа тәтүр ңесап болуп ңесаплинамду? Жұававиңларни чүшәндүрүңлар.

4. Ңесапни чиқириңлар. Һайванатлар бегидики тосмида 20 раз вә униндин 7си ошук өдәк үзүп жүриду. Тосмида жәми нәччә қүш үзүп жүриду?

Найванатлар бегига сәнгөт

5. Схема бойичә несап түзүңлар вә уни чиқириңлар.

Мошу несап 4-тапшурғындықи несапқа төтүр несап болуп несаплинамду? Жұававиңларни чүшөндүрүңлар.

6. Несапни чиқириңлар.

Найванатлар бегидики тосмидә 20 аққаш үзүп жүриду. Бу өдәклөргө қариганда 4 һәссә артуқ. Тосмидә жәми нәччә қаш үзүп жүриду?

7. Өмөллөрни орунлаңдар.

$$8 \text{ кг} \cdot 4 + 25 \text{ кг} \quad 2 \text{ тәвл. } 7 \text{ с} + 7 \text{ тәвл. } 19 \text{ с}$$

8. Тәңлимиләрни йешиңдер.

$$x - 35 = 70 - 9 \quad 100 - d = 20 + 30 \quad x \cdot 4 = 8$$

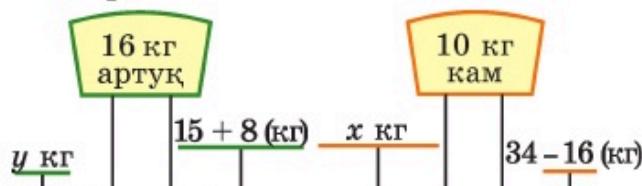
9. Несапни чиқириңлар.

Найванатлар бегида пилниң балисига чүшкічә 20 л су, чүштин кейин униндин 3 л су кам берилди. Пилниң балиси күнінгә жәми нәччә литр су ичиуди?

Ойланиңдар, тепиңдер!

10. Рәсимлөр бойичә тәңлимиләр түзүңлар. Уларни йешиңдер.

НЕСАП ЧИҚИРИШ УСУЛЛИРИ**Силәр:**

- ✓ санни бирнәччә һәссә ашурушқа, кемитишкә, һәссилик селиштурушқа берилгән несапларни чиқиришни;
- ✓ тәтүр несапларни түзүшни, уларни чиқиришни;
- ✓ яндаш түрдө йәкүнләнгән несапларни түзүшни һәм чиқиришни;
- ✓ икки әмәл билән орунлинидиган тәтүр несапларни түзүшни, чиқиришни үгәндіңдар.

1. Несапни чиқириңдар.

Сәяһәтчиләр һәр тәвәдә 2 күндин болди. Улар 5 тәвәдә жәми нәччә күн болди?

Мошу несапқа икки тәтүр несап түзүңлар вә уларни чиқириңдар.

2. Несапни чиқириңдар.

Сәяһәтчиләр барлық тәвәдә 10 күн болди, бу Алмутида болған күндин 5 һәссә ошук. Сәяһәтчиләр Алмутида нәччә күн болди?

3. Несапни чиқириңдар.

Сәяһәтчиләр елимиз пайтәхтидә 2 күн, башқа тәвәләрдә 10 күн болди. Сәяһәтчиләрниң елимиз пайтәхтидә болған күnlәр сани башқа тәвәләрдә болған күnlәр санидин қанчилик кам?

4. Несапни чиқириңлар.

Дәптәрниң баһаси 24 тг, шарниң баһаси униндин 16 тг кам. Дәптәр шардин нәччә һәссә қиммәт?

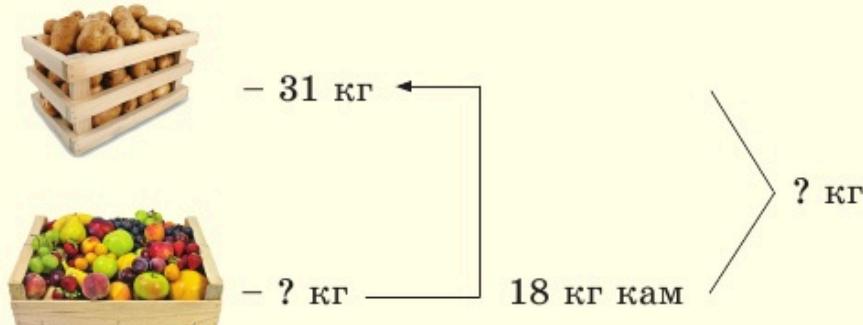
5. Қисқиң язма бойичә несап түзүңлар вә уни чиқириңлар.

$$\begin{array}{l} \text{Тошқан} - ? \\ \text{Tұлқө} - 3 \\ \text{Тийин} - ? \end{array} \quad \begin{array}{c} \leftarrow \\ 2\text{си ошуқ} \end{array} \quad \begin{array}{c} > ? \\ \leftarrow \end{array}$$

6. Несапни чиқириңлар.

Найванатлар бегида 5 тұлқө вә униндин 2си кам ейиқ һәм тұлқө билән ейиқ қанчә болса, шунчә тийин бар. Найванатлар бегида нәччә тийин бар?

7. Рәсім бойичә несап түзүңлар вә уни чиқириңлар.

119-
дәрис

**ГЕОМЕТРИЯЛИК ШӘКИЛЛӘРНИ
НӘРИПЛӘР БИЛӘН БӘЛГҮЛӘШ**

Силәр шәкилләрни латин алфавитиниң баш һә-
риплири билән бәлгүләшни билисиләр.

1. Тапшуруқни орунлаңлар.

Дәптәргә рәсимдикидәк чекит қоюңлардә, уни A һәрипи билән бәлгүләңлар.

A •

Дәптәргә 6 чекит бәлгүләңлар. Уларни бир-биридин ажрытиш үчүн, һәрқайсынни һәрипләр билән бәлгүләңлар: E , K , M , P , T , O . Мошу чекитләрни атаңлар.

Оқулуши: « A чекити».

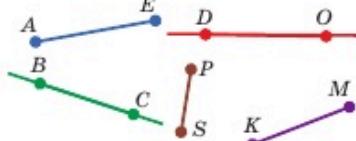

2. Тапшуруқни орунлаңлар.

Дәптәргә кесиндә сизиңлар вә униң учлирини рәсимдикидәк A вә B һәриплири билән бәлгүләңлар.

Рәсимгә қараңлар. Кесиндиләр билән түз сизиқларни бәлгүлиниши бойичә атаңлар вә дәптәргә йезиңлар.

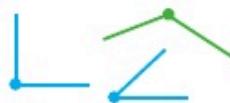

Оқулуши: « AB кесиндиси» яки « BA кесиндиси»; « AB түз сизиги» яки « BA түз сизиги».

3. Тапшуруқни орунлаңлар.

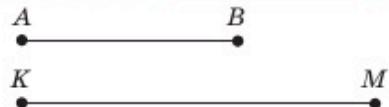
Тар булуңниң чоққисини E һәрипи билән, тик булуңниң чоққисини K һәрипи билән, кәң булуңниң чоққисини O һәрипи билән бәлгүләңлар. Булуңниң тәрәплирини башқа һәрипләр билән бәлгүләңлар.

Мошу булуңларниң тәрәплири болуп несаплини-диған шолиларни атаңлар.

Өтрап мұнит

 4. AB вә KM кесиндилири- ни өлчөңдер. KM кесинди- си AB кесиндисидин нәччә сантиметр узун?

 5. Түз сизик сизиңдер. Униң үстидин C вә D чекитилирини бәлгүләңдер. Шу чағда CD кесин- дисиниң узунлуғы 1 дециметрға тәң болсун. Мошу кесиндиниң үстидин E чекитини бәлгүләңдер. Шу чағда CE ниң узунлуғы 6 сантиметрга тәң болсун. Өлчимәйла, ED кесиндисиниң узунлуғини төпіңдер.

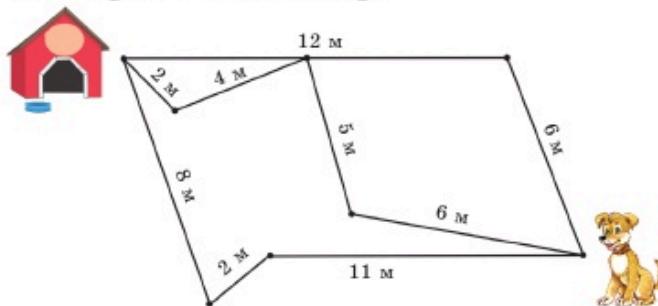
 6. Ипадиләрни түзүңдер вә уларниң мәнасини тө- пиңдер.

6	$\cdot 3 :$	3	$+ 47$?	35	$: 5 \cdot$	4	$- 19$?
3		1		?	45		5		?

 7. Халиған кесиндә сизиңдер. Униң учлирини (бешини) һәрипләр билән бәлгүләңдер. Шола сизиңдер вә униң бешини һәрип билән бәлгү- ләңдер. Бәлгүлиниши бойичә мошу шәкилләр- ни оқуңдар.

Келиңлар, ойнайли!

 8. Құчуккә угисиға йетиши үчүн өң қысқа йолни төпишқа ярдәмлишиңдер.

120- дәрис

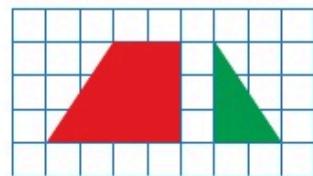
ТӘКШИ ШӘКИЛЛӨРНИҢ МОДЕЛЬЛИ- РИНИ БӨЛӘКЛӘРГӘ БӨЛҮШ. УЛАРДИН КОМПОЗИЦИЯ ҚУРАШТУРУШ

Силәр тәкши шәкиллөрни бөләкләргә бөлүп, улардин һәрхил композицияләрни қуаштуруши үгинисиләр.

1. Әмәлий иш. Чақмақ қәғәздин рәсимдикидәк икки шәкил қийивелиңлар. Улардин тик төртбулуңлуқ қуаштуруңлар.

2. Тәтқиқат. Рәсимдә тәсвирләнгән шәкиллөрни атаңлар.

- Нәччә квадрат, үчбулуңлуқ вә төртбулуңлуқ (квадрат әмәс) бар?
- Чоң квадрат қанчә бөләккә бөлүнгән?

3. «Танграм» оюни.

Партиға 2-тапшуруқтиki қоң квадратниң бөләклирини қоюңлар. Мошу бөләкләрдин қушниң, белиқниң тәсвиригә охшайдыган композицияләрни қуаштуруңлар.

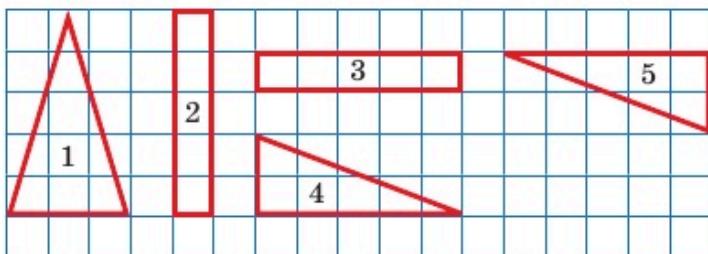

4. Тәрәплириниң узунлуғи 3 см вә 2 см болидыган тик төртбулуңлуқ сизиңлар. Уни охшаш 3 тик төртбулуңлуққа бөлүңлар. Мошуларниң бирини йешил рәң билән бояңлар. Иккинчи тик төртбулуңлуқни охшаш 2 квадратқа бөлүңлар. Квадратларни қизил вә көк рәңгә бояңлар. Учинчи тик төртбулуңлуқни охшаш 2 үчбулуңлуққа бөлүңлар. Уларни серик вә қизгуч рәңләр билән бояңлар.

Мениң тәтқиқат ишім

5. Рәсимгө қараңдар. Қандақ 4 шекилдин квадрат қураштурушқа болиду?

6. Ңесаплаңдар.

$$27 : 3 + 65$$

$$82 + 16 : 4$$

$$(97 - 52) : 5$$

$$73 - 20 \cdot 3$$

7. Чақмақ қәғәздин төвөндикидәк шекилләрни қийивелиңдер.

Мошу шекилләрдин кеминиң вә өйниң композициясини қураштуруңдар.

8. Шекилләр арқилиқ берилгөн жұмылини оқуңдар. Униң мәнасини қандақ чүшинисиләр?

-

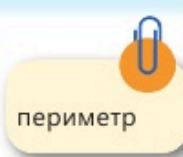
A	Ә	Б	В	Г	Ғ	Д	Ә	Ё	Й	З
		<						>		
И	Й	К	Ғ	Л	М	Н	Ң	О	Ө	П
Р	С	Т	У	Ж	Ү	Н	І	Э	Ю	Я

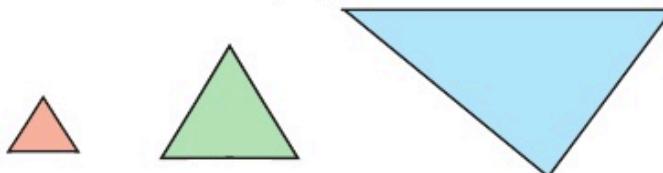
121- дәрис

КӨПБУЛУҢЛУҚЛАРНИҢ, ӘТРАП МУҢИТТИКИ НӘРСИЛӘРНИҢ ТӘРӘПЛИРИНИ ӨЛЧӘШ

 Силәр көпбулунлуқтарниң вә әтрап мұниттики нәрсиләрниң тәрәплирини өлчәшни, уларниң периметрини төшишни үгинисиләр.

 1. Әмәлий иш. Үчбулунлуқтарниң тәрәплирини өлчәңлар. Уларниң һәммә тәрәплири узунлуклириниң қошундисини йезиңлар. Қошундиниң мәнасини несаплаңлар.

 2. Әмәлий иш. Төртбулунлуқтарниң тәрәплирини өлчәңлар. Уларниң һәммә тәрәплири узунлуклириниң қошундисини йезиңлар. Қошундиниң мәнасини несаплаңлар.

 3. Әмәлий иш. Партига «Математика» дәрислигини қоюңлар. Партидаш достуңлар билән биллә дәрислик муқависиниң узунлугини сантиметр билән өлчәңлар. Муқава бетиниң һәммә тәрәплириниң қошундисини йезиңлар вә униң мәнасини тепиңлар.

! Иәрқандак қөпбулуңлукниң периметри – бу униң һәммә тәрәплири узунлуктариниң қошундиси. Математикада периметр латинниң «*P* (пә) һәрипи билән бәлгүлиниду.

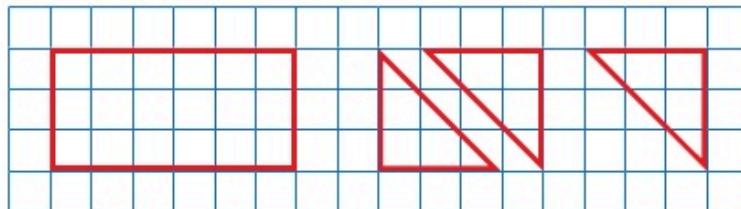
4. Тапшуруқни орунлаңдар.

5 һәссә ашуруңлар		
2	4	5

3 һәссә кемитиңлар		
18	21	27

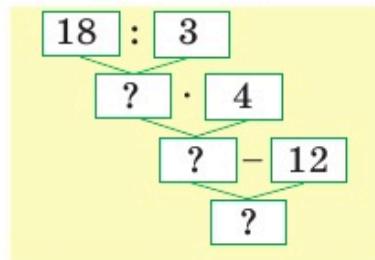
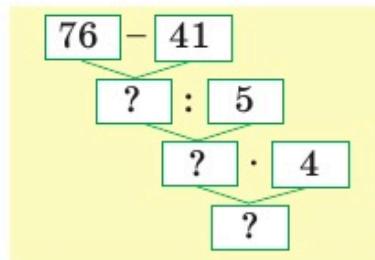
5. Әмәлий иш. Чақмақ қәғәздин рәсими дикидәк шәкилләрни қийивелиңлар. Мошу шәкилләрдин төртбулуңлук вә бәшбулуңлук қураштуруңлар.

6. Йешиңлар: $6 : x = 3$; $a - 27 = 60 - 14$.

7. Схема бойичә әмәлләрни орунлаңдар.

8. Бөлмә ичидин сизғуч билән өлчәшкә болидиган тик төртбулуңлук нәрсени таллавелиңлар. Мошу нәрсениң һәммә тәрәплириниң узунлугини өлчәңлар вә уларни қошуңлар.

122- дәрис

ТИК ТӨРТБУЛУҢЛУҚНИҢ, КВАД- РАТНИҢ, УЧБУЛУҢЛУҚНИҢ ПЕРИ- МЕТРИНИ ТЕПИШ ФОРМУЛИСИ

Силәр тик төртбулунлуқниң, квадратниң, учбулунлуқниң периметрини тепиши формулисимиң қоллинишни үгинисиләр.

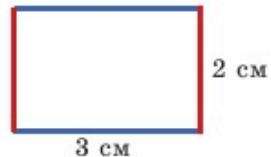

1. Рәсимдикі тик төртбулунлуқниң периметрини тепиши усулилерини чүшөндүрүндар.

1-усул: $3 + 2 + 3 + 2 = 10$ (см).

2-усул: $3 \cdot 2 + 2 \cdot 2 = 10$ (см).

3-усул: $(3 + 2) \cdot 2 = 5 \cdot 2 = 10$ (см).

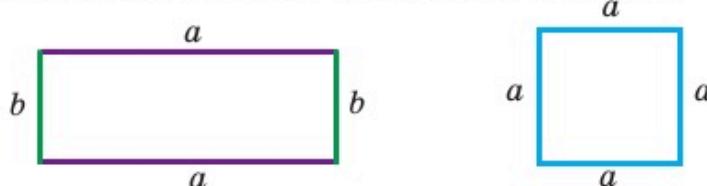

Тик төртбулунлуқниң периметри $P = 10$ см.

Несаплашниң қайси усули қолайлиғирақ болди?

2. Тик төртбулунлуқ билән квадратниң периметрлирини һәрхил усул арқылы төпіңдер.

Тик төртбулунлуқниң периметрини тепиши формулисі: $P = (a + b) \cdot 2$, бу йәрдеки a – тик төртбулунлуқниң узунлуғи, b – кәнлиги.

Квадратниң периметрини тепиши формулисі: $P = a \cdot 4$, бу йәрдеки a – квадратниң тәрәплири.

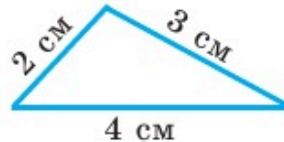
3. Жәдвәлни толтуруңдар.

a	b	$a + b$	P
4 см	2 см		
4 дм	3 дм		

Мениң тәтқиқат ишім

4. $a = 6$ см; $a = 7$ дм; $a = 9$ м дәп елип, квадратниң периметрини төпиңлар.

5. Рәсимдикі үчбулуңлуқниң периметрини төпиш йолини чүшәндүрүңлар.

Йешими: $2 + 3 + 4 = 9$ (см).

Үчбулуңлуқниң периметри: $P = 9$ см.

6. Тәрәплириниң узунлуғи a , b вә c -ға тәң үчбулуңлуқниң периметрини төпиңлар.

! **Үчбулуңлуқниң периметрини төпиш** формуласы: $P = a + b + c$, бу йәрдіки a , b , c – үчбулуңлуқ тәрәплириниң узунлуғи.

7. Үчбулуңлуқниң бир тәришиниң узунлуғи 5 сантиметр. Қалған иккі тәришиниң узунлуғи униңдин 2 жағынан ошук. Үчбулуңлуқниң периметрини төпиңлар.

8. Пәридәм һашқин, меһманхана вә дәһлизниң узунлугини өлчиди. Һашқинниң узунлуғи 3 м, дәһлизниң узунлуғи униңдин 2 жағынан ошук, меһманханиниң узунлуғи һашқин билән дәһлизниң узунлугини қошқандыки узунлукқа тәң. Мону ипадиләрниң немини билдүридиғанлигини чүшәндүрүңлар: $3 \cdot 2$, $3 + 3 \cdot 2$.

9. а) $a = 5$ см, $b = 4$ см дәп елип, тик төртбулуңлуқниң периметрини төпиңлар.
ә) $a = 8$ дм дәп елип, квадратниң периметрини төпиңлар.

10. Квадрат 4 охаш квадратларға бөлүнгөн. Әгәр соң квадратниң тәрипи 6 см болса, кичик квадратниң периметри немигә тәң?

123- дәрис

МИҚДАРЛАР (УЗУНЛУГИ, КӘҢЛИГИ, ПЕРИМЕТРИ) АРИСИДИКИ БЕҚИНДИЛИК

Силәр тик төртбулуңлук билән квадратниң тәрәплири вә периметри арисидики бекіндиликни билисиләр.

1. $P = (a + b) \cdot 2$ формулисимиң қоллинип, жәдвәлни толтуруңлар. Хуласиләңлар.

a	b	$a + b$	P
4 см	2 см		
	3 дм		16 дм
6 м		9 м	

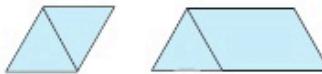

2. $P = a \cdot 4$ формулисимиң қоллинип, жәдвәлни толтуруңлар.

a	P	$P : 4$
3 см		
	24 дм	
		20 м

3. Шәкилләрниң тәрәплирини өлчәңлар. Үчбулуңлуктарниң периметрини төпиделар. Иккى шәкилдин қуаштуруулған төрт булуңлуктарниң периметрини төпиделар.

4. Тәрәплириниң узунлуғи рәсимвиди шәкилниң тәрәплири узунлуклиридин 2 см ошук болидиган шәкилни сизицелар.

4 см

1 см

5. Іесапни чиқирицлар.

Апам билән һәдәм узунлығы 4 м, кәңлиги униндин 2 һәссә қисқа гиләм тоқуди. Мошу гиләмниң периметрини төпиңдер.

6. Тәңгимиләрни йешиңдер.

$$x : 5 = 8 \quad y - 14 = 51 + 29 \quad 16 + c = 97 - 48$$

7. Үчбулуңлуқниң тәрәплирини өлчәңдер вә периметрини төпиңдер.

Ким илдам?

8. Тәбиәттиki бәзибир құшларниң массилири билән тенинин үзүнлүкleriini селиштуруңдар.

Бұркұт Қозикұмай Қарғуяпилақ

Массиси	5 кг	6 кг	2 кг
Тенинин үзүнлүгі	95 см	100 см	70 см

9. Бириңчи қәпәздә 4 бәжән, иккинчи қәпәздә 7 тотиқуш олтириду. Қайси қәпәздики һайванларниң путлири ошук? Қанчиге ошук?

Іәриләр һәсәл угилирини алтәбуңлуқ (алтәбуң шәкиллік) кавак қилип ясайду, чүнки бу уларниң тирикчилигигә бәк қолайлық.

124- дәрис

ТИК ТӨРТБУЛУҢЛУҚНИЦ (КВАДРАТНИЦ) ТӘРӘПЛИРИ БИЛӘН ПЕРИМЕТРИНИ ТЕПИШҚА БЕРИЛГӘН ҢЕСАПЛАР

 Силәр тик төртбулунлуқниц (квадратниц) тәрәплири билән периметрини тепишқа берилгән ңесапларни чиқиришни, тәтүр ңесапларни түзүшни вә чиқиришни үгинисиләр.

1. Ңесапни чиқириш ұлгисиге қараңлар.

Квадрат шәкиллик жүгрәш йолиниц периметри 80 м. Жүгрәш йолиниц узунлуғи немигә тәң?

Үлгә: Йешими: $P = a \cdot 4 \rightarrow a = P : 4$

$$80 : 4 = 8 \text{ онл.} : 4 = 2 \text{ онл.} = 20 \text{ (м)}$$

Жағави: $a = 20 \text{ м.}$

2. 1-тапшуруқтиki ңесапқа өкси ңесапниц жәдвәл түридә берилгенинг қараңлар. Мәлум билән издилидиганни атаңлар. Ңесапни чиқириңлар.

Тәрипи	Периметри
20 м	? м

3. Ңесапларни чиқириңлар.

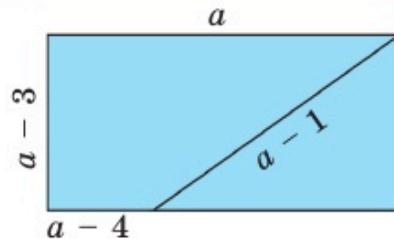
а) Тик төртбулунлуқ шәкилдикі мәйданниц периметри 60 м, кәнлиги – 10 м. Мәйданниц узунлуғи немигә тәң?

ә) Тик төртбулунлуқ үзүш бассейниниц узунлуғи 6 м, кәнлиги униндин 2 һәссеңисек. Үзүш бассейниниц периметрини тепиңлар.

Өтрапимдикі гөзеллік

- 4. $a = 6$ см дәп елип, үчбулуңлуқниң периметрини тапиңдар.

- 5. Үчбулуңлуқниң тәрәплири 2 см, 3 см вә 4 см. Дәптәргә узунлуғи мөшү үчбулуңлуқниң периметриға тәң кесинде сизиңдар.

- 6. Мисалларни чиқириңдар.

$$\begin{array}{lll} 36 - 8 \cdot 2 & 18 + 14 : 2 + 45 & 4 \cdot (17 - 9) - 24 \\ (18 + 6) : 3 & (40 - 35) \cdot 4 - 13 & 20 + 6 \cdot 5 : 6 \end{array}$$

- 7. Көрситилгән өлчәм бирликлирини түрләндүрүңдар.

$$\begin{array}{ll} 73 \text{ см} = \boxed{} \text{ дм} \boxed{} \text{ см} & 7 \text{ м} = \boxed{} \text{ дм} \\ 63 \text{ дм } 2 \text{ см} = \boxed{} \text{ м} \boxed{} \text{ дм} \boxed{} \text{ см} & \end{array}$$

- 8. Жәдвәлни пайдилинип, несап түзүңдар. Уни чиқириңдар.

a	b	P
5 дм	2 дм	? дм

Келиңдар, ойнайли!

«Ким нәччә сөз түзиду?» оюни.

- 9. Төвәндикі дәрия намлири һәриплиридин һәрхил сөzlәрни қураштуруңдар. Қандақ сөzlәр чиқти?

ТОРГАЙ СИРДӘРИЯ

- 10. Тик төртбулуңлуқниң тәрәплири 7 см вә 5 см. Мөшү тик төртбулуңлуқтын қандақ квадрат чиқиришқа болиду?

125- дәрис ПЕРИМЕТРИ БОЙИЧӘ ТӘКШИ ШӘКИЛ- ЛӘРНИ ЧАҚМАҚ ҚӘҒӘЗГӘ СИЗИШ

 Силәр берилгән периметр бойичә тик төртбулуң-
луқ билән квадратни чақмақ қәғәзгә сизиши
үгинисиләр.

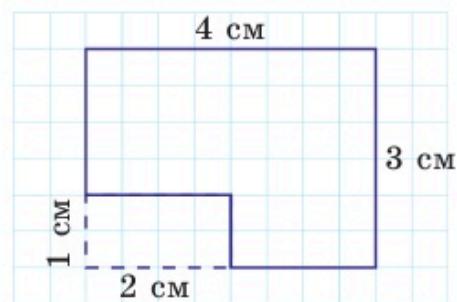
- 1. Периметри 16 см болидиган квадраттин пери-
метри 2 һәссә кам квадрат сизиңлар.
- 2. Периметри 8 сантиметрга тәң тик төртбу-
луңлуқтын периметри 4 см ошук болидиган тик
төртбулуңлуқ сизиңлар.
- 3. Рәсимгә қараңлар. Соалларға жавап бериңлар.

Тик төртбулуңлуқниң периметри қандақ өзги-
риду, өгәр униң бир тәрипиниң узунлуғи:

- a) 1 см кемисә?
ә) 1 см ашса?

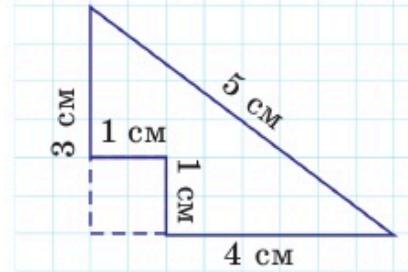
- 4. Тәтқиқат. Қәғәз-
дин ясалған тик төрт-
булуңлуқниң моде-
лидин рәсими дикидәк
тәрәплириниң
узунлуғи 2 см вә
1 см болидиган
тик төртбулуңлуқ
қийивелинді. Қалған шәкилниң периметри
өзгәрдиму? Униң шәкличу?

Мениң тәтқиқат ишилирим

5. Тәтқиқат. Қөгөздин ясалған үчбулууцлуқниң моделини рәсими дикидәк тәрипиниң узунлуги 1 см болидиган квадрат қийи-велинді. Қалған шәкилниң периметри өзгәрдімү?

6. Несаплаңдар.

$$(80 - 48) : 4$$

$$7 \cdot 4 - 28 : 4$$

$$34 + 9 \cdot 4$$

$$5 \cdot 4 - 16 : 4$$

7. ЖӘДВӘЛ бойичә тәңлимиләрни түзүнлар вә уларни йешиңдер.

Кошулғучи	9
Кошулғучи	x
Кошундиниң мәнаси	$16 + 23$

Елинғучи	100
Алғучи	y
Айриминиң мәнаси	$20 + 18$

8. Дәптәргә тәрәплири 4 см болидиган квадрат сизиңдер. Өгөр униң тәрәплириниң узунлугини 3 см ашурса; 3 см кемитсә, мошу квадратниң периметри өзгирәмдү? Қандақ ойлайсиләр? Дәсләпки квадратниң шәкли өзгирәмдү?

Ойланиңдар, тепиңдар!

9. Бириңи квадратниң периметри 12 см, иккинчи квадратниң периметри униндин 3 һәссә кам болидиган иккى квадрат сизиңдер.
Бириңи квадратниң тәрипи иккинчи квадратниң тәрипидин нәччә һәссә узун?

126- дәрис КӨРСӘТМИГӘ МУВАПИҚ НӘРИКӘТЛӘРНИ ОРУНЛАШ

Силәр көрсәтмә бойичә шәкилләрни сизишни, сизиқта тәсвирилгән чекитләрниң вә нәрсиләрниң бир-биригә нисбәтән қандақ орунлашқанлигини ениңлашни үгинисиләр.

1. Түз сизиқ сизиңлар. Униңға A вә B чекитлирини, уларниң арисиға C чекитини бәлгүләңлар. C билән B чекитлириниң арисида ятидиган E чекитини, C билән A чекитлириниң арисида ятидиган K чекитини бәлгүләңлар.
 - A вә B , A вә E ; A вә C чекитлириниң арисидики чекитләрни атаңлар.
 - Кесиндиләр билән шоллиларни атаңлар.

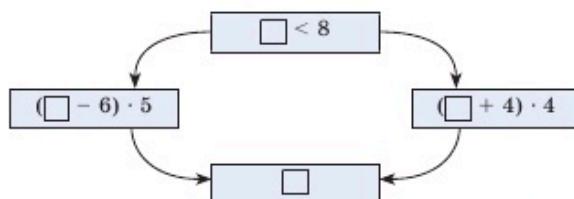

2. Йәрқандак туюқланған әгир вә туюқланмиған сунук сизиқларни сизиңлар.

Әгир сизиқниң үстигә A , B вә C чекитлирини, сунук сизиқниң үстигә E , K вә M чекитлирини бәлгүләңлар. Бәлгүләңгән чекитләрниң бир-биригә нисбәтән қандақ орунлашқанлигини ениңлаңлар.

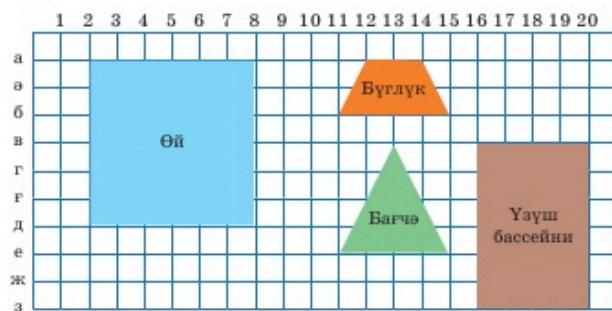
3. Баш чақмақларға 4, 5, 13, 3, 11 санлирини қоюңлар. Әгәр тәңсизлик тоғра болса, у чағда несаплашни saat тили бойичә, тәңсизлик натоғра болса, у чағда — saat тилиға қарши орунлаңлар.

Өтрап мұнитни тәтқиқ қылыш

4. Рәсимгө қараңдар. Іәриплөр билән санларни пайдилинип, шәкилләрниң өзекиси болуп несанлинидиған чекитләрниң орунлишишини (координатисини) ениқлаңдар. Мәсилән: бағчә (11e; 15e; 13в).

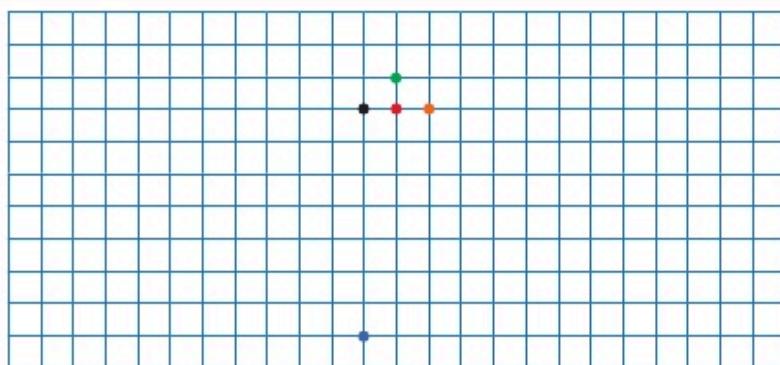

5. Мону көрсөтмә бойичә дәптәргө шамал тұғмидини сизиңдер:

а) қызыл чекиттин башланп стрелка жүргүзүңдер: 2 чақмақ солға қарап (\leftarrow), 2 чақмақ жуқури (\uparrow), қызыл чекиткичә стрелка (\searrow), $\uparrow 2$, $\rightarrow 2$, қызыл чекиткичә \nwarrow , $\rightarrow 2$, $\downarrow 2$, қызыл чекиткичә \uparrow , $\downarrow 2$, $\leftarrow 2$, қызыл чекиткичә \nearrow ;

ә) көк чекиттин башланп $\uparrow 7$, қызғуч серік чекиттин $\downarrow 7$, $\leftarrow 2$;

б) қара чекиттин башланп йешил чекиткичә \nearrow , қызғуч серік чекиткичә \searrow .

127- дәрис

МӘНТИҚИЙ (ЛОГИКИЛИҚ) ҢЕСАПЛАР. БАШҚАТУРҒУЧЛАР

Силәр башқатурғучларни, қуювелиш билән өлчәшкә берилгән мәнтиқиيңесапларни чиқириши ни үгинисиләр.

1. «Сехирлиқ» квадратларни толтуруңлар.

Үлгәр:

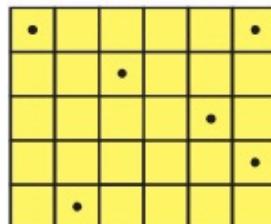
7	6	11
12	8	4
5	10	9

$$\begin{aligned}7 + 6 + 11 &= 24 \\7 + 12 + 5 &= 24 \\5 + 8 + 11 &= 24 \\\dots\dots\end{aligned}$$

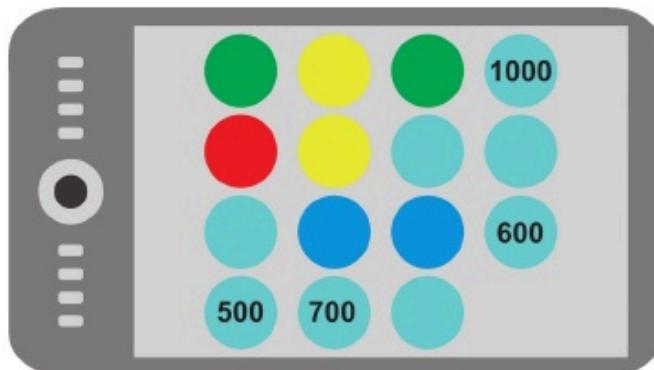
	6	
12	22	8

8		16
		2
		12

2. Тик төртбулуңлукни һәр бөлигидә бәлгүләнгән бир чекити бар өз ара тәң 6 бәләккә бөлүңлар.

3. Рәсимгә қараңлар. Йешил, сериқ, көк вә қизил дүгләкләрдиң пай санини ениңлаңлар.

Өтрап мұхитни тәтқиқ қилиш

4. Баш чақмақларни толтуруңдар.

$$\begin{array}{r}
 + \\
 \hline
 \boxed{} \quad \boxed{} \quad \boxed{} \quad 15 \\
 + \\
 \hline
 \boxed{\triangle} \quad \boxed{} \quad \boxed{} \\
 + \\
 \hline
 \boxed{\triangle} \quad \boxed{\circ} \quad \boxed{\triangle} \quad 16 \\
 \downarrow \qquad \qquad \downarrow \qquad \qquad \downarrow \\
 17 \quad ? \quad 16
 \end{array}$$

34	-		=	26
-		+		-
	+	5	=	
=		=		=
14	-		=	

5. Ңесапни чиқириңдар.

Сифимчанлиғи үч литрлиқ банкиға ширнә қуюлған вә сифимчанлиғи 1 л вә 2 литрлиқ иккі баш банка бар. Барлық үч банкида бир литрдин болуш үчүн, ширнини қандақ қуювенишқа болиду?

6. Коробкида 24 кг миқ бар. Гирташсиз тәхсилик таразиниң ярдимида 9 кг миқни қандақ өлчөвенишқа болиду?

7. Ңесапни чиқириңдар.

Гирташсиз тәхсилик тараза билән сиртқи шәкли охшаш 9 монета бар. Монетиларниң бири сахта вә башқилиридин йеник яки еғир екәнлиги намәлүм. Ңәқиқий монетиларниң массилири охшаш. Сахта монетини ениқлаш үчүн, нәччә қетим өлчөш керек?

A

Рубик куби – оюн қурали сүпитетідә пайдилинилидиган мәнтиқий башқаттурғуч. Оюнниң мәхситі – кубикниң һәрбир тәрипини бирхил рәңдік һаләткә кәлтүруш. Рубик қубини венгрлиқ мемар Эрно Рубик кәшип қылған.

ГЕОМЕРИЯЛИК ШӘКИЛЛƏР. ПЕРИМЕТР

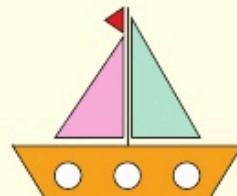
Силәр:

- ✓ геометриялык шәкилләрни латин алфавитиниң баш һәриплери билән бәлгүләшни;
- ✓ тәкши шәкилләрни бөләкләргө бөлүшни, улардин һәрхил композицияләрни қуаштурушни;
- ✓ көпбулуңлуқниң периметрини төпишни;
- ✓ көрсөтмә бойичә шәкилләрни сизишни, сизикта тәсвирләнгән чекитләр билән нәрсиләрниң бир-биригә нисбәтән қандақ орунлашқанлигини ениклаңши үгәндиделлар.

1. Халиған туюқланмайсан өгир вә туюқланған сунук сизик сизиңдер. Ыэр сизикка 3 чекиттин қоюңдар вә һәрипләр билән бәлгүләндәр. Мошу бәлгүләнгән чекитләрниң бир-биригә нисбәтән орунлишишини ениклаңдар.
2. Жәдвәлни толтуруңдар. Тик төртбулуңлуқниң:

P – периметри	a – узунлуғи	b – кәңлиги
20 см	7 см	? см
? дм	4 дм	2 дм
18 м	? м	3 м

3. Йәлкәнлик қолвақниң қандақ шәкилләрдин қуаштурулғанлигини ейтип бериндей.

129-
дәрис

САНЛАР БИЛӘН МИҚДАРЛАР

Силәр «Санлар билән миқдарлар» мавзусидики материални тәкраграйсиләр.

1. Йезинىлар:

- а) бир ханилиқ санлар тизмисини кемиш тәртиви бойичә; ә) толук онлуқлар тизмисини өсүш тәртиви бойичә; б) толук йүзлүккләр тизмисини кемиш тәртиви бойичә.

2. Рәкәм билән йезинилар:

- а) қириқ алтә, йәтмиш икки, тохсән;
- ә) бәш онлуқтин вә үч бирликтин ибарәт сан.

3. Ипадиләндилар:

- а) 3 дм 9 сантиметрни сантиметр билән, 70 метрни дециметр билән, 47 сантиметрни дециметр билән вә сантиметр билән;
- ә) 3 центнерни килограмм билән, 200 килограммни центнер билән;
- б) 1 тәвлүк 5 saatни saat билән, 95 минутни saat билән вә минут билән.

4. Әмәлләрни орунлаңылар.

$$(60 + 40) - 90 \quad 35 + (27 - 7)$$

$$2 \cdot 8 : 4 - 3 \quad 28 : 4 + 3 \cdot 9$$

$$3 \cdot (6 + 2) : 4 \quad 4 \cdot (9 - 9) + 5$$

5. Әмәлләрни орунлаңылар.

$$6 \text{ м } 5 \text{ дм} + 7 \text{ м } 9 \text{ дм} \quad 7 \text{ дм} - 3 \text{ дм } 5 \text{ см}$$

$$3 \text{ тәвл. } 8 \text{ saat} + 7 \text{ тәвл. } 20 \text{ saat} \quad 7 \text{ кг} \cdot 4 + 39 \text{ кг}$$

$$9 \text{ saat } 6 \text{ мин} - 5 \text{ saat } 36 \text{ мин} \quad 1 \text{ ц} - 8 \text{ кг} \cdot 5$$

130-
дәрис**АЛГЕБРА ЭЛЕМЕНТЛИРИ**

Силәр «Алгебра элементлири» мавзусидики материални тәкраплайсиләр.

1. Йезиқларни тәтқиқ қилиңлар.

$$30 : 5 - 4$$

$$P = a \cdot 4$$

$$28 : 4 > 5$$

$$x : 5 = 9$$

$$18 : c$$

Төвәндикиләрни терип йезиңлар:

тәңсизлик	
санлық ипадә	
һәриплек ипадә	
тәңлимә	
формула	

2. Ипадиләрни түзүп, уларниң мәнасини төпиңлар.

- a) 80дин 27 вә 3 санлириниң бөлүнмисини елиш;
ә) 4 сани билән a -ниң көпәйтмиси, бу йәрдики $a = 9$.

3. Санлық ипадиләрни селиштуруңлар.

$$57 + 38 * 38 + 57$$

$$12 \cdot 2 * 2 \cdot 12$$

$$(12 + 18) + 43 * 12 + (18 + 43)$$

$$(14 + 76) - 21 * (14 + 76) - 25$$

4. Селиштуруңлар.

$$a + 91 * 91 + a \quad c \cdot 15 * 15 \cdot c$$

$$37 + b * b + 35 \quad k - 83 * k - 86$$

5. Тәңлимиләрни йешин්лар.

$$x + (26 + 15) = 56 \quad 99 - a = 100 - 82 \quad c - (47 - 27) = 59$$

$$5 \cdot a = 45$$

$$b : 5 = 8$$

$$32 : x = 4$$

130

131- дәрис

ГЕОМЕТРИЯ ЭЛЕМЕНТЛИРИ

Силәр «Геометрия элементлири» мавзусиди
материални тәкраплайсиләр.

1. Шәкилләрни сизиңлар. Уларни һәрипләр билән
бәлгүләңләр вә бәлгүлиниши бойичә йезиңлар.

Түз сизик Шола Узунлуғи 8 см кесинде

2. Тәрәплири 2 см вә 6 см болидиган тик төрт-
булунчук сизиңлар. Униң периметрини һәрхил
усул арқылы һесаплап төпиңлар.

3. Тәрәплири 3 см болидиган квадрат сизиңлар.
Униң периметрини һәрхил усул арқылы һесаплап
төпиңлар.

4. Һесапни чиқириңлар.

Тик төртбулунчук шәкилдики қәпәзниң кәңлиги
4 м, периметри 20 м. Қәпәзниң узунлуғи немигә тәң?

5. Тик төртбулунчук шәкилдики бөлминиң узун-
луғи 6 м, кәңлиги униңдин 2 м қисқа. Бөлминиң
периметрини төпиңлар.

6. Кроссвордни йешиңлар.

Тогрисига: 1.

Кесиндиниң нәччә

учи бар? 2. Р һә-

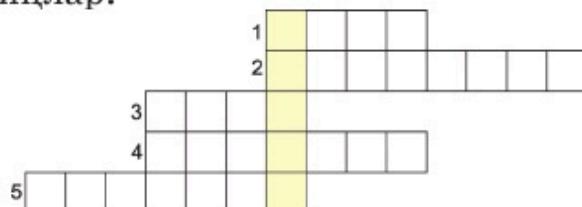
рипиниң атилиши.

3. Бир чекиттә

уланған сизик. 4. Һәммә тәрәплири тәң шәкил.

5. Иккى учида чекити бар сизик.

Тикигә: 1. $2 + 4$ қошуш әмәли қандақ атилиду?

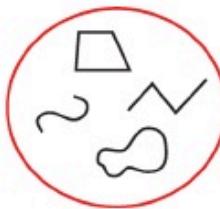
132- дәрис

ЖИФИНДИЛАР. МӘНТИҚӘ ЭЛЕМЕНТЛИРИ

Силәр «Жиғиндилар. Мәнтиқә элементлири» мавзусидики материални тәкраплайсиләр.

1. Рәсимләргә қараңлар. Жиғиндиларни атаңлар.

Мошу жиғиндиларниң бирикиши нәтижисидә чиққан жиғиндини қандақ аташқа болиду?

2. Йәр жиғинда элементлириниң санини ениқлаңлар.

A – бир ханилиқ натурал санлар жиғиндиси.

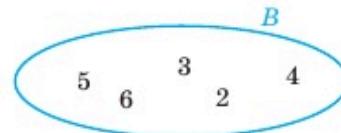
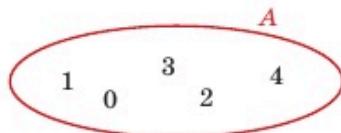
K – толук онлуқлар жиғиндиси.

E – толук йүзлүклөр жиғиндиси.

M – икки ханилиқ натурал санлар жиғиндиси.

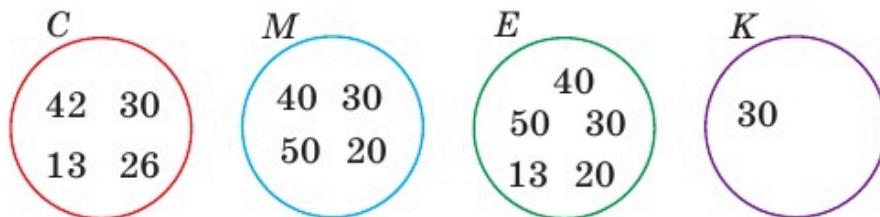
Мошу жиғиндиларниң бирикиши нәтижисидә чиққан жиғиндини қандақ аташқа болиду?

3. Икки жиғиндиниң элементлирини селиштуруңлар.

Элементларни терип йезиңлар: а) *A* жиғиндисига тәэллүк; ә) *B* жиғиндисига тәэллүк; б) *A* жиғиндисигиму, *B* жиғиндисигиму тәэллүк.

4. **C**, **M**, **E**, **K** жиғиндилириниң элементлирини тәтқиқ қилиңдер.

Мону пикирләр һәқиқәтмү:

E жиғиндиси – **C** билән **M** жиғиндилириниң бирикиши нәтижисидә чиққан жиғинда?

K жиғиндиси – **C** билән **M** жиғиндилириниң қийилишиши нәтижисидә чиққан жиғинда?

5. «Үч-үчтін» комбинацияләр вариантини құраштуруңдар.

Коробкада қызыл, йешил вә сериқ шарлар бар. Өгөр коробкидин үч шар алсақ, улар қандай рәнлик болуши мүмкін?

Жұававиңларни шар рәңлириниң биrinчи һәриплири арқылың бәлгүлөвелип, жәдвәл түридә көрситиңдар.

6. Пикирләр һәқиқәтму яки ялғанму?

- а) Көпәйтиш билән бөлүш – өз ара тәтүр өмәлләр.
- ә) Һәрқандай санни 1гә көпәйткәндә, көпәйтминиң мәнаси 1гә тәң болиду.

7. Сигимчанлиғи 4 литрлық қачиларға 16 л аптаппеләз мейи вә 20 ли пахта мейи бөлүп қуюлди. Нәччә қачига май қоюлди?

133- дәрис

МАТЕМАТИКИЛИҚ МОДЕЛЬЛАШ

Силәр «Математикилиқ модельлаш» мавзусидики материални тәкраплайсиләр.

1. Жәдвәлгә қараңдар. (Б – нәрсининң бағасы, С – нәрсининң саны, Х – нәрсининң хуни).

B.	C.	X.	B.	C.	X.	B.	C.	X.
100 тг	3	? тг	? тг	3	900 тг	2 тг	?	18 тг

Іәр несаптиki издилидиган миқдарни тепишиңүчүн, қандақ өмәлни қолланыңдар?

2. Несаплар өз ара тәтүр несаплар болуп несап-линамду? Жағавиңдарни чүшөндүрүңдар.

Төрт пакетниң
хөрқайсисида
2 килограммдин
қәнт бар. Па-
кетларда нәччә
килограмм қәнт
бар?

8 кг қәнт 4 па-
кетқа тәң бөлү-
нүп селинди.
Бир пакетта
нәччә кило-
грамм қәнт
бар?

8 кг қәнт 2 ки-
лограммдин па-
кетларға бөлү-
нүп селинди.
Нәччә пакет
лазим болди?

Іәр несаптиki издилидиган миқдарни тепишиңүчүн, қандақ өмәлни қолланыңдар?

3. Несапларни чиқириңдар.

- a) 16 л май 8 ботулкига тәң бөлүнүп қуюлди. Іәр ботулкига нәччә литр май қуюлди?
б) Йайванатлар бегида 6 тотиқуш бар. Бу төгө-
қушларға қариганда 2гә ошук. Йайванатлар беги-
да нәччә төгөқуш бар?

134–136- дәрисләр

ӨТКӘН МАТЕРИАЛНИ ТӘК- РАРЛАШ. ПИШШИҚДАШ

Силәр өтүлгән материални тәкраплайсиләр.

1. Тәңлимиләрни йешинىлар.

$$21 : c = 7 \quad 17 - c = 8 \quad 8 \cdot a = 24 \quad 6 + a = 14$$

2. Йәриплик ипадиләрни оқуңлар вә мәналирини төпиңләр.

- a) $34 + 9 \cdot a$, бу йәрдики $a = 4$;
- ə) $b - 6 \cdot 5$, бу йәрдики $b = 90$.

3. Алмаштуруңлар:

қошундини көпәйтмә билән	көпәйтмини қошунда билән
$1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1$	$2 \cdot 5$
$a + a + a + a + a + a$	$k \cdot 7$

4. Берилгән ипадиләрдин бир тоғра тәңлик вә бир тоғра тәңсизлик түзүңләр.

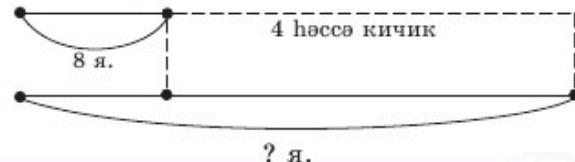
$$\begin{array}{lll} 4 \cdot (3 + 6) : 9 & 4 \cdot 5 - 2 \cdot 3 & (2 + 3) \cdot 4 : 4 \\ (6 + 4) + 7 \cdot 2 & (6 + 2) \cdot 3 : 6 & 5 \cdot 4 - 3 \cdot 2 \end{array}$$

5. Селиштуруңлар.

$$\begin{array}{l} 39 + 42 + c * 39 + c + 42 \\ 73 + c - 9 * c + 72 - 9 \end{array}$$

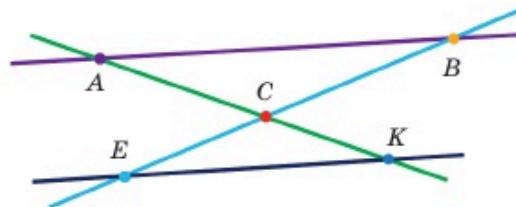
6. Йесапни чиқириңлар.

Кизи 8 яшта, у аписидин 4 һәс-
сә кичик. Аписи нәччә яшта?

7. Рәсимни тәтқиқ қилиңдер.

Рәсимдә нәччә кесиндә, түз сизик, шола бар?
Уларни бәлгүлиниши бойичә йезип көрситиңдер.

8. Үчбулуңлуқниң, квадратниң, тик төртбулуңлуқниң, дүгләкниң модельлириидин вә уларниң бөләклириидин композицияләрни қуаштуруңдар.

9. ЖӘдвәлни толтуруңдар.

a	b	$a + b$	P
2 м	5 м		

10. ЖӘдвәлни толтуруңдар.

a	b	c	P	$P - a$	$P - b$	$P - c$
13 см	42 см	36 см				

11. Ңесапни чиқириңдер.

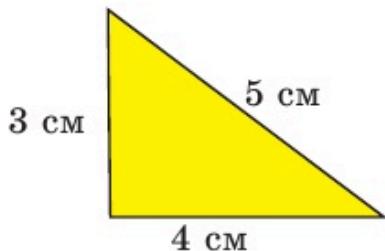
Сигимчанлиғи 3 л вә 5 л болидиған икки қача берилгөн. Мошу қачиларни пайдилинип, 7 л суни қандак қуюелиша болиду?

12. Тәхсилик тараза билән массиси 10 кг вә 2 кг гирташлар бар. Уларниң ярдими билән 3 кг аличини қандак өлчөвелишқа болиду?

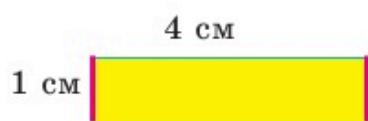
13. Периметри 4 см квадрат сизиңдер. Периметри мошу квадраттнан 8 см ошук квадрат сизиңдер.

ЕНИҚЛИМА МАТЕРИАЛ

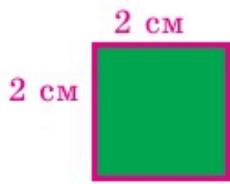
Көпбулундуқниң периметри

Үчбұлундуқниң периметри:
 $3 \text{ см} + 4 \text{ см} + 5 \text{ см} = 12 \text{ см.}$

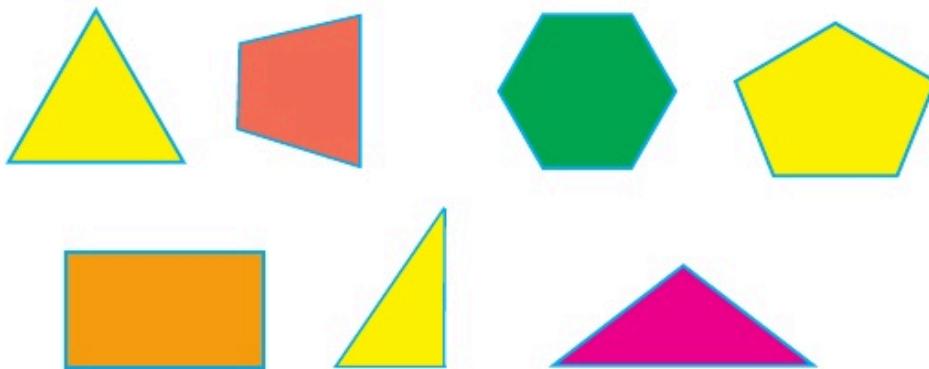

Тік төртбулундуқниң периметри:
 $1 \text{ см} + 4 \text{ см} + 1 \text{ см} + 4 \text{ см} = 10 \text{ см}$
яки
 $(1 + 4) \cdot 2 = 10 \text{ (см).}$

Квадратниң периметри:
 $2 \text{ см} + 2 \text{ см} + 2 \text{ см} + 2 \text{ см} = 8 \text{ см}$
яки
 $2 \cdot 4 = 8 \text{ (см).}$

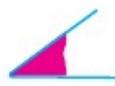
Көпбулундуқтар

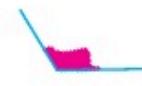
Булуцлар

Тик булуң

ТАР булуң

Кәң булуң

Ипадә вә униң мәнаси

$7 \cdot 4$ – көпәйтмә (яки ипадә)

$7 \cdot 4 = 28$ – тәңлиқ

7 – көпәйткүчи

4 – көпәйткүчи

28 – көпәйтминиң (яки ипадиниң) мәнаси

$28 : 4$ – бөлүнмә (яки ипадә)

$28 : 4 = 7$ – тәңлиқ

28 – бөлүнгүчи

4 – бөлгүчи

7 – бөлүнминиң (яки ипадиниң) мәнаси

Көпәйтишиң тәкшүрүрш. Бөлүшни тәкшүрүш

Көпәйтиш билән бөлүш – өз ара тәтүр әмәлләр. Демек, *көпәйтишиң бөлүш билән, бөлүшни көпәйтиши билән тәкшүрүшкә болиду.*

$$12 : 3 = 4, \text{ чүнки } 4 \cdot 3 = 12$$

Әмәлләрниң орунлиниш тәртиви

Тирнақсиз ипадиләрдә авал көпәйтиш билән бөлүш әмәллири, андин қошуш билән елиш әмәллири йезилиш тәртиви бойичә солдин онға қарап орунлиниду.

$$12 : 2 + 3 \cdot 8 = 6 + 24 = 30$$

ГЛОССАРИЙ

Айримилик селиштурушқа берилгөн heсап – қанчә ошук яки кам екәнлигини тепиш керек болидиган heсап.

Башқатургуч – молжалашқа вә тез ойлашқа берилгөн heсап яки оюн.

Бошлукълук шәкилләр – куб, шар, цилиндр, конус, пирамида вә тик булунълук параллелепипед. Уларға бошлукъта өлчинидиган орун алидиган хусусийәт хас.

Бөлүш – натурал санлар жигиндисиға қоллинилидиган арифметикилиқ әмәл.

Булуң – бир чекиттин чиқидиган икки шолидин ибарәт геометриялық шәкил.

Геометриялық шәкил – чекитләрниң hәрқандак жигиндиси.

Диаграмма – санларниң вә миқдарларниң нисбитетини көрнәклик қилип көрситидиган рәсим.

Жигинда – қандакту бир ортақ хусусийәткә (бәлгүгә) егө нишанларниң жигиндиси, топи.

Жигиндини ажритиши – жигиндини элементларниң охшашлиги яки пәрқи бойичә бөлүш.

Көпәйтиши – натурал санлар жигиндисиға қоллинилидиган арифметикилиқ әмәл.

Қалдуқни тепиш үчүн берилгөн heсап – «қалғини қанчә? (нәччә?)» соаллири бар heсап.

Мәнтиций heсаплар – чиқириш үчүн hәртәрәплімә ойлашқа вә селиштурушқа тоғра келидиган, бирақ heсаплашни hәрқачан төләп қиливәрмәйдиган heсаплар.

Натурал санлар – нишанларни саниғанда вә миқдарларни өлчигендә пайдилинидиган санлар:
1, 2, 3, ...

Пиктограмма – шәртлик бәлгүлөрниң ярдими билән нишан, вақиә, паалийәт, надисә төгрилиқ әхбаратни көрнәклик көрүнүштө тәвсийә қилиш.

Пикир – хөвәрнамә түридә ейтилған йәкүн һәм у һәкүкәт яки ялған болуши мүмкін.

Ребус – һәрипләр, санлар, шәкилләр, бәлгүләр яки тамғилар арқылы йошурунған сөз яки жұмлә.

Тәтүр һесап – дәсләпки һесаптың издилидиган берилгәнгә айланған вә униңдики берилгәнләрниң бири мәлум болуп һесаплинидиган һесап.

Һесап – күндилек вәзийәтни тәрипләйдиган шәрти һәм шуныңға бағылық соали бар мәтин.

Һесапниң шәрти – берилгәнлири, йәни вәзийәтниң санлық компонентлири вә уларниң арисидиқи бағлинишлар көрситилгән мәтин бөлиги.

Һесапни модельлаш – һесапни схема, рәсим, қисқычә язма, диаграмма вә жәдвәл көрүнүшидә тәвсийә қилиш.

Һесапниң қисқычә йезиги – һесапниң шәрти билән тәливини қисқа көрүнүштө йезиш.

Һесапни чиқириш – берилгәнләр билән издәлгүчиләр арисидиқи бағлинишни ечиш, арифметикилек өмәлни таллаш вә орунлаш, һесапниң соалиға жавап бериш.

Һесапниң йешими – санлық компонентлири билән уларниң арисидиқи бағлинишлири берилгән сөз билән баянланған вәзийәтни мувапиқ бәлгүлөрниң (символларниң) ярдими арқылы математикилек тилға алмаштурууш.

Һесапниң жарави – издәлгүчиниң тепилған мәнаси.

Шәкилниң модели – шәкилниң һәрхил материалдин ясалған үлгиси.

МУНДӘРИЖӘ

ГЕОМЕТРИЯЛИК ШӘКИЛЛӘР ВӘ УЛАРНИҢ ӨЗ АРА ОРУНЛИШИШИ

65-дәрис. Булуңлар. Көпбулуңлар	4
66-дәрис. Геометриялык шәкилләрниң ажыратылиши	6
67-дәрис. Көпбулуңларниң ажыратылиши	8
68-дәрис. Геометриялык шәкилләрни сизиш	10
69-дәрис. Геометриялык шәкилләрниң вә санларниң тизмиси	12
70-дәрис. Өзәңларни тәкшүрүңлар.....	14

КӨПӘЙТИШ ВӘ БӨЛҮШ. ҢЕСАПЛАР

71-дәрис. Элементлириниң сани охшаш жигиндиштарниң бирикиши. Көпәйтиш	16
72-дәрис. Көпәйтиш әмәлиниң компонентлири	18
73-дәрис. Жигинда элементлириниң сани охшаш бөлөкләргө вә тәң бөлөкләргө бөлүш. Бөлүш	20
74-дәрис. Бөлүш әмәлиниң компонентлири	22
75-дәрис. Көпәйтиш әмәлиниң компонентлири арисидики өз ара бағлиниш.....	24
76-дәрис. Бөлүш әмәлиниң компонентлири арисидики өз ара бағлиниш	26
77-дәрис. Көпәйтиш билән бөлүш – өз ара тәтүр әмәлләр ...	28
78-дәрис. 2гә көпәйтиш жәдвилі	30
79-дәрис. 3кә көпәйтиш жәдвилі	32
80-дәрис. 4кә көпәйтиш жәдвилі	34
81-дәрис. 5кә көпәйтиш жәдвилі	36
82-дәрис. Монетилар билән қарға ахчилар	38
83-дәрис. Өзәңларни тәкшүрүңлар.....	40

САНЛИҚ ВӘ ҢӘРИПЛИК ИПАДИЛӘР.

ТӘҢЛИМИЛӘР. ҢЕСАПЛАР

84-дәрис. Ипадиләрдиң әмәлләрниң орунлиниш тәртиви ...	42
85-дәрис. Санлиқ ипадиләр	44
86-дәрис. Ңәриплек ипадиләр	46
87-дәрис. Қошуш билән көпәйтишниң хусусийәтлири	48
88-дәрис. 1 санига бағлиқ көпәйтиш билән бөлүшниң хусусийәтлири	50

89-дәрис. Аддий тәңгизиләр. Тәңгизликләр	52
90-дәрис. Қурулмиси муреккәвирәк тәңгизиләр	54
91-дәрис. Өзәңларни тәкшүрүңлар.....	56
92-дәрис. Микәдарлар арисидики бекіндилиққа берилгөн несаплар	58
93-дәрис. Санни бирнәччә һәссә ашуруушқа вә кемитишкә берилгөн несаплар	60
94-дәрис. Іәссилик селиштуруушқа берилгөн несаплар....	62
95-дәрис. Қөпәйтиш билән бөлүшниң намәлум компо- нентлирини тепишиңқа берилгөн несаплар	64
96-дәрис. Қөпәйтиш билән бөлүшниң намәлум компо- нентлирини тепишиңқа берилгөн несаплар	66
97-дәрис. Удул вә яндаш түрдә йәкүнләнгөн несаплар	68
98-дәрис. Удул вә яндаш түрдә йәкүнләнгөн несаплар	70
99-дәрис. Икки әмәл билән чиқирилидиган несаплар	72
100-дәрис. Икки әмәл билән чиқирилидиган несаплар....	74
101-дәрис. Икки әмәл билән чиқирилидиган несаплар....	76
102-дәрис. Өзәңларни тәкшүрүңлар	78
103, 104-дәрисләр. Откән материални тәкрадлаш. Пишшиқдаш.....	80

ҚОЛАЙЛИҚ НЕСАПЛАШ УСУЛЛИРИ

105-дәрис. Икки яки үч әмәлдин ибарәт санлық ипадиләр	82
106-дәрис. Икки яки үч әмәлдин ибарәт һәриплек ипадиләр.....	84
107-дәрис. Икки яки үч әмәлдин ибарәт санлық ипадиләрни селиштурууш	86
108-дәрис. Икки яки үч әмәлдин ибарәт һәриплек ипадиләрни селиштурууш.....	88
109-дәрис. Қолайлық несаплаш усуллири	90
110-дәрис. Өзәңларни тәкшүрүңлар	92

НЕСАПЛАРНИ ЧИҚИРИШ УСУЛЛИРИ

111-дәрис. Санни бирнәччә һәссә ашуруушқа яки кемитишкә вә һәссилик селиштуруушқа берилгөн несаплар....	94
112-дәрис. Қөпәйтиш билән бөлүшкә берилгөн яндаш түрдә йәкүнләнгөн несаплар	96

113-дәрис. Көпәйтиш билән белүшкә берилгән несаплар	98
114-дәрис. Һесапларни чиқириш	100
115-дәрис. Икки әмәл билән чиқирилидиган һесаплар..	102
116-дәрис. Аддий вә мурәккәп һесаплар.....	104
117-дәрис. Икки әмәл билән чиқирилидиган һесаплар	106
118-дәрис. Өзәңларни тәкшүрүләр	108

ГЕОМЕТРИЯЛИК ШӘКИЛЛӘР. ПЕРИМЕТР

119-дәрис. Геометриялык шәкилләрни һәрипләр билән бәлгүләш	110
120-дәрис. Тәкши шәкилләрниң модельлирини бөләкләргө бөлүш. Улардин композиция қураштуруш..	112
121-дәрис. Көпбулуңлуқтарниң, өтрап мұниттики нәрсиләрниң тәрәплирини өлчәш	114
122-дәрис. Тик төртбулуңлуқниң, квадратниң, үчбулуңлуқниң периметрини тепиши формулиси	116
123-дәрис. Миқдарлар (узунлуғи, көзлиги, периметри) арисидики бекіндилик	118
124-дәрис. Тик төртбулуңлуқниң (квадратниң) тәрәплири билән периметрини тепишиңа берилгән һесаплар	120
125-дәрис. Периметри бойичә тәкши шәкилләрни чақмақ қөгөзгө сизиш	122
126-дәрис. Көрсөтмігө мувапиқ һәрикәтләрни орунлаш	124
127-дәрис. Мәнтиқий (логикилиқ) һесаплар. Башқатургучлар.....	126
128-дәрис. Өзәңларни тәкшүрүләр	128

МӨН ИККИНЧИ СИНИПТА НЕМӘ ҮГӨНДИМ?

129-дәрис. Санлар билән миқдарлар	129
130-дәрис. Алгебра элементлири	130
131-дәрис. Геометрия элементлири	131
132-дәрис. Жигиндилар. Мәнтиқә элементлири	132
133-дәрис. Математикилиқ модельлаш	134
134–136-дәрисләр. Өткән материални тәкраблаш. Пишишиңаш.....	135
Ениклима материал	137
Глоссарий	139

Оқушылар

Оспанов Төлеген Қаражанулы
Астамбаева Жұпат Қанапияқызы
Мергенбаева Нәзигүл Оразбайқызы

МАТЕМАТИКА

2 - қисым

Умумий билим беридиган мектепниң 2-синипи үчүн дәрислик

Тәһрират башлиги *M. Мәһәмдиниов*
Мүхәррири *P. Мичитова*
Бәдий мүхәррири *A. Бекқожанова, A. Айдарханова*
Техникилиқ мүхәррири *O. Рысалиеva*
Компьютерда сөһипилеген *G. Тасыбаева*

ИБ № 130

Теришкә 27.04.2021 берилди. Нәширгө 10.08.2022 қол қоюлди. Формати 70 x 100 $\frac{1}{16}$.
Офсетлик қөгөз. «Мәктәплік» һәріп. Офсетлик нәшир. Шартлик басма тавиғи 11,7.

Несапқа елинган басма тавиғи 6,87. Тиражи 2000. Бүйрутма №7006.

«Атамұра» корпорациясы» ЖҚШ, 050000, Алмута шәһири, Абылай хан проспекти, 75.

Қазақстан Жұмһурийити «Атамұра» корпорациясы» ЖҚШниң Полиграфкомбинаты
050002, Алмута шәһири, М. Макатаев кочиси, 41.

